

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2018/5

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

FÜZESI MAGDA: Hazanéző (vers)	4
CZÉBELY LAJOS: Utolsó vacsora a tónál (vers)	5
BARTHA GUSZTÁV: Kiút (kisregény, részlet)	6
KOPRIVA NIKOLETT: Híd, Kövek, Egymás helyébe (versek)	10
CSEH SÁNDOR: A csavargó (kisregény, részlet)	12
ORTUTAY PÉTER: A selyemfiú (novella)	22
MARCSÁK GERGELY: A hős I., A hős II., A hős III. (versek)	30
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Az ukrainai változásokra, Koponyámban gyertya (versek)	32
KÉSZ RÉKA: Hiány (kispróza)	35
BEKE GYÖRGY: Ukrán kaland (elbeszélés)	37
BOBORY ZOLTÁN: Királyválasztás (vers)	51
ORTUTAY PÉTER: Szergej Alekszandrovics Jeszenyin (életrajzi jegyzet)	53
SZERGEJ JESZENYIN: Bobij és Barátocskám (novella, Ortutay Péter fordítása)	54
CSORDÁS LÁSZLÓ: A peremlét zátonyán (Az idegenség dinamikája Szilágyi István regényeiben) (tanulmány)	57
DUPKA GYÖRGY: Történelmi zarándokúton Kaukázusban és Euráziában (történelmi szociográfia, 2. rész)	66
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	95

FÜZESI MAGDA

HAZANÉZŐ

*fekete, fehér, zöld,
piros és sárga,
hóbagoly, kánya, cinke, kuvik,
szentjánosbogarak,
fecskefarkú lepke,
darazsak, hangyák, pókok,
folyókkal üzennek
vásári csacskaságok,
csecsemőcsontváz a földben,
Sályi Vilma balladája,
hegyeket rajzolnak köréd a sziklák,
barlangok,
gyámoltalan vak kismacskák,
búzával érő körték illata,
hegyi kutak hűvöse,
Gébác, Irotvány, Csillagostető,
gyökereid közt eltévedt vakond,
temetessél bánat
rókalyukaktól odvas erdei földbe
görcs vagy a fában,
merre is néznél,
amikor befed a moha,
mindig csak északnak
északnak,
ahol leghidegebb az otthon,
lábad előtt keleti hunyor,
hóban az élet,
tavaszba kapaszkodik
az apró makkot ringató tölgy
nap és szél, nap és szél,
belebetonozódni
egy talpalatnyi földbe,
nézni a zsebkendőnyi tájat,
belehúmezni,
„Itthon vagyok...”*

UTOLSÓ VACSORA A TÓNÁL

*Még mind itthon vagytok nálam
e nagy palotában,
hol csillagok csevegnek a tóban,
osztozom veletek a jóban.
Csillagokkal terített asztal az ég,
lent széllel indul útnak az árnyék,
a fűzfákra csend borul,
árnyékuk megmozdul,
s száradnak a holdfényben széljárta levelek,
a mennybe törekvő utak is felderengenek,
de mi nem térünk rájuk.
A nyári hőségek kifakítottak
jócskán. Halványulnak a tüzek,
békések, békétlenek.
Sajog egy sóhaj,
hidegleléssé borzolja bőröm.
Ne menjetek még!
Maradt tálán még
számotokra egy-két falat.*

Barnán matat egy rák a víz alatt.

BARTHA GUSZTÁV

KIÚT

„Nincs el nem rontott élet.”
W. Goethe

9.

Nyugi! Mély sóhaj...

Nem tudtam megnyugodni.

„Hunyóvá vált Emma nővér.”

Emma nővér! Füsti boszorka! Nincs toronyszobád a negyediken, és... és senkid sincs.

Nagyon egyedül álltam a lépcsőfordulón. Ki vagyok, hol és hogy élek, ugyan már! Egy lélek sem jött fel a negyedekre, le az ötödik emeletről, hogy miközben elsétál mellettem, kissé összekapjam magam. Elengedjem a retikül vállszíját és arra használjam a kezemet, amire való: megigazítsam a hajam, begomboljam az otthonkám felső gombját, valamicske színt masszírozok, csipkedjek az arcomra. Bár a mosolyom bizonyára félszegre sikeredik, de a helyzetből azért kihüvelyezhettem volna némi öntudatot. Például, hogy nem vagyok ajtótól ajtóig koldus, se lépcsőházakban tekergő hibbant nőszemély. Kérem, itt lakom. Nem hiszi? Megmutathatom a paszportom¹, pillanat... Ostoba picca! Agyonmosott otthonkában, csisz-csösz papuccsal a lábodon aligha kotorászhat sz bárki előtt egy divatos és drága retikülben anélkül, hogy az illető ne nézzen besurranó tolvajnak.

A lakók persze ismernek. Mi az, hogy ismernek? Tudják, hogy mi okoz örömet, bánatot, mitől undorodom, miért haragszok? Hm!?

Maguknak hazudnak.

... Nagypapa egész nap békésen aludt az elsötétített hálósobájában, az ór-bódében meg fogta magát és meghalt. Bal kezével nem tudott fogni, hüvelyk és mutatóujját levágta a körfűrés. A bútorgyárban egy csomó munkásnak bekapódott az ujja a gépekbe. Nem azért mert a körfűrésnek sok-sok foga van, hanem mert szorította őket a plán², és folyton túlórázni kellett. Az élet-

¹ Személyigazolvány

² Terv

len fűrészre erősen kell tolni a deszkát, de a fa göbökben még így is elakad, sivít-visít kínjában, aztán ugrik egyet és kész a sorscsapás. Nagypám az életkedvét is elvesztette. Folyton azt hajtogatta, hogy szibériai lágerben tudott vigyázni, idehaza meg éjjeliőrt csinált magából. Mamám azt is mondta, hogy aki bánatában keveset eszik, az éhbeteg lesz és államelleneseket beszél. Mivel nagyon féltette nagypát, éjfélekig sírva varrta a varrógépén az egyujjas munkáskesztyűket a kooperatívának³, hogy ki tudjon járni a fekete-piacra, mert a boltban fálnak csapják, ottmaradt kenyeret adtak. Folyt a bele, az íze meg olyan savanyú volt, hogy nem hiányzott mellé az ecetes uborka. De hiába főtt finomabbnál finomabb étel a háznál, egyik reggel biciklin azzal szalajtottak hozzá egy fiatal munkást a gyárból, hogy menjen a nagymamám gyorsan a kórházba, ott majd megtudja. Mamám azon perceken tudta, kötényben és hajadonfőn rohant végig a városon...

Mamád diktálta?

Magamtól írtam, anyu. Mamám elmesélte, aztán átment a szomszédba Rózsikának telefonálni.

Egyébről nem tudott mesélni? Megint az van, hogy direkt vesztem össze a fiával?! Éhbeteg... Ott az étel a gázon, a tészta a hűtőben, ha éhes, szolgálja ki magát. Méghogy éhbeteg! Belegondolt mamád egyszer is, hogy mit szólnak majd hozzá az iskolában!?

Mihez, anyu?

Mihez, mihez, a házi feladatodhoz!

A múltkor ötöst kaptam rá. Megmutathatom? Tessék!

A méhecskékről bármit lehet írni. De amit ma a mamád mondott, arról nem szabad.

Miért nem szabad?

Nálunk a nagyszülők boldogan élnek. Vegyél elő egy új vonalas füzetet, Emma!

Még félig sincs teleírva...

Nem mondom még egyszer! Van tisztafüzeted? Jó, írd, diktálok...

Nálunk a vénlányok is boldogan élnek, anyu. Nincs gondom se kicsire, se nagyra, ingyen utazgathatnák a helyiérdekű buszokon, vonatokon. Vagy féláron? Nem tudom, a nyugdíjasokat érintő kedvezmények és rendeletek folyton változnak. Igen, amint Sáríka meggyógyul és hazamegy, utazgatni fogok.

A magány nem boldogít.

³ Termékgyártó és értékesítő szövetkezet

Egyszer-másszor vonyítani tudnák kínomban.

A megtalált kopejkát szó nélkül elköltöm a bakalijába, a gombot felvarrom, mert tőled így tanultam. De az egy karikán két kulcsot otthagynom, ahová esett, hogy máskor kis híján meztláb ne kelljen kirohannom a lakásból, hogy megszólani se tudjak. Ma nagyon kiakadtam, anyu, rád is. Persze itt nincs udvar, csitt-tel záródó kertkisajtó, nem lehet az emlékeimet rózsaszínűvé varázsolni.

Senkiföldjén vagyok, anyu!

Hadd kezdjek tiszta lapot!

Segíts megszólalni!

„Sárka, megyek le” – szólaltam meg, na, végre, de hogy hová és miért, még nem tudtam. Utólag, anyu, nem csak az ég végtelen, a lentnek sincs feneké.

10.

Első lépcsőfok, második, harmadik...

Mentem le a lépcsőn, hogy hová és miért?

Emlékszem, mint máskor, akkor sem akartam céltalanul jönni-menni, beleveszni a város forgatagába, ahogy apu mondogatta. Ha a legszebb ruhám lett volna rajtam, akkor sem. Az ápolónői hivatás megértőn tanít a türelemre. Lám, hármásával számolom a lépcsőket, mert a gyógyszerek dobozát is háromszor kell kézbe vennem, és elolvasnom a gyógyszerkészítmények nevét, mielőtt a nylon pohárkába kerülnek a tabletták. Először, mikor kiveszem a hűtőből vagy az üvegszekrényből az orvosságot, másodszor, mikor kiadagolom, harmadszor, mikor visszarakom a helyére.

Első lépcső, második, harmadik...

Amint a beteg kezelési lapjára rákerül az orvos felírta tablettás vagy injekciós orvosság neve, onnantól kezdve a tabletták adagolását, az injekciózást végző medszesztrán a fellelőség. Nekem kell elbírnom, viselnem.

A hiba lehet műhiba, de van-e olyan, hogy műbüntetés, hm, Emuskamuska?

Megy le a várúrnő a lépcsőn, harmincadik éve jár föl-le a lépcsőn. Ezúttal nincs várúrnői kinézete, borzosan, kialvatlan szemmel a Sárkányok völgyébe igyekszik, mert a senki földjéről csak oda vezet út. A völgyben állítólag legyilkolják az álmokat, kivézetetik a lelket. Belovagolsz a katlanba, mint délceg lovag, és kicsoszogsz belőle, mint megtört aggastyán. Nem marad széles e világon egy száll irigyed sem, és önmagad számára se igen létezel.

A lépcsőfordulón megálltam, megfordultam és csak néztem, néztem, szuggeráltam a lakásom, vagyis a képzeletbeli toronyszobám bejárati ajtaját. Hátha kinyílik, és Sárika kidugja fejét az ajtóréseken, mert ezt a mesémet hallania kell, rólam szól. Rólunk, Sárika, meg arról, hogy a boldogtalan embereknél nincs rosszabb a nap alatt.

– Betegeink jó része Emma Károlná, csak nagyon boldogtalan ember. Mondhatni ez az alapbetegségük.

– Sárika boldogtalan? Mitől is lenne boldog.

„Olyan, de olyan honvágym van...”

„A dollárt átváltjuk hrivnyára, a hrivnyáért...”

– Mitől lenne boldog, Komarov doktor?

– Azon leszünk, Emma Károlná, hogy kitaláljuk.

Mintha én lubickolnék a boldogságban!

Dermedten álltam a lépcsőfordulón, s vártam, hogy kinyíljon az ajtó.

Na persze, nálunk az öregsülők boldogan élnek. Örömeinkben víznek mennek. Sárika, Sárika... Nem kezdek új füzetet. Nem hazudhatom azt házi feladatként, hogy a fiatalságod olyan nagy szentségben telt, hogy alig jöttél ki a templomból, már fordultál vissza. Hány szerelmed volt, szép sorjában: tíz, húsz... Soroljam név szerint? A kisváros meg a titkok megérintenek egy mesét. De hát a nagy Unióban az elektromos cikketek árusító üzlet vezetőjének szükségtelen volt szerelmi ügyeit véka alá rejteni. Úgy volt Sárika?

Sírjak, nevessek?

Szerelem... Miután megbukott a rendszer, behúzódtál a tisztas család-anyság árnyékába, anyu felhajtott számodra egy náladnál tíz évvel fiatalabb táti szájú fiatalembert, az Elemért, akinek majd negyven éves fejjel születtél két gyereket. Így volt, Sárika?

Nyisd ki az ajtót, hadd lássuk, halljuk egymást!

A várúráló le fog menni a lépcsőn, és meg sem áll majd a Sárkányok völgyéig...

Ez az én mesém Sárika, senki másé, csak az enyém.

(Folytatjuk)

KOPRIVA NIKOLETT

HÍD

*A tárgyak akkortájt kezdtek fakulni,
amikor nem maradt elég napfény,
hogy elhiggyük, nem kell
tegnapok sós vizében remegniünk.
Egyre sűrűbben töröltem le a port a házban,
szürke lámpafényben a tükröt,
a tegnap él benne, mert nem tud
mit kezdeni az elmúlással.
Amikor halványodni kezdtek a végtagjaim,
magamat is gondosan leporoltam,
kiköptem a homokot,
ne tűnjek el túl hamar...*

*Egy éjjel szétesett a ház,
süppedő talaj,
egy árnyék fel-alá szaladgál,
odébb sikit egy másik.*

KÖVEK

*Az ember talán álmában kezd el kövesedni.
Amikor felfedeztem rajtad az első nyomokat,
elhatároztam, hogy örökre leszokom az alvásról.
Az önző álarcot húz,
de egy idő után cafat lesz, hamu.
Nem zavar, hogy ordításba fagysz;
az sem, hogy lassan nem vagy:
csak egy tehetetlen szobor.
Felhagytam az inszomniával,*

*mégsem álomban kezdtem el kövesedni; észrevettem,
 hogy a cigarettafüst megreked és nincs mit kifújni,
 hogy minden felület egyformán érdes,
 elapad a létezés, ahogyan víz a testben.
 Te már napok óta egy helyben fekszel,
 szemeid üveggolyók a jégen.
 Pár nap
 és melléd dermedek.*

EGYMÁS HELYÉBE

*Amikor mindent letagadott a múlt,
 kicserélődtek a tárgyak a házban.
 Akkor dobtam ki az összes fényképet.
 Megkövült idegenek
 mosolyogtak ki egy végtelen pillanattól,
 mert abban örökké élhetnek.
 Előbb csak éjszaka beszéltek,
 hallgatózott a hold,
 én más világban andalogtam,
 nem volt közöm holtakhoz.
 Aztán a konyhában egy teáskanna
 sipítani kezdett;
 egy arc megkérdezte,
 emlékszem-e, mikor voltam utoljára igaz.*

*Az én egy idő után önmagát sírja ki,
 elapad, mint a patak.
 Túl sok holtat halmoztam fel –
 kidobtam a pillanataikat.*

CSEH SÁNDOR

A CSAVARGÓ

(KISREGÉNY)

3.

A vonat reggel futott be a lemergi pályaudvarra. Karcsi nagyon önálló fiú volt, s bár még sohasem volt ebben a nagyvárosban, elindult egy irányba, de olyan határozottan, hogy senkinek fel nem tűnt volna a gyerek céltalan csavargása. Először is pénzre volt szüksége, mert éhes és szomjas volt. Itt hűvösebb volt, mint Beregszászban, s bizony jólesett volna egy jó forró tea. Már az állomáson feltűnt neki három cigánygyerek. Mint az apróbb orgonasípok, úgy álldogáltak a járda szélén, egyenlő távolságokra egymástól, és a kis mocskos tenyerüket előre tartva pénzt kunyeráltak a járókelőktől. Az utca túlsó oldalán észrevette az apjukat is. Ő nem koldult, csak szemmel tartotta a rajkókat. Karcsi végignézett a saját ruházatán, és nagyon is meg volt vele elégedve. Az ő öltözeke sokkal szánalmasabb volt a kicsikénél. Különösen a mezítelen papucsos lábában bízott nagyon, s joggal gondolhatta, hogy azoknak láttán meglágyul majd valamennyi kőszívű ember szíve, és adakozni fog. No, persze, ehhez az is kellett, hogy megfelelő fancsali képet vágjon, és meg ne szólaljon magyarul. A lemergi ember mentalitása más, mint a beregszászié. Csak nagyon kevesen mennek el a koldus mellett úgy, hogy ne dobjanak neki pár kopeket. Karcsinak is sikerült összeszedni fél óra alatt pár rubelt, s úgy gondolta, egyelőre ennyi elég is lesz a létfenntartáshoz. Megkérdezte, merre találja a legközelebbi piacot, és elindult abba az irányba. Útközben elég sokan megbámulták, sőt még hátra is fordultak, mert nem túlzás, úgy nézett ki szegényke a nagyméretű ruhadarabjaiban, mint egy madárijesztő kalap nélkül. A piacon rengeteg ember volt, s ahogy vergődött át az embertömegben, mintha azt érezte volna, hogy valaki belenyúl a zsebébe. A zakó zsebei jó nagyok voltak, s ahogy kereste bennük a pénzt, egy árva kopeket sem talált, pedig két helyre is rakott, mert ő mindig úgy érezte jól magát, ha nem csak egy zsebben van a pénze, már ha van nála. Most azonban úgy nézett ki, hogy kirabolták.

– Na! – kacagott fel vidáman – volt pénzem, nincs pénzem!

Nem keseredett el, pedig már szívesen megevett volna egy húsos poncsikot. Semmi kedve sem volt már koldulni, inkább azt a tanácsot kö-

vette, amivel a Súsú bízta meg legutóbb. Kidobott kartondobozt talált ott bőven, a bolondkórházi agyonrágott ceruzája még mindig ott lapult a ruhája alatt a pizsama zsebében, minden feltétel biztosítva volt hát, hogy a művész készen álljon a cselekvéshez.

Karcsinak jó volt a fantáziája. Már nem az a révedező tekintetű Kishegyen csavargó fiúcska volt, akinek a lelkivilágát még a fiatal pszichológusnő sem tudta megérteni. Nem. A fiú most koraérettsége virágzó szakaszába lépett, s amióta felismerte, hogy a Súsú az övé, nem ellenség, tudatosodott benne, hogyha aláveti magát ennek az irányító sugallatnak, csak úgy érzi jól magát igazán, csak így lehet magabiztos. Már nem volt feltétlenül szüksége a Súsújának a hangjára sem, mert megtanult gondolkodni, s ha nem is mindig a jó utat választotta, legalább végre önmaga lett.

Mi is történt az utóbbi órákban? Gondolkodott néhány másodpercig, aztán már siklott is a grafithegy a kartonlapon, amelynek nyomán megelevenedtek Karcsi gondolatai, képpé formálódtak a képzeleti. Elkészült a rajz. A rajzoló egy felfordított deszkaládán ült, s a lapot maga elé, a zárt piaci csarnok csempepadlójára fektette. Nem kellett sokáig várni az első érdeklődőre.

– Ez mit ábrázol? – kérdezte tőle az egyik negyven év körüli férfi.

– Ennek az a címe – szölt Karcsi, s válasz helyett odaírt a rajz alá egy orosz szót.

– „Podez”? – csodálkozott az idegen.

– Igen! – mondta a művész.

Magyarul ez szökést jelentett. A képen egy rácsos ablakokkal éktelenkedő kétemeletes épület volt látható, amelynek az egyik rácsnélküli nyitott ablakán ki más, mint Tágyi hajlott ki az eldeformálódott arcával, a villogó agyarával. Szemben az ablakkal pedig egy alak csúszott lefelé egy fáról.

– Érdekes rajz – mondta a férfi, és továbbment.

Aztán ahogy a fiú elővett egy másik kartont, hogy egy újabb képet rajzoljon rá, a férfi megfordult, és visszatért hozzá.

– Mennyiért adod? – mutatott ujjával a rajzra.

– Amennyit magának megér – mondta Karcsi.

Az úr egy rubelt ajánlott fel, s odanyújtotta. A fiú megköszönte, és kisimítva a pénzt egy kartondarabra helyezte. Ez lesz a mag, a családi, gondolta. Hátha követik a többiek is majd.

A következő rajzán egy vonat volt, nagyon jó arányokkal, szép tiszta grafikával. A személyvonat, amelyik őt Lembergbe hozta. Éppen egy alagútból jött kifelé, maga mögött hagyva a fenyves Kárpátok hósapkás csúcsa-

it, s rohant egy távoli, ködben úszó város felé. A férfi végignézte ennek a rajznak az elkészültét, s nem kérdezve, hogy mit ábrázol, azonnal legombolt érte Karcsinak három rubelt.

– Nagyon tehetséges vagy – mondta neki. – Tanultál valakitől?

– Nem – felelte Karcsi. – A disznófarmon laktam, az állatoktól nem tanulhattam – s elmosolyodott.

– Szerintem szép jövő előtt állsz, persze, ha tanulsz, igyekszel, és akkor majd a művészetteddel fogod megkeresni a kenyeredet, nem pedig koldulással. Én azt tanácsolom neked, hogy tanulj. Ha nem teszed, nagy lehetőség szalasztasz el – mondta a járókelő, és továbbment.

A fiú kedvet kapott a pénzkereséshez, s a továbbiakban a különböző rajzokkal és a rögtönzött arcképekkel tovább növelte a bevételét, de már vigyázott rá, hogy el ne csenje ismét valami zsebes. Végül szép kis sumrát, úgy harminc rubelt gyűjtött össze, s ebből már futotta egy pár zoknira, egy olcsó sísapkára, és ebédre is. Aztán ahogy a végéhez közeledett a piaci árusítás, úgy fogyatkoztak a vásárlók, de elkopott ekkorra a ceruzája is. Karcsi egy kis városnézésre indult.

A beregszászi elmeegógyintézetben nagy volt a riadalom, elég nagy lett a zűrzavar a fiatalkorú beteg eltűnése miatt, aki egy szál pizsamában és papucsban lógott meg a sötét éjszakában. Az igazgató főorvos azonnal jelentette az elmebetegnek hitt, mániákusan csavargó gyerek eltűnését, aki igen rafinált módszerrel szökött meg a kórház emeleti ablakán keresztül.

A derék Tágyit nem lehetett okolni semmiért. Ő csak a kerék megbütykölésében szeretett volna közreműködni, csakis azért hozta fel a feszítővasnak használt sofőrszerszámot, mert Karcsi lerajzolta neki. A nyomozók nagyon okosan következtettek. A fiú semmiképpen nem mehetett haza, sem a Borgyár környéki emeletes házak felé. Tél van, hideg van, tehát valamilyen meleg, fedett helyre mehetett éjnek idején, hiszen csak pizsamában volt. A vasútállomás például éppen egy olyan hely, amelynek a várótermébe bárki bemehet, már pedig ha már ott volt, miért ne ülhetett volna fel a Lemberg felé induló vonatra, amikor annak az indulásáig még éppen odaérhetett. Mivel a kasszirnő látott azon az éjszakán egy rövid hajú toprongyos kislányt, a rendőrök biztosak voltak a dolgukban, és körözést küldtek a lebergieknek. A személyleírás szerint egy Csinka Károly nevű, tizenkét éves, elmeegógyintézetből szökött fiú a keresett személy, aki pettyes pizsamát visel, esetleg az lehet a ruházata alatt. Alighogy elindult az első két lebergi járőr, a főutcán

azonnal megtalálták Karcsit, aki ott bóklászott a kirakatok előtt. A zakója zsebéből egy tiszta füzet és egy új ceruza kandikált ki. A személyleírás egyezett, a felszólításra Karcsi mosolyogva bemutatkozott, és semmilyen ellenállást nem tanúsított. A két lemergi milicista egy elmebeteg gyerek helyett egy jó magaviseletű, vidám, kedves kis kölyköt talált. Jól elviccelődtek vele a milicián a törvény őrei, karikatúrákat csináltattak vele egymásról, másnap reggel pedig egy komoly rendőr őrizetére bízva felültették a Beregszász felé induló személyvonatra. Karcsi az egész úton jól viselkedett, nem búslakodott, sőt, még egyfajta örömezzete is volt, mert már akkor tudta, hogy neki olyasvalami van a birtokában, ami csak kevés embernek adatott meg: a tehetőség, amely életképességgel és talpraesettséggel párosul.

Otthon a mostohaapja vissza akarta vitetni az elmeegógyintézetbe, de a főorvos hallani sem akart róla, mondván, akinek ilyen esze van a szökéshez és ilyen jó rajzoló, az nem lehet elmebeteg. Az iskolában viszont ferde szemmel néztek rá tanítói és tanulóársai is. Mégiscsak, ha valaki a bolondkórházban volt, akkor azzal szemben már lehetnek bizonyos fenntartások, idegenkedések. Karcsi a leghátsó padban ült egyes-egyedül, de nem is volt szüksége senkire. Barátja nem volt, hiszen osztályársai között nem talált hozzá hasonlóra. Az egyik tanítónőnek feltűnt, hogy Karcsi gyakran írogat valamit. Egyszer sikerült hátulról meglesnie, hogy mi az íromány? Meglepetésére betűk helyett fel-tűnően szép tájképekkel voltak telerajzolva az orosz nyelvfüzet hátsó lapjai.

– Ez igen! – mondta a tanárnő. – Szép dolog a művészet, de tudod-e, fiacskám, hogy a rajzoló vagy festő, legyen ő akármilyen zseni, nem lehet egy faragatlan bunkó? Minden embernek tanulni kell, hogy el tudjon érne egy bizonyos műveltségi szintet. Úgy ám, Csinka művész úr!

Karcsi nem válaszolt, csak mosolygott magában. Ezek mind szavak, vélte ő, de ha tudnátok, hogy nekem egy Súsúm is van, akkor lennétek igazán meglepődve!

A tél nem volt hideg az új évben, s Karcsi az első három hónap alatt mind-össze kétszer csavargott el három-négy napra. Ezek a távollétek belső énjének kényszerű igényei voltak, ezek táplálták szellemileg és fizikailag, s amikor hazatért, fel volt töltődve látottakkal, hallottakkal, s ezeket az élményeket úgy raktározta magában, mint egy akkumulátor. A kirándulások sajnos az iskolai előmenetel rovására történtek, ő volt az iskola legrosszabb tanulója. Az anyja és a mostohaapja már korábban tervezték, hogy Karcsit ezúttal a nevelő-javító-intézetbe küldik. Télen erre nem volt lehetőség, de a tavasz eljövetelével végre

volt üresedés az intézetben. A gyerek tudott róla, hogy előbb-utóbb erre is sor kerül majd, ha olyan sokszor emlegetik. Igazából ő várta is ezt az időpontot, hiszen ilyen volt a természete, imádta a változatosságot.

Arra a festői szépségű vidékre, amely őt ott a májusi Kárpátok egyik völgyében várta, igazán nem lehetett panasza. Minden igényét kielégítette ennek a tájnak a varázsa, a hangulata. Új arcokat látott, más embereket fedezett fel, más mentalitást. A nevelendő és javítandó intézeti társainál jobbaktól nem is álmodhatott volna. A korlátok s a törvények nélküli szabadság gyermekei voltak mind: lelki sérültek, vadócok, tolvajok, utcakölykök, és olyan csirkefogók gyülekezete volt ez az intézmény, ahol egy olyan tapasztalatokra éhes fiú, mint Karcsi nagyon jól érezhette magát, annak ellenére, hogy nem voltak közöttük magyar ajkúak. A rokonlelkű fiatalok, pláne a kiskorú fiúk, egyik percről a másikra képesek kiismerni egymást. Olyan ez a vonzódás közöttük, mint egy mágneses erő. Elég egyetlen szó, amely elhangzik közöttük, elegendő a szemek találkozása, egy feltűnő taglejtés, de még egy jellegzetes ülő vagy álló helyzet elfoglalása is pillanatok alatt felismerhetővé teszi az illetőt. Madarat tolláról, embert barátjáról lehet megismerni – tartja a közmondás. Karcsi hamar összebarátkozott a szélrózsa minden irányából érkezett, züllött családok gyerekeivel, de voltak közöttük szép számmal olyanok is, akiket az árvaház, az állami nevelőintézet küldött. A szüleiket nem ismerték, ők voltak talán a legveszélyesebbek Karcsi számára. Elsősorban azért, mert ő egy nagyon könnyen befolyásolható jó alanynak bizonyult, másodsor pedig azért, mert alig tudott különbséget tenni a törvénybe ütköző súlyosabb bűncselekmények és a kevésbé büntetendő csibészések között, hiszen ezekkel a dolgokkal sem az árvákat, sem pedig őt úgy igazán nem ismertették meg. Az árvák még tőle is gyengébb jellemű gyerekek voltak, s ebben a közösségben csak jobban erősödött benne az életről alkotott téves felfogás. Ami mégis megkülönböztette Karcsit ezektől a himpellérektől, az a humora volt, amivel sok mindent lehetett magyarázni, de ugyanakkor lehetett vele kódósítani is. De valójában a Súsú miatt volt ő különleges, ami a sajátja volt, s a világ minden kincséért sem beszélt volna róla ezeknek a fiúknak. Egyedül Borisz tudott róla, amikor karácsonykor elárulta neki, de ő nem igazán értette meg, és nem vette komolyan. Alapjában véve Karcsi szelíd természetű fiú volt, távol állt tőle a durvaság, s ha egyesek nem úgy viselkedtek vele szemben, ahogyan azt ő szeretne volna, azokat ő az ügyes humorával, kétértelmű szavaival elbizonytalanította, és azok elálltak gonosz szándékaiktól.

Ezzel a romantikus, hegyes-völgyes vidékkel találkozva bármelyik festőművészt, vagy olyan rajzolni szerető fiút, mint amilyen Karcsi is, elfog a vágy, hogy megörökítse a látottaknak legalább egy kis részletét. Papírt és ceruzát kért, és kivételes adottságát látva a fiúk felnéztek rá, tisztelték emiatt, s neki ez egyfajta védettséget adott a kirívóan kegyetlen és durva megnyilvánulásokkal szemben. Már az első intézetbeli napon rajzolni kezdett, s amikor az egyik ilyen vad, ellenszenves fickó tekintélyét és erejét fitogtatva megmarkolta Karcsi mellén az inget, akkor ő egészen meglepő módon viselkedett. Félelmet nem érezve nyájasan rámosolygott a kötekedő legényre, és jólesően ásitott egyet, tudomására hozva a támadónak, hogy milyen unalmas. Ilyen esetekben az ellenfél meghökken, lehiggad, s ettől kezdve más szemmel nézi az illetőt. Ezen kívül Karcsi egy humorzsák volt a fiúk között. A karikatúráin a hasukat fogták, jó vicceket tudott, és kitűnően utánózta az állati hangokat.

Az intézetben szigorú szabályok uralkodtak. Olyan volt ez, mint egy kiskorúak számára létrehozott börtön. Az ablakokon vasrácsok, s a meghatározott napirend végrehajtására speciálisan képzett tanárok és mogorva arcú nevelők vigyáztak. De lehetek ők bármilyen nagytekintélyű személyek, ennek az enyhén szólva vásott fiatalságnak nem okozott gondot hintába ültetni bármelyiküket is. Talán csak a láncos, koloncos lábbilincs és a korbács akadályozhatta volna meg a huszonhat fiataikorú bentlakót abban, hogy ne legyenek mindennapos incidensek, amelyek rengeteg fejfájást okoztak a nevelőknek. Többek között volt ott két férfi, akiken rendszeresen kifogtak a fiúk. Az egyiknek, a kis köpcös, kopaszos, mérges természetű emberkét Napóleonnak csúfolták már kezdettől fogva, a másikat, a sovány, hosszú lábú, hosszú karú embert már Karcsi nevezte el Hókuszpóknak. Hókuszpóknak a reggeli torna és az egész napi katonás fegyelem biztosítása volt a feladata. Napoleon a tanulásért felelt, és gyakran ott is éjszakázott az intézetben. Volt eset rá, amikor dögöltött sündisznót tettek a párnája alá, vagy vazelinrel kenték be jó vastagon az ajtókilincset, amikor várták a bejövetelét, vagy pillanatragasztót cseppentettek a székére. Ezek a körmonfont csibészségek nem maradtak megtorlás nélkül, s ez az egész díszes társaságot érintette. Például ebéd helyett csak egy szelet feketekenyeret és vizet kaptak, vagy két órával később volt a vacsora és a lefekvés.

Mindezek ellenére nem tudták elvenni a kedvüket a további huncutkodásoktól, sőt néha ezek már-már bosszúállássá is fajultak. Hókuszpóknak is elég sok borsot törtek az orra alá, amiért olyan különösképpen fásasztó tornával és több kilométeres futásokkal kinlászta őket. Ez a nyakigláb,

csupacsont, beesett szemű nevelő szeretett sakk szimultánt játszani, s ezeket a játszmákat több órán át játszotta kisebb-nagyobb szünetekkel. A találékony neveltek úgy használták ki ezeket a szüneteket, hogy a figurákat szépen odaragasztották a táblához. Hókuszpók ilyenkor őrjöngött. Nemkülönben akkor, amikor megbabrálták az autóját, a gyertyakupak alá papírt helyeztek, a kipufogócső végét pedig krumplival dugták be. Volt kutyapiszok is az ülésen, a visszapillantó tükörrre meg nemiszervet rajzoltak.

Ilyen és ehhez hasonló incidensek tették színessé és elviselhetőbbé ezt a szörnyűnek képzelt javítóintézetbeli életet. Karcsinak ezek az állapotok nemcsak hogy megfeleleltek, de élvezte is a meglepetéseket rejtegető mindennapokat. Amit azonban a legjobban szeretett ebben az egészben, az a rajzolás lehetősége volt, és persze az intézeti élet mint téma, amit rendkívül változatosnak talált. Úgyszólván mindent, ami csak megtetszett neki, tárgyak vagy személyek, pillanatok alatt papírra vetette, s ily módon formákba öntötte vágyait, gondolatait, saját ízlése szerint. A Napóleonnal és Hókuszpókról készült karikatúráin maguk a nevelők is nevettek, tetszett nekik a kisfiú tréfás látásmódja. Filip, az intézeti vagányok fővezére ugyancsak kedvelte Karcsit. Megvédte a durvaságoktól, a verekedésektől, mert akadtak azok is bőven, s úgy kezelte a fiúcskát, mint egy kis csodabogarat, akinek csak gyönyörködni lehet a rajzaiban, s akit értelmetlenül hoztak ide a komisz kölykök közé, ahol csak elvadulhat, de nem javulhat egy gyerek.

Azt a fejős kecskét, amely ott legelészett békésen a szép, virágos erdei tisztáson először csak azért hajtották el, hogy megfjehessék. A tejéből jóízűen ivott egy-egy pohárral a tejkedvelő csapat, ám később úgy döntöttek, hogy eladják a szomszédos tanyán. A tervük nem vált be, mert még idejekorán lefűlelték őket. Karcsi semmit sem tudott mondani a nyomozóknak a kecskelopással kapcsolatban. Ő csak ment a többiekkel nevetgélve, a kötéllel húzott mekegő állat után, semmilyen büntudatot nem érzett, egyszerűen nem vette komolyan. Az ügy miatt ezért Napóleontól kemény büntetést kaptak. Zárkában is ültek, és két hétig a televízió és a mozi helyett vécét, szobát, konyhát súroltatott, takarítottatott a kecsketolvajokkal.

A szentképlomás már egy sokkal súlyosabb bűncselekmény volt. Filip és a bandája, a javítósook keménymagja ugyanis tudomást szerzett arról, hogy az egyik közeli pravoszláv templomban két szép kép található. Kivárták azt a napot, amikor az egyik éjszakai ügyeletes nevelő többet ivott a kelletténél, s az éjszaka leple alatt elindultak a templom felé. Karcsi is velük tartott. Ez az akció azonban nagyon rosszul, esetlenül volt kiterelve. A hátsó bejárati

ajtón sikerült ugyan behatolni a templomba, de ott egy kis meglepetés érte őket. A zseblámpa fényénél sokáig keresték a képeket, de csak nehezen találták meg őket. Végül meglelték az ikonokat, de azok elérhetetlen magasságban lógtak a falon, így hát csúnyán felsültek, s kénytelenek voltak megelégedni egy pár ezüst tárggyal, amelyeket magukhoz is vettek. Egyedül Karcsi volt az, aki nem bánkódott, nem dühöngött az éjszakai vállalkozás kudarca miatt. A kutyaólbeli tartózkodás alkalmával látta ugyan a kacatok között hányódó Lenin, Sztálin és mások képeinek a reprodukcióit, de ezek az ikonok valósággal lenyűgözték a fiút a szépségükkel. Az eredeti olajfestmények látványa mély megdöbbenést váltott ki benne. Látott már egy-két csodát, de ennek a tüneménynek a bámulatába fülig belesápadt. Sokáig elnézte volna még ezeket a remekműveket ott fenn, a zseblámpa sejtelmes megvilágításában, de Filip visszavonulást parancsolt, s a hoppon maradt banda a feltört hátsó ajtót tárva hagyva, mérgelődve távozott.

Már javában derengett a hajnali ég alja, amikor a felsült tolvajok visszatértek az intézethez, de ekkor váratlanul és parancsolóan Karcsi fejében megszólalt Súsú. Több mint két hónapja nem jelentkezett, már majdnem el is feledkezett róla az intézetbeli javulási tevékenységek közepette. Most jólesett újra hallani a régi hangokat, amelyek mintha keményebbek, határozottabbak lettek volna a korábbiakhoz képest. Karcsi nem is az értelműknek, inkább az erélyes hangszólalásnak engedelmeskedett abban a pillanatban, vagyis tudomásul vette, hogy menni kell ismét, csavarogni, kóborolni, ez kötelesség, ez létszükséglet. Igyekezett lemaradni a többiektől, s amikor alkalmasnak látta a pillanatot, szó és jeladás nélkül bevetette magát a közeli erdő sűrűjébe. Egy olyan fiúnak, mint Karcsi iránytűre nem volt szüksége, úgy sem tudta, merre akar menni. Minden izgalom és szorongás nélkül csak ment, ment, ahol nyílást, utat talált magának a lomblevelű erdő cserjéi, bokrai között, csak úgy, mint amikor valaki gombázni indul. Karcsi nemcsak csodálta, de értékelné is tudta a természet szépségeit. Ezt az imádatot, amely egy túlzott megilletődéssel párosult, már korábban észrevette magán, s bár ösztönei tiltakoztak ellene, egy virágzó fa láttán képtelen volt visszafojtani lelki megindultságát. Elég értelmes volt már ahhoz, hogy elgondolkodjon saját magán. Ki vagyok én? – adta fel önmagának a kérdést gyaloglás közben. Elmebeteg vagy egészséges? Bolond nem lehetek, nem érzem magam annak, de valahogy mégis különbözök a többi embertől. Én más vagyok. Szerintük rossz. A probléma csak ott van, hogy ami másoknak rossz, az nekem jó. Nem akarok változtatni ezen. Én így nagyon jól érzem magam. Amíg nem léptem a felnőttkorba,

addig így akarok élni. Aztán majd csak alakulok valamerre, mint púpos gyerekek a prés alatt! A szokásaimon senki nem tud változtatni, senki nem tud átnevelni, mert az én Súsúmnak mindenkinél nagyobb a hatalma fölöttem, és büszke vagyok rá, hogy ő van nekem.

Már jó ideje úton volt. A nap éppen csak ébredezett, a sugarai még nem tudták magukat átfúrni a hatalmas bükkfák lombjai között. Karcsi elvesztette az időérzekét, de fáradtságot nem érzett. Mennyi idő telhetett el? Fél óra, egy óra, esetleg kettő? Ezen csak néhány percig gondolkodott, de nem is tudott volna tovább, mert ahogy ritkultak a fák, az erdő szélén váratlanul egy patak állta el az útját. Ahogy jobbra és balra nézett a patak mentén, szinte elállt a lélegzete az ámulattól. Ez a látvány, a természetnek ez a zseniális alkotása úgy hatott rá hirtelen, mintha belépett volna egy szoba ajtaján, és a szemközti falon a szeme elé tárult volna egy szemet gyönyörködtető nagy poszter. Egy tiszta vízű, gyorsfolyású patak iparkodott vidáman csobogva lefelé a lejtőn a színes kövek és kavicsok között. A túlsó partján, a fenyőfákkal borított, fokozatosan meredeken emelkedő hegy tövében egy fatörzsekből épített erdészház állt, mely tökéletesen illeszkedett be a képbe. A váratlanul túlevelű erdőre váltott táj meglepte Karcsit. A fenyők ekkora tömegével való találkozás lenyűgöző erővel hatott rá, s úgy érezte, ez a káprázat elgyengíti. Leült egy víz melletti kőre, és szótlánul bámulta a környezetet, ezt a megdöbbenően szép földi ajándékot, amely azt az embert ejti rabul a varázsával a legjobban, aki még sohasem látott ilyet. Nemcsak a szemével látta, de az orrával is érezte, hogy ez a nem mindennapi élmény örömmel tölti el, s ebbe a lélekemelő érzésbe megremegett. Karcsinak nagyon jó szaglása volt. A látványt a szagok segítségével tudta igazán a lényébe fogadni, s a kóborlásai során szerzett szép élmények általuk is rögződtek az emlékezetében, melyeket aztán a felejtethetlenség raktárába sorakoztatott. Az egyik oldalról áramló lomblevelű tavaszi erdő kesernyős avarának a szaga, érdekes keveréket hozott létre a túlevelű erdő illatával, s így ebben a patak alkotta erdei folyosóban egy megmagyarázhatatlan parfümszerű aroma terjengett. Szomjas volt, a két markával vizet merített, és ivott. Különös, kellemes ízt érzett a szájában. Még kétszer merített belőle, ettől felfrissült, de éhségérzete is támadt. Sebaj – gondolta Karcsi –, ez kisebb gond annál, hogy meg kellene mászni az előtte magasló hegyet, elérni a szürkésbarna színű gránitsziklás csúcsot, ahol a fenyves erdő véget ér. A vízből kiemelkedő köveken óvatosan átlépkedett a

patak túlsó partjára, s nekivágott a fenyvesnek. Eszébe sem jutott, hogy ez nehéz feladat lesz, hogy a több részen igen meredek hegynek a megmászása még egy erős fizikumú felnőttnek is komoly erőpróba. Csak egyetlen dologra gondolt: Súsú ezt kéri tőle, erre utasítja őt, neki pedig az élete árán is engedelmeskedni kell ennek a parancsnak, amit különben is örömmel teljesít. Több órán át kapaszkodott, kisebb-nagyobb pihenőkkel, mászott, lihegett, de egy pillanatra sem adta fel, sőt, élvezte a magasság meghódítását, amelynek a végén majd egy újabb élménnyel jutalmazza meg a Súsú. Amikor elérte a sziklákat, egy szakadék állta el az útját. Itt jól kipihente magát, majd a csúcstól a túlsó oldaláról megkerülve csak azért is felállt a hegy legmagasabb pontjára. A nap állásából úgy ítélte meg, hogy már jócskán elmúlt dél. Éhes és szomjas is volt, de Karcsi számára ez nem volt kínzó állapot. Amit látott az ég és föld között, az a panoráma mindenért kárpótolta. Erre a percre várt, amikor ő, Csinka Karcsi körbetekint a tájon, és megszerzi magának azt, amit soha nem felejt majd el, s a megélt élménnyel a tarsolyában a lelki gazdagságát fogja gyarapítani.

ORTUTAY PÉTER

A SELYEMFIÚ

I.

– Na, ez jól esett – mondta Vili, miután egy jót húzott a kriglijében csillogó Zláty Bázsánból. A tetején ujjnyi hab, hideg és csillog, és az apró buborékok szemmel is jól láthatóan törnek felfelé alulról. Szóval úgy, ahogy elő van írva. Hogy jól esett, abban sem kellett kételkednem. Hisz, mint mondta, most jött az uszodából. Úszott egy keveset, több mint kétezer métert, majdnem hármat, mondta nagyképűen, szaunázott, majd a pezsgőfürdőben is ücsörgött egy jó fél órát. Jobb, mint a Riviéra, állapította meg jókedvűen, bizonyítandó, hogy milyen jól él. Naná, hogy ilyenkor csúszik a sör. Akkor meg pláne, ha már két felessel is melegített előtte.

– Tudod – folytatta Vili –, azért szeretek úszni, mert a vízben úgy érzem magam, mint akár ötven évvel ezelőtt, vagy gyerekoromban. Úszni éppúgy tudok, csak már nem olyan gyorsan. Ezt a kétezer métert is tíz perccel több idő alatt teszem meg, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt, de a technikám csak csiszolódhatott, haver, nem igaz? Szóval a vízben kimondottan jól érzem magam. Semmim sem fáj. Még a térdem se, ami amúgy mindig nyállal. Most már megértem anyámat, amikor arra panaszkodott, hogy „jaj, fiam, úgy fáj a derekam.” Csakugyan fájhatott. Olyannyira, hogy a végén már járni is alig tudott. Csak a fal mellett, hogy el ne essen. Meg minden székben meg kellett kapaszkodnia. Kiderült, hogy porckopása van. Azt meg műteni kellett. Csípőprotézisre volt szüksége. De azt akkor, úgy emlékszem, Ungváron még nem csinálták. Csak Magyarban.

– S itt lép a képhe Pityi, aki az osztálytársam volt – mondta Vili, s elgondolkodott. – Az az érdekes, hogyha valamiről mesélni akarok, akkor mindig az előző, az ungvári életem jut az eszembe. Most is az, bár Pityivel átcsúsztam a mába, itteni magyarországi életembe. Itt is történt velem sok minden, de az nekem valahogy nem érdekes, nem ébreszt bennem mélyebb gondolatokat. Nem tudom, ki mondta, de mondta, hogy az emberben életének első negyede hagyja a legmélyebb nyomot, hagy benne olyan élményeket, melyeket aztán soha nem felejt. Ebben lehet valami. Mert bár itt Magyarországon is sok minden történt velem, például csóró ungváriból

mégiscsak lettem valaki, de ez mind nem érdekes. Jól éltem és élek. Egy olyan időszakban jöttem Magyarországra, amikor a szakmám, a nyelvek, főként az angol igencsak keresett cikk volt. Így nem csoda, ha a diplomámmal, majd a doktorimmal jó voltam tanárnak mindenütt. A gimnáziumban, a főiskolán, de még az egyetemeken is. De ez mind az én szememben már nem olyan nagy *vásziszdász*. Mindössze egy magyarországi értelmiségi kisember mindennapi élete, melyben voltak kisebb-nagyobb sikerek, és kudarcok is persze. De már nem kellett a „priuszos” múltammal törődni, meg azzal, hogy magyarnak születtem. Ergo abban a szovjet világban automatikusan fasiszta, meg minden egyéb voltam, amit egy magyarra ott mondhattak (és mondanak, mint tudjuk, ma is, akkor is, ha az a világ már nem szovjet, hanem valami más). Persze az segített, ha az ember, magyar vagy nem magyar, eladta a lelkét az ördögnek, belépett a pártba, mert úgy döntött, hogy úgyis minden izébe be kell lépni egyszer, ha nem is két lábbal, de eggyel legalább. De csak azért, mert mi mást tehetne ebben a világban, no meg az esetleges karrierért, ha az átlagnál erőteljesebb nyelvcsapásokkal tudott haladni a fényesebb jövő felé. Ezért nem tartom életemnek ezt a későbbi szakaszát különösebben érdekesnek. Csak az érdekes, ami azelőtt volt, ott Ungváron. És igen, Pityi is életem azon szakaszának a része, mert egy iskolába, egy osztályba jártunk. Nem voltunk kimondottan haverok, de jól ismertük egymást. Barátok itt, Magyarországon lettünk. El is mondom, hogy miért. De jó, ne vágjunk a dolgok elibe. Kezdem a legelején.

– Először is, Pityi nem annyira anyámmal kapcsolatban jutott most eszembe, hanem egészen mással. A végén majd elmondom, hogy mivel.

– Természetesen nem Pityi volt eredetileg a neve, hanem István, és ebből lett Pista, illetve Pityi. Mi azonban – rosszul is esett neki nagyon – csak selyemfiúnak hívtuk egymás közt az osztályban. Mégpedig azért, mert nem volt olyan vagány, mint mi. El is mondta szegény később nekem, meglehetősen szemrehányóan, hogy szeretett volna ő is olyan nagyszájú vagány lenni, mint például a Havasi Miki, aki még a rettegett Szimacskó tőritanárnak is visszapofázott, amiért ő, a tanár majd agyoncsapta egy vastag kulcsosomóval. Ha Miki, aki történetesen jó bokszoló is volt, el nem kapja a fejét az utolsó pillanatban, hát meghal. Bele is sápadt Szimacskó, hogy mit tett. Ha eltalálja Mikit, simán ment volna a börtönbe. Vagy olyan, mint a lányok bálványa, a Pipás, aki már tizenhat éves korában az ungvári mestercsapatban játszott. Vagy én, aki kézen állva jött le a harmadik emeletéről a földszintre a lépcsőn. Vagy ha nem vagány, hát tiszta ötös, mint az

Ordódi Jancsi, a matekzseni, aki öt perc alatt úgy levezette a táblán a legnehezebb matematikai tételt is, hogy még Pubi, a matektanárunk is elismerően csettintett, és azt mondta, hogy „ez igen.” Vagy a Rátkai Marika, aki úgy beszélt oroszul, mint Puskin és Lermontov együtt. De hát ez neki, Pityinek nem ment. Nem volt ő rossz tanuló, olyan négyes, ötös volt a lelkem, meg a tornaórán is megcsinálta, amit kellett, de nem volt tiszta ötös, sem pedig vagány élsportoló. S ezt irigyelte tőlünk a Pityi. De mi nem ezért tartottuk selyemfiúnak, hanem egészen másért.

– Ő azon szerencsés gyerekek egyike volt, akinek mind a két szülője otthon maradt. Nem vitték el az apját az oroszok kényszermunkára, mint a legtöbbnek. Valahogy megúszta. Szóval nemcsak anyja, hanem apja is volt, mármint otthon. Azonkívül szép nagy lakásuk is volt a Szobránc utca elején. Nem az az „ó de nagy,” hogy államosították volna a szovjetek, de kicsi sem volt. Úgyhogy meghagyták. És szépen, úriasan, ahogy a régi világban volt szokás, be is volt rendezve az a két vagy három szoba. Nem „zábráltak” el semmit, ami persze mai szemmel nézve tulajdonképpen nem is volt sok. És az anyukája a Pityinek szintén a régi világot képviselte egy kicsit. Jó ruhákban járt, festette magát, vezette a háztartást, olvasott és cigarettázott. No és a legfőbb, ami miatt mi selyemfiúnak mondtuk, az volt, hogy a Pityit is olyan „úriasan” nevelték. Zongoraórára járt, németet tanult egy madámtól, szép tiszta ruhát, jó cipőt hordott, míg mi a legtöbben rongyos nadrágot és lyukas kalucsnit. A német meg a zongora miatt is kinevettük. Szóval ő is egy, a régi világból idecsöppent úri gyerek volt, selyemfiú a mi szemünkben. Nem bántottuk, de nem volt népszerű.

II.

Aztán természetesen múltak az évek. Mindenkinek alakult a sorsa valahogy. Kinek könnyebben, kinek nehezebben, és bizony szem elől is vesztettük egymást. Csak nagyjából tudtuk, mi van, mi lett ezzel vagy azzal. Nemigen sikerült azonnal az egyetemi felvételi, még a legjobbknak sem, lett lévén az illető magyar, ergo lásd lent, mint fent „fasiszta” és a többi. Bezzeg, ha valakinek partizán, ellenálló vagy legalább egy kis pártfunkci volt valamelyik felmenője a városban, a megyében vagy a járásban, nyitva állt előtte az út. De így jött valamilyen fizikai munka, a fiúknál a szovjet hadsereg: a legjobb *álkás* (alkoholista) képző a világon, utána meg úgy, ahogy sikerült. Munka, család, állni a sarat, vagy lefelé a lejtőn és meghalni nyomorban. Az álmok álma Nyugat: értsd Magyarország vagy esetleg Csehszlovákia volt.

Vagy inkább az a jelszó, hogy el innen, ebből a *ványucsájá sztráná-ból*, ebből a büdös szovjet országból, ha lehet, mielőbb, és nem meghalni magyarként Afganisztánban, ha nem muszáj. Mert ez is előfordult, haver; de még mennyire, hogy előfordult. Hozzak fel példákat? Majd legközelebb, jó?

– Pityinek aránylag szerencsésen alakultak a dolgai – folytatta Vili, miután a harmadik korszó Zlaty Bazsánt is legurította. A negyediket is megrendelte, de egyelőre csak mélázott előtte. Kelltt még valami az ihlethez, hát kért még egy féldecit. Természetesen vodkát. A whiskyt nem szerette. – Szóval, aránylag, ahogy ő maga mondta. Talán azért, mert makacs és szorgalmas volt. Orvos akart lenni mindenáron. Az orvosira is felvételizett Ungváron, de nem vették fel. Nem volt „priuszos,” mint a legtöbben közülünk, vagyis az apja nem „ült”, azaz nem hurcolták el negyvenötben sem Szibériába, sem Vorkutára, de hát mégiscsak magyar, s az ilyen ne rongtsa itt a levegőt, ha nem muszáj. Kell a hely a friss vérnek, a keleti orosz és ukrán bevándorlónak. Úgyhogy elhelyezkedett valamilyen link állásba, az kellett, mert nehogy mán az kerüljön be a kartonjába, hogy munkakerülő, oszt nekiment másodsor is a felvételinek. De már akkor Szentpéterváron, aminek akkor stflusosan Leningrád volt a becsületes neve. Mi kárpátaljai magyarok tudtuk, eljutott hozzánk is a fáma, hogy bent az országban az egyetemi görék nem nagyon nézik, ki milyen nemzetiségű. Végül is 154 nemzetiség van a nagy Szovjetunióban. Talán magyar nincs egy se. Sőt, nem biztos, hogy hallottak ilyenről is azok, akik a káderlapját nézték. Persze, hogy kinek mi az apukája, arra ott is figyeltek. Ám summa summarum, sikerült. Pityit felvették a Leningrádi Állami Egyetem orvosi karára, ahol kitiintetéssel végzett. Mert egy kis szerencséje volt ott is. Pityi elég sokat mesélt később leningrádi kalandjairól. Akkor már mi irigyeltük. Elmondta többek közt, hogy nagyon bevágódott a dékánál azzal, hogy tudott németül. Ui. NDK-beli fiúk és lányok is tanultak az egyetemen, akik eleinte nemigen tudtak oroszul, németül meg viszont az oroszok nem tudtak. Pityi meg jelentkezett tolmácsnak, *ingyér*. De neki nagyon megérte, mesélte. Először is bevágódott a vezetőségénél, ami azért, nehogy mán tagadja, a vizsgáknál is számított egy kicsit, másodsor meg gyakorolhatta a nyelvet. Itt Ungváron a Hochdeutsch-öt sajátította el Ligeti nénitől, de az NDK-beli fiúk meg lányok többsége berlini volt, és Pityi is áttért a berlini kiejtésre és szlengre. Egész jól ment neki, hallottam beszélni németekkel. A harmadik hozadéka a nyelvtudásnak meg az volt, hogy egy német kislánnyal egymásba szerettek, és együtt is voltak vagy hét évig (az orvosin ennyit kellett ott tanulni), amennyire csak lehetett – mert a Szovjetunóban, mint tudod, igencsak „vigyáztak” a diákság erkölcsi tisztasá-

gára – egészen a diplomaosztásig. Aztán meg... Szóval, az élet nem fenéig tejfel. Vagy érthetőbben, nem nyalóka, ahogy jó anyám is szokta volt mondani. A kislány hazament az NDK-ba, Pityi meg visszajött Ungvárra. Illetve kiküldték valami Isten háta mögötti kis faluba körzeti orvosnak. Itt valahol, Kárpátalján. Még szerencse, hogy nem a Kuril-szigeteken valahová. Hisz az is része a nagy szovjet hazának. Ott is szükség van orvosra. Aztán a minisztériumokban nem igazán voltak e földi istenek olyasmire tekintettel, hogy az illető a hatalmas mamutbirodalomnak történetesen épp a másik végében lakik, és oda köti minden: szülőföld, nyelv, közösség, papa, mama, a barátok, és minden más ilyen apróság.

– És itt elváltak útjaink Pityivel egy időre – mesélte Vili. – Ő ugyanis hamarosan Magyarországra költözött a szüleivel. Én itt maradtam Ungváron, és csak jóval később sikerült az Isten lábát megfogni, átjönni a hazámba, mert nekem mégiscsak Magyarország a hazám, és nem az a (kurva... kibaszott...) Szovjetunió, és itt egzisztenciát teremteni. Nem volt könnyű, hisz... mit is mondjak. Kérdeztek például tőlem is olyasmit nagyokos emberek és hazafiak, hogy „mit keresel te itt Magyarországon, te ruszki?” Vagy... No, sehogy sem tudom megállni, úgyhogy elmondom. Nem velem történt, de tipikus eset. Tanulj belőle, mert nagy az Isten állatkertje, és sok állatfaj van benne. De ezt biztos te is tudod, úgyhogy nem ragozom. De az eset a következő. Ezt is a Pityi mesélte, mert vele történt, ezért az első személy.

III.

– Akkoriban (a hetvenes évekről beszélünk), tudod, az úgy volt, hogy le kellett mondani előző állampolgárságodról, mely az én esetemben a szovjet volt, és aztán kérvényezni a magyart, hogy aztán megkapjad a sárga és a kék után a piros fedeles személyit. No, eljutottam odáig, hogy bemehettem a rendőrség illetékes osztályára, ahol egy rendőrhölgy intézte a dolgaimat, hogy kérelmezsek. Hát akkor lássuk, mondja a hölgy. A neve? Mondom. Születési év, hónap és nap? Mondom. Helye? Mondom, hogy Ungvár. Beírja. Ország? Mondom, hogy Magyarország. Néz, majd a fejét rázza. – Ungvár – mondja – nincs Magyarországon. Azt kell beírnom, hogy Uzsgorod (sic!) és hogy Szovjetunió. – Mondom erre, hogy amikor én születtem, 1942-ben, Ungvár Magyarország volt. Nem, az nem lesz jó: Uzsgorod, Szovjetunió, kardoskodik. Erre azt mondom neki: – Nézze, hölgyem, az első magyarországi zsidó gettót 1943-ban Munkácson hozták létre, ami most szintén a Szovjetunióban van. Ott közvetlenül Ungvár mellett, negyven kilométerre. Akkor most az első ma-

gyarországi zsidó gettót is a szovjetek létesítették a Szovjetunióban? A hölgy nagyot nézett, és szó nélkül beírta: Ungvár, Magyarország. Ezt is megharcoltam. – Mesélte Pityi, én meg szóról szóra az agyamba véstem, és ha történetesen az én esetemben sem lettek volna hajlandók elismerni, hogy Magyarországon, Ungváron születtem, akkor biztos én is így cselekszem. Vagy át se veszem a személyim és maradok cigánynak. No, mindegy. Folytassuk.

– Itt Magyarországon Pityivel Pécssett találkoztam ismét. Mert ott lakott. Ezt tudtam, és amikor úgy alakult, hogy Lux Alfrédné igazgatóasszony oda küldött szakmai továbbképzésre már a budapesti Arany János Gimnáziumból, ahol mint angol nyelvtanár működtem, hát felkerestem. A fent említett dolgokat is, mármint azt, hogy milyen rosszul esett neki, hogy ő volt a selyemfiú az osztályban, és a többit akkor mondta el nekem egy nagy adag szemrehányással a hangjában.

– Pécssett jól ment a sora. A városi kórház sebészeti osztályán lett főorvos, és nem is akármilyen. Volt valaki, akit igazán respektáltak, elismertek a városban, sőt az országban. Már külföldön is volt neve. Hasi sebész volt Pityi, nagyon bonyolult műtéteket végzett, legtöbbször mindenféle balesetek áldozatait operálta meg. Sokan köszönhették neki az életüket, bizony. Rengeteget dolgozott, és nagyon szerette a munkáját. Amikor egyszer megkérdeztem tőle, hogy „te, Pityi, hogy bírsz roncsolt belekben, vérben, fekáliában meg ilyesmikben vajúdni? Nem undorodsz?” Rám nézett értetlenül, és így válaszolt: „De hisz ettől nincs is szebb a világon!”

– Példás volt a családi élete is. A felesége, Éva nővér volt abban a kórházban, ahol a Pityi orvos. Pityi nem beszélt róla, de azt hiszem, ez egy olyan orvos-nővér szerelem lehetett, melyről kedvenc szerzőm, F. Scott Fitzgerald is sokat írt elbeszéléseiben. Egy esetet azonban elmondott vele kapcsolatban. Még pedig azt, hogy amikor még fiatal orvosként Pécsre került dolgozni, más fiatal kollégákkal, lelkes, de bohó fiatalokkal, akárcsak ő, akikben csak úgy tomboltak a hormonok, az ifjúi vér és hév, szívesen nézegették a pécsi gimnáziumok végzőseinek tablóképeit, természetesen elsősorban a csini kis csajokat gusztálták, és megbeszélték, hogy melyik is az a kis elsőbálozó jányka, akit a legszívesebben felkérnének egy-egy fordulóra. Pityinek határozottan megakadt a szeme az egyikén, és mondta is, hogy azt akár feleségül is venné. És mit ad Isten, akit elvett, mint később kiderült, amikor felesége régi fényképeit nézegette, hogy az a végzős *debutanté*, aki akkoriban Pityinek annyira tetszett, nem volt más, mint Éva, vagyis a felesége, akit elvett. Ezen jól kellett nevetni. Meg is tették.

– Két gyerekük volt, akiket Pityi kábé úgy nevelt, mint ahogy őt a szülei. A fia a kötelezőn kívül franciául is tanult. Egyszer egy válogatott mérkőzés előtt halottam, ahogy a francia himnuszt énekelte, echte francia kiejtéssel. A lánya természetesen zongoraórákra is járt. Szép nagy lakásuk volt a belvárosban. Az anyós is velük élt, akit Pityi szeretett, mert jól megértették egymást, különösen azóta, amikor látta, hogy összegyűjti nyá-lát és leköpi (mármint az anyós) a szovjet „felszabadítók” emlékművét. Ezek szerint egységes ideológiai platformon álltak, melynek alapja a szov-jetgyűlölet volt. Persze, ezt akkor nemigen volt szabad mutatni itt Magyarországon. Hisz tudjuk, a Kádár-rendszer a marxizmus-leninizmusra, a szov-jet-magyar *druzsára* épült. A Szovjetunióra egy rossz szót sem volt szabad mondani, még Hofinak sem, mert akkor... A Pityi esetében ez – mondjuk – azt jelentette volna, hogy nem lesz főorvos ebben az életben soha.

– Azért is emlékszem Pityire szeretettel, mert nemcsak haver, hanem önzetlen, segítőkész jó ember is volt, akinek nem a szája, mint Mikinek, hanem a szíve volt nagy. Fentebb már említettem, hogy anyám sokat szenvedett a porckopása miatt, és műteni kellett. Amikor elmondtam Pityinek, hogy ezt Ungváron nem tudják még csinálni, és hogy anyám mennyire szenved, rögtön felajánlotta, hogy idehozatja Gabi nénit Pécsre, és megkéri barátját, a legjobb specialistát itt Magyarországon, Forgon professzort, és ő megműti. Természetesen nem győztünk hálálkodni, de Pityi csak legyintett: hagyjuk már, hisz ez csak természetes, nem? De amikor anyám már itt feküdt a kórházban, akadt egy kis galiba. Csak annyi, hogy kiderült, hogy anyám nem magyar állampolgár, hanem szovjet, azaz külföldi. S ez esetben meg kell bizony fizetni a műtét árát, mert ez a törvény. A kérdés csak az volt, hogy miből fizessünk? Szovjet nyugdíjból? Vagy akár a magyarországi tanári fizetésemből? Százezreket? No, erre mondta Sinkovics a *Tizedes és a többiekben*, hogy „ne nevetess, mert cserepes a szám.” Mehetünk volna vissza Ungvárra műtét nélkül. De Pityi nem hagyta annyiban. Két hétig kilincselte az illetékeseknél, még a minisztériumba is felutazott Pestre, és... győzött. Hogyan csinálta, nem tudom, de Forgon professzor megműtötte anyámat, *ingyér*’. Szegény anyám, még sokáig élt ez után fájdalmak nélkül. Egy kicsit bicegett ugyan, és botot is használt, de járt. Egyenesen, nem kellett minden székbe megkapaszkodni.

– Tovább is ragozhatnám Pityi barátom tetteit, de nem teszem. Így hát csak annyit mondok még, hogy szép és tartalmas életet élt ungvári osztálytársam, akit mi egy kicsit lenézően kereszteltünk el úgy, hogy selyemfiú. De-hogy volt ő az! Derék, egészséges, erős ember volt a Pityi. Na, hallod! Nyolc

órán át is ott állt egy szerencsétlen mellett, aki vagy meghal, vagy életben marad, és ez csak tőle függ, és aztán vágni, vagdosni, majd aztán összevarrni. Hát kell egy kis fizikum hozzá, nem? Egyszer kirándultunk is valahová a környéken, és úgy legyalogolt, engem, a sportembert, hogy csak úgy füstölt. Dehogy volt ő selyemfű...

– Sajnos a végén őt sem kerülte el a nagy élet-tragédia. Úgy hatvan valahány éves korában elvesztette leghűségesebb társát az életben, a feleségét, akit imádott. Méhrákja volt, és amikor észrevették, már késő volt. S ezt Pityi sehogy sem tudta megbocsátani magának. Hogy ő, a nagy profi sebész, ezt nem látta, nem vette észre. Miért büntetsz ezzel, Isten? Saját magát hibáztatta. És ezt a tragédiát, sajnos, sehogy sem tudta kiheverni. Egy-két évre rá utána is ment szépen. Ő, nem lett öngyilkos, dehogy lett az. Ahhoz ő túlságosan is tisztelte az életet. Csak elment szépen utána, utánahalt. Mint ahogy... Mint ahogy... Szóval elmondom.

– Fentebb, ugye, azt írtam, hogy Pityi nem annyira anyámmal kapcsolatban jutott most per pillanat eszembe, hanem egészen mással, és hogy a végén elmondom, hogy mivel. Hát akkor legyen.

– Nem is olyan régen fordítottam le magyarra Jeszenyin egyik prózai művét, egy elbeszélést: *Bobily i Druzso*k volt a címe oroszul. Egyszerű kis mindennapi történet, bárhol előfordul vagy előfordulhatott. De maga az írás a legtökéletesebb líra prózában, mint minden, amihez Jeszenyin csak hozzányúlt. Szólt pedig a történet egy szegény parasztról (*Bobily*), annak meg egy korc kutyájáról, aki hűséges társa és barátja (*Druzso*k). A szegény parasztnak magának sem volt mit enni soha, de a kutyát nem hagyta volna el a világért sem: az utolsó falatját is megosztotta vele. Hiába mondták neki a falubeliek, hogy kergesse el, hisz nincs semmije, de nem tette. Szerette, társa volt az egyedüllétben, akivel gyakran még beszélgetett is. De aztán, mint lenni szokott, a szegény paraszt megbetegedett, és meghalt. És amikor a falusiak eltemették, a kutya odafeküdt a sírjához, lábával kaparta a földet, hogy kiássa onnan a gazdit, a barátját, sírt, nyüszített, vonított, és... ott maradt. A sír mellett meg volt egy fa, annak az egyik ágára rászállt egy kakukk, és elkakukkolt egy szép mesét hűségről, barátságról a szegény paraszt és a kutya felett.

– Nos, egy ilyen kakukk szerettem volna most én is lenni, aki megpróbál szegényes kakukk nyelven eldadogni egy igaz mesét hűségről, barátságról, helytállásról, egy régi barátjáról. *Requiescat in pace*, kedves barátom... Te meg ne haragudj, haver, ha sokat pofáztam. Igyunk inkább még egy korsóval, Pityi barátunk emlékére is.

MARCSÁK GERGELY

A HŐS I.

*Sorsunknak nehéz, négyes kereke van.
Az életbe majd négyszer visszarángat.
Ki forgatod és éveink számolod,
munkád előtt mondj egy Miatyánkat.
A terek most végképp kiürülnek,
aknafedőket kezd köpködni a mély.
Mint a dzsungel rontás-szirmai,
sötét pelyheivel hullik ránk az éj.*

*Sorsunk nehéz, négyes kereke alatt
a halál fekete folyói szaladnak.
Ki helyettünk érzed az enyészet sodrát,
meríts emlékebe egy üveggel magadnak.
És ne haragudj, hogy mind számon kér,
és falára majd sürgetve kipoasztol:
Te vagy a hős, mire vársz még,
szabadíts meg minket a gonosztól.*

A HŐS II.

*Ahogy a világűrnek halk zenéje van,
testünkben is folyton szól egy ének.
S akinek dallamát egyszer lekottázzák,
búcsút mondhat az az életének.*

*Az izom csak fárad reménytelenül,
mint lejárt lemez, úgy serceg az agy.
Lüktet a kozmosz kántálva dúrban:
add fel, mert ehhez túl gyenge vagy.*

A HŐS III.

*...és eszébe jutott, hogy mi furdalja
hónapok vagy évek óta, hogy mitől
nem tud gyakran aludni sem. Most,
mikor a megdermedt pillanatban
nem parancsol a kötelességtudat,
váratlanul eszébe jutott a magány.
Arcáról elkészül a papírlenymat,
és körbejár minden nyomorvárost,
az emberek pedig tudni fogják,
kinek köszönhetik azt a kiváltságot,
hogy még munkába járhatnak,
ihatnak sört és későn ébredhetnek,
folytathatnak minden rossz szokást.
Végül pedig abban az arcban saját
magukra ismernek, és tudni fogják,
kinek köszönhetik, hogy végtelenül
magányosak.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

AZ UKRAJNAI
VÁLTOZÁSOKRA

*A panelben hat fok. Minek a luxus?
Plafonig ér a fűtőgáz ára.
A csapat sem éri már el a lakó,
s ha megnyitná mégis – úgy csak magára.
Létezik ennél olcsóbb halál is:
a toronyház tetején ki vagyon írva,
hány másodperc kell a becsapódásig,
s hány nap, míg megérkezel a sírba.*

*Vagy felfognak ugrás közben a varjak,
s repülni tanít az ős életöszton?
Ragadd meg szíved két marokkal,
ne hagyd, hogy véged világra jöjjön.
Létezhet értelmesebb halál is.
A Majdanra tódul százezer társad,
a mesterlövész célkeresztjében
imbolyog homlokod, mozdul a vállad,*

*teli torokkal hallgatod mégis,
a felek egymást hogyan átkozzák.
Észre sem veszik: rég nem az övék,
martalócoké már ez az ország.
Mily jó, hogy hiszünk a gondviselésben,
s a veszélytudat csak meg sem ingat.
Tápláljuk tovább, vitaminozzuk,
neveljük jövőendő hóhérait...*

*Gondokkal terhelt, emberarcú
a tél – és ráncai rettentő mélyek.
Friss hó híján a sarat csapázza
valami nyomorult, gyalogos lélek.
Kiből esett ki, nem lehet tudni.
Nincs a sóhajnak személyi száma.
Ha elvánszorog a begyűjtő helyre,
lesz-e, aki a kaput kitarja?*

KOPONYÁMBAN GYERTYA

*Uram-Atyám, a testem hova lett?
Annyi súlyom sincs már,
amivel születtem.
Elterülök csendben,
félig eleven árnyékként
egy rozsdavert kereszten.*

*A léthatár ez már,
kereszt-ágyam lebeg,
bár feküdnék inkább
vízszintes vigyázz-ban
a biztos föld embernyi
mélyében odalent,
míg miattam, fölöttem
temetőnyi gyászban
mormolnak a lombok,
száll a nyár hímpora.*

*De megpörget az Úr
a tengelyem körül,
szakadó könnyemnek
szerte pereg sója,
rezegve állok meg
a pólusok között –
okos tájolóznak
bomlott mutatója.
Elmém a delejre
mozdul, majd indul,
hogy az égtájak
jelképes jeleit rakja ki,
de a sarki fény hullámzó
függönyén át látom:
a főmemóriában
babrál valaki.*

*Baj van Uram, baj van,
én mondom neked,
valamit tenni kell,
elszalad az óra!
Elforog a föld,
elalszik gyermeked,
angyalaid sorra ki-
fektetve a hóra...*

*Add vissza inkább
testemet, Uram,
helyezd a madarat
fészkébe vissza.
Legyen az éj setét
s a levegő legyen
dermesztően hideg,
halálosan tiszta.*

*Koponyámat a föld
majd egyszer kiveti:
hadd fehéredjék
az áldott holdsüítésben!
Gyertyát állít bele
a törzsből valaki,
s kigyújtja két szemem
Istennek nevében.*

KÉSZ RÉKA

HIÁNY

Kedves Idusmama!

Ne haragudj, amiért géppel írok. A kézírásom még mindig olvashatatlan. De így is ugyanazokat a betűket írom, amelyeket tanítottál.

Régen beszélünk. Vagyis én gyakran szólok hozzád, de vagy nem hallod, vagy hozzám nem jut el a válasz. Pedig tudom, hogy itt vagy. Itt vagy a fejemben. Benne vagy a kertben, benne a reggelben, benne az estében. Benne vagy a birsalma illatú bútorokban is.

Hiányzik a hangod.

Felvettek az egyetemre. Nem vártad meg a hírt, mert nem várhattad, pedig szerettem volna eldicsekedni neked, mint minden addigi dolgot, vizsga diadalával. De aznap reggel olyan gyorsan jött az a telefon.

Csörrr!

Holnap érettségi.

Csörr!

Tanulnom kell.

Csörrr!

Felkelek: Ki az?

Anya volt. Nem mondta meg azonnal, kíméletesen akarta közölni.

Az utolsó szóbeli vizsgát – kérésünkre – későbbre tették át.

Haragudtam. Rád, magamra, a világra. Haragudtam, hogy nem vártál meg akkor.

Tegnap otthon voltam. Mintha lecsó illatát éreztem volna. Az orromon be, a számon ki. Elárasztotta az egész utcát. Behunytam a szemem:

Nyílik a kisajtó. Visít, nyikorog. Megjelenik a gőzölgő pöttyös lábas. Suhan végig az udvaron, fel a teraszra, a bejárati ajtón át egyenesen a konyhai nagysztal kellős közepére.

Suhansz veled te is. Mi nem látunk, csupán az illatot éreztük, ami már reggel óta nem hagy játszani. Azt a lányt, azt a halványt. Körülölelt, bogarassá tett.

Nem szoktam illatokra emlékezni. Mégis tudom, ez a mostani nem olyan. Egyetlen illat sem olyan. Mind idegenebb. Mind sápadtabb.

Hiányzik az a pöttyös vaslábas.

Ott áll a konyhában, de nem használjuk. Hiányzik az illat is, ami benne volt. Csak állt az asztalon, gőzölgött. Anya szerint nem szabad forrón enni. A gőz az angyaloké. Barna egyszer elette előlük, de nem nőtt szárnya, nem repült el. Azóta nem bántja a forró párát. Ha most látnád, a kisfiú, hogy megnőtt! Ő is belevágta magát az életbe, de rendesen.

Néha álmodom. Frisset, lassút, szívárványosat, olykor pedig sötétet. Egy időben rólad is. Álmomban zsenge levelű rózsa volt a ház. Te voltál rajta a méh. Zümmögésed kacagás, kivillantak a fogaid, felaprítottad velük a világot. Szerettem, amikor neveltél. Én voltam az egyik szírom. Hívtalak. A nap tojássárgája csak úgy pöffeszkedett, belegörnyedtem. Árnyékot adtál nekem.

Legutóbb újra láttalak. Feküdtél abban a gödörben, és én szórtam rád a földet, és csak szórtam... és nagy, olajos könnycseppekkel locsoltalak.

Álmomban gyöngé vagyok.

Álmomban minden él és minden halott.

Hiányzol...

BEKE GYÖRGY

UKRÁN KALAND

Isonzó, Piave: szuronyroham, lövészárk-harc, menekülés, sebesülés, halál. Elemista koromban a földrajzot és a történelmet nem könyvekből tanultam előbb, hanem hadviselt székely férfiak elbeszéléseiből az uzoni szövetségi boltban, az esténkénti „csevegéseken”. Sötétedés után, miután a gazdák ellátták teendőiket az istálló körül, tízen-tizenöten, néha többen is az üzlet sarkában poharazgattak, módjával, és meséltek kedvükre, élményeik szerint. Volt Uzonban vagy hat vegyeskereskedés, ha nem hét, magánbolt mindegyik, az emberek benyitottak, vásároltak és indultak haza. A szövetségben vásárlás után a férfiak a beszélgető csoporthoz csatlakoztak. Nők persze soha. A szövetséget az ő boltjuk volt, részvényesek benne, ritkán még osztalékot is kaptak.

Édesapám „hivatalosan” csatlakozott a beszélgetőkhöz, mióta állami állásából elbocsátották, mert nem volt hajlandó áttérni a görögkeleti hitre, a szövetségben könyvelt, ez lett a kenyérkeresete. A „csevegő csoport” egyféle menedék, ahol felelevenedtek az első világháború eseményei és így időben, képzeletükben visszaszálltak „a magyar világba”, Trianon előttre.

Ha édesapám után mentem vacsora előtt, megengedte, hogy mögéje állva hallgassam a háborús történeteket. Örökre emlékezetembe vésődtek folyók, az Isonzó, ettől keletre a hírhedt fennsík, Doberdó, a hídfő, Görz, átkozott csaták színtere, az olasz győzelem, majd a „mieink” ellentámadása, amely egészen a Piave folyóig űzte a taliánokat... Volt olyan mesélő, aki „az orosz fronton” szolgált két egész esztendő, kétszer sebesült, fogásba esett és a fél világot, Távol-Keletet, Japánt, Indiát, Szuézt megjárva sikerült hazavergődnie. Izgalmas ázsiai kalandokat vártam, de hosszú utazásáról alig mesélt, annál többet Lemberg környékéről, az „ukrán világról”, személyes kapcsolatáról az ukrán gazdákkal, tanítókkal, még a nyelvet is megtanulta valamennyire.

Akadtak a mesélők között fiatalabbak, akik nem jártak az első világháború frontjain, ők már „a román világban” katonáskodtak, vagyis román laktanyákban, román parancsszó alatt. Egyiket sem hallottam, hogy emlegette román katonaelményeit: mintha az a két esztendő vagy éppen három nem is létezett volna, kirekesztette az emlékezetéből...

Majd a második világháború tovamonulása után nem folytatódott a szövetkezeti emlékidézés. Hamarosan a szövetkezet sem folytatódott tovább. Pedig most hallhattunk volna igazán izgalmas, szinte már hihetetlen történeteket életveszélyes kalandokról, a keleti arcvonal és az arcvonal mögötti megszállt területek viszonyairól, lázadásokról, megtorlásokról, foglysorsokról.

Egy ilyen rendhagyó katonatörténetet elevenített fel előttem Marosvásárhely alighanem legérdekesebb honvédtisztje, majd a szovjet uralom ellen harcoló ukrán lázadók bajtársa.

Kilyén Károly, a titokzatos...

Katonakönyvében „gyanús” bejegyzés, román nyelven: USSR, vagyis Szovjetunió, 28.03.45 – 03.01.54.

Az első dátum egyáltalán nem rendhagyó. 1945 elején magyar férfiak százezrei kerültek szovjet fogolytáborokba. Csakhogy az 1947-ben aláírt párizsi békeszerződés értelmében a hadifoglyokat haza kellett engedni. Ennek ellenére Adenauer nyugatnémet kancellár még 1954-ben is a Szovjetunióban visszatartott német foglyok sorsáról tárgyalt moszkvai vezetőikkel. Ezek a foglyok – szovjet megítélés szerint – háborús bűnöket követtek el, törvényt büntetésük idejét töltötték.

Kilyén Károlyról soha nem tárgyalt magyar vezető, noha zászlósként harcolt és esett fogságba, sem román vezető, bár a békeszerződés értelmében Erdély lakosaként, Románia állampolgára lett megint. Őt és magyar társait elintézték azzal, hogy háborús bűnösök, pusztuljanak ott, ahol vannak, haza se kerüljenek soha, csak bajt okoznának a demokráciának! Pedig Kilyén Károly honvéd zászlósnak és négy társának írásos bizonyítványa volt arról, hogy nem követtek el semmilyen háborús bűntettet. Előzőleg a világ legalaposabb és legfurcsább „káderezését” állták ki. Az ukrán partizánok parancsnoka lefényképeztette őket, és azt mondta nekik:

„Ezt a képet szétküldjük minden ukrán faluba, ahol a magyar hadsereg a háborúban megfordult. Ha valaki felismeri, hogy kegyetlenkedtetek a mieinkkel, jaj nektek. Ha nem, akkor megvédelmezünk, magunk közé fogadunk.”

Miféle partizánok, mikor a szovjet hadsereg már Berlin felé közeledett? Nappal az erdőben vagy a pincékben rejtőzködtek, éjszaka ők lettek az urak Galíciában, Kárpátalján, egész Nyugat-Ukrajnában. Kilyén Károly azt tapasztalta, hogy a helyi hatóságok is velük tartanak. Nappal szovjet hatalmi szervek, éjszaka élelemmel, ruhával, felvilágosításokkal látják el a Sztálin-ellenes felkelőket.

Két hónapba telt Kilyén Károlyék „ellenőrzése”. Akkor az ukrán táborba megérkezett az igazolás, hogy a fényképeken látható magyar katonák nem követtek el semmilyen bűnt az ukrán lakosság ellen.

„Most megkérdezzük: közénk akartok-e állni?”

Kilyén Károly bólintott. Más választása nem is nagyon volt. Két hónapos bujkálása, együtt a „partizánokkal”, meggyőzte arról, hogy ezek az emberek nem körözött bűnözők, nem is katonaszökevények. Úgy mondták ők, hogy az ukrán szabadságért harcolnak, és rajtuk kívül kinek volna joga eldönteni azt, hogy mi is az ukrán szabadság? A csapatparancsnok, aki a magyar zászlóst és társait befogadta, jó kiállású, zömök, ötven körüli férfi, fekete bajusszal, mosolygós arccal. Jól beszélt németül és franciául. Mi lehetett a foglalkozása? Nem kérdezték. Űgyse mondta volna meg. Felkelésüket úgy emlegették, mint egy elkerülhetetlen sorsfordulatot, amely elől nem térhettek ki.

Drámai epizód döbbsentette rá a magyar bujkálókat, hogy mi gyűjtotta fel az ukrán indulatokat. Még a partizánokkal való találkozásuk előtt, menekülés közben betévedtek egy jókora gazdaudvarba, ahol egy nagyon öreg ukrán parasztot pillantottak meg. Az egyik bujkáló magyar katona, Janocskó Pál felvidéki volt, az édesanyja magyar, az édesapja szlovák, és így az ukrán paraszttal értekezni tudott. Az öreg megmondta a nevét s hogy 96 éves. Behívta a magyarokat a házába, tejet tett az asztalra, hagymát és hajdinakását. Egyebe nincs, szabadkozott. Lassan ébredt meg benne a bizalom. Elmondta, hogy elvették a földjeit, a falujukból elhurcolták a tanítót, a papot, minden értelmiségit és jobb gazdát. A két háború között lengyel uralom alatt éltek, felszabadítóikat várták volna az oroszokban.

– Az emberek hangulata úgy fordult meg, mint a szél szokott ezen a hatalmas pusztaságon, váratlanul, ijesztően.

Mindenki önként állt be a titkos csapatba, mesélte az öreg. A gyermekek is. Ők lettek a „megfigyelők”. Fent tanyáznak a fák tetején, s ha szovjet katonaság közeledik, elkiáltják magukat: „Jönnek a maszkálok!” A szovjet katonák között bizonyosan vannak ukránok is, ukránok lőnek ukránokra, és nem biztos, hogy aki szovjet egyenruhában a partizánokra lő, az ellenségének is tartja őket.

– Őt fiamat lőtték le a maszkálok. A legkisebbet két hete itt, az udvaromon.

Ezt a meggyötört ukrán parasztot látta maga előtt Kilyén Károly, mikor a partizáncsapat parancsnoka megkérdezte hogy közéjük akarnak-e állni? Újoncnak érezte magát, mint négy évvel előbb, mikor először öltötte magára a magyar honvédség egyenruháját.

Huszonhárom esztendő 1941 elején. Marosszéki kisgazda fia, négy gyermek közül sorban a második. Bátyja, Zsigmond három évvel idősebb, a családi akarat szerint ő veszi át a gazdálkodást, a húsz hold földet, ami tekintélyes birtok Székelyiklandon, a Maros és a Nyárad vízválasztóján. Az apai szándék és az unitárius felekezeti tanító tanácsa Károly útját a tanulás felé jelölte ki. De a húsz hold terméséből sem futotta volna tandíjra, bentlakásra. Különösen, hogy a következő két Kilyén-gyermek, Ilonka és Sándor is jelölt volt a továbbtanulásra. Egyikből tanítónő lett, másiból agrármérnök. Szerencsére álltak még az erdélyi felekezeti iskolák, köztük a négyszáz esztendős kolozsvári Unitárius Kollégium. Ösztöndíj várta a jó tanulókat. Kilyén Károly 1929-ben lett kolozsvári diák; ingyen tanult az érettségig, majd tovább is, unitárius teológusként.

Istenhívő volt, de valójában nem a papi pálya vonzotta, hanem a jogászkodás vagy a katonatiszti kardbojt. Az ügyvédség azonban bizonytalan egzisztencia a magyar kisebbségi életben. Katonatiszt akkor csak román uniformisban lehetett volna. Akadtak erdélyi magyar fiatalok, akik megkísértették ezt az utat. A harmincas években kerültek igazán választás elé: vagy ide vagy oda. Néhányan kiléptek a román hadseregből. Volt, aki öngyilkosságba menekült a dilemma elől. Mások – ezek voltak kevesebben – nevet is változtatnak, lelkileg is románokká lettek. 1945 tavaszán a Brassó megyei Földváron, amelynek táborába ártatlan székelyek, magyarok ezreit hurcolták a román csendőrök, a haláltábor parancsnokát, egy ezredest Kecskésnek hívták, illetve akkor már Checicheenek, nem akart megszólalni magyarul, de titokban segíteni próbált a halálra szánt, szerencsétlen magyar foglyokon.

Kilyén Károly negyedéves teológus korában beállított a kolozsvári teológia dékánjához, a későbbi unitárius püspökhöz, Kiss Elekhez:

- Dékán úr, elhatároztam, hogy katonai pályára akarok állni.
- Megbolondult? Egyik legjobb tanítványom? Katonatiszt?
- Honvédtiszt! – javította ki a dékánt a teológus.
- Hiszen háború van a világban...
- Nem maguk tanítottak magyarságra ebben a kollégiumban, professzor úr?

Olyan volt ez a kollégium Kolozsvár szívében, mint egy vár; négyszögben épületek fogják körül az udvart, hátul vaskapu, elől a főbejárat tölgyfa és vas. A bukaresti hatalom a két háború között kitiltotta a tanrendből a magyar történelmet, de Márkos Albert tanár úr latin és magyar órán, a latin nyelvű okiratokról magyarázva, áttért a *Halotti beszédre*, latin szövegekbe ékelt magyar szavakra, és máris elérkeztek a magyar történelem rég elzúgott századaiba. Ferenczi Sándor természetrajz szakos, aki büszke volt arra,

hogy Szent-Györgyi Albertnél doktorált Szegeden, szigorúan megkövetelte a tananyagot, de az osztályzatba beleszámította azt is, hogy a diák tudja a magyar királyok sorát, az Árpád-háziaktól Nagy Lajosig. Both Lajos, a későbbi kolozsvári üzemorvos egyetlen történelmi dátumot sem vétett el – természetrajz órákon. A földrajz tanárának már könnyebb dolga volt, Európa hegy- és víz-rajzából mégsem lehetett kihagyni Magyarországot...

Ezek a lelkébe ivódott magyarság-élmények vezették Kilyén Károlyt a honvédtisztek közé, a bécsi döntés, Észak-Erdély hazatérése után. Egy másik teológus is csatlakozott hozzá, Zsigmond Ferenc, aki majd az Ararát tövében éli meg a szovjet fogságot.

A két teológus kérést küldött a Ludovika Akadémiára. A postán egy nagyon kedves hölgy megkérdezte tőlük, hogy aztán van-e elegendő protekciójuk? Mert kell az nagyon. Az ő fia is a Ludovikára készül. El is igazította a fiatal teológusokat a protekció felé, aki nem volt más, mint Nagybaconi Nagy Vilmos tábornok. A kolozsvári hadosztály parancsnoka, a Majális utcában.

A tábornok úgy meglepődött a két fiatalember látogatásán, hogy a feleségét is behívta az irodájába. Kávéval kínálta a teológusokat.

– Ezek a gyermekek protekciót akarnak tőlem – nevetett a zömök, erélyes, de közvetlen tábornok. Ugye, hogy melléjük kell állnom? Hiszen én is „protekcióval” kerültem volt a tiszti iskolába...

Nem egy tábornok vagy más, fennforgó hatalmasság volt a Nagybaconi Nagy Vilmos „protekciója”, hanem az egész székelység. Ez a magyar tömb a 20. század első felében lélekszámánál jóval nagyobb arányban volt jelen a magyar tábornoki karban. A székelyek büszkén emlegették Dálnoki Miklós Bélát; Horthy kormányzó katonai irodájának főnöke, később az első magyar hadsereg parancsnoka, aki 1944 decemberétől az ideiglenes magyar nemzeti kormány miniszterelnöke. Dálnoki Veress Lajos tábornok a kolozsvári, kilencedik honvéd hadtest parancsnoka, aki a hadműveletek idején megmentette Kolozsvárt a szétrombolástól. Emlegették a székelyek Nagybaconi Nagy Vilmost, Parajd szülöttét, az Erdőszentgyörgyről származó Kiss János tábornokot, aki akkor már nyugalmazott. Miklós Béla korfordulón miniszterelnök, és még ha tényleges hatalma alá is volt rendelve a koalíciós idők pártviszonyainak és pártviszályainak, kormánya az állami lét folytonosságát jelentette, ami nemcsak Moszkva számára volt fontos, de a magyar nemzetnek is. Veress Lajos szelíden lázadó székely tábornok, akit bebörtönöztet Szálasi is, Rákosi is. Nagybaconi Nagy Vilmosról tisztelettel emlékezik minden magyar, mert embertelen

időkben bizonyult emberséges honvédelmi miniszternek, aki munkaszolgálatos zsidók és frontszolgálatos honvédek sorsán segített, amennyire tőle függött. Kiss János tábornok – utólag altábornagy – 1944 őszén a Nemzeti Felkelés Felszabadítási Bizottságának katonai vezérkarát vezette, a budapesti fegyveres felkelést készítette elő. A nyilasok elfogják és kivégzik. Árulásoktól terhes korszakban a székely tábornokok a hűség tisztjei.

Hajdani vitéz székely határőrök utódai. Örökösei olyan szempontból is határőrző elődeiknek, hogy a székely határőrség felszámolásakor a testület vagyonának egy részéből Székely Tanalapot létesítettek, amelyet a katonaiskolákban tanuló székely fiatalok anyagi támogatására rendeltek. Ez tette lehetővé nagyszámú székely fiatal tanulását a katonai középiskolákban és a budapesti Ludovika Akadémián...

Kilyén Károly önkéntesi évei után, zászlósi rangban, 1943-tól ludovikás. 1944 áprilisában a székelyudvarhelyi 57-es gyalogezred keretében a Kárpátok előterébe, Kolomeába irányítják. Egy aknavető szakasz parancsnoka. Júniusban átveszi a nehézfegyver-század parancsnokságát a súlyosan sebesült Jánosi Árpád főhadnagytól. Egysége hol védekező harcot vív, hol pihenőben. Mikor az oroszok elfoglalják az 1005 méter magas Makovica-csúcsot, ahonnan be lehet lőni a Tatárhágóig, támadásra indulnak.

„Négy napig ostromoltuk a csúcsot – emlékezik. – Kopasz hegyoldalnak kellett nekivágnunk. Fedezék sehol, csak fegyvereink tüze. Fentről söpörtek a szovjet sortűzek. A zászlóaljunk egy harmada elesett. Magam akkor vettem részt először szuronyrohamban. Máig sem felejttem, hogy fent, a csúcson, mikor már meghódítottuk, tizenhét orosz katona a végső-kig ellenállt, egyik sem adta meg magát.”

Szeptember 9-ig „csendesebb” helyre irányították a zászlóaljat. Aztán parancs érkezett a Kárpátokon át való visszavonulásra. Románia 1944. augusztus 23-án átállt, az oroszok akadály nélkül kelhettek át a Déli-Kárpátok szorosain, elvághatták volna a magyar összeköttetéseket... Szatmárnémeti, az Ilva völgye, Dornavátra, majd vissza Szatmárra. Ide-oda vezényelték őket Észak-Erdélyben. Szatmárnémetiben már égett a vasútállomás. Gyalogosan tovább a Fehérgyarmat, Mátészalka útvonalon...

Kilyén zászlós az első magyar hadsereg tisztje. A hadsereg parancsnoka Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, vezérkari főnöke Kéri Kálmán ezredes... 1944. október 15-én elhangzik Horthy Miklós kormányzó hadparancsa a fegyverszünetről. Huszton, az első magyar hadsereg főhadiszállásán a magyar történelem menete fordulhatott volna meg.

Magyar történészek, politikusok szinte az eseményekkel egy időben kezdték el a vitát arról, hogy sikerülhetett volna-e a magyar kiugrás október 15-én? Ha Horthy kormányzó az első hadsereg védelme alá helyezi magát a Kárpátokban? A német hűségen nevelkedett tisztikar követte volna-e? És vajon az oroszok szövetségeseként fogadják Horthy személyes megjelenését a keleti arcvonalon, vagy azon nyomban foglyul ejtik? Ezek a bizalmatlanok Bethlen István gróf példáját emlegették. Még a későbbi kommunista kulturális diktátor, Révai József is azon nyomban megszólalt – talán Moszkvában írt tanulmánnyal –, s ebben egyértelműen azt állította, hogy Horthynak Husztra kellett volna mennie, az első honvédsereghez, amely „Dálnoki Mikós Béla vezérezredes parancsnoksága alatt egy emberként követte volna.”

Kilyén Károly ott volt Huszton, zászlósként a legénység és az alacsonyabb rangú tisztek, a tartalékosok lélekközelében élt, „alulnézetből” ismerte a sereg hangulatát.

– Az első hadsereg katonái követték volna-e a kormányzót?

– Feltétlenül.

Mintha a történelem mélységei visszhangoznának...

Kilyén Károly katonai sorsa ezután csak a folytonos menekülés. Egysége Tiszalöknél kel át a folyón. Átvonulnak a muhi pusztán, megverten, csüggedten, mint 703 évvel előbb IV. Béla királyunk maradék serege... Mezőkövesd előtt állást foglalnak a vasúti töltés mentén, de ezt hamarosan feladják. Az orosz nyomás óriási... Kilyén zászlóst Egerbe szólítja a parancs... Pozsonymás, kiképzőtábor a Kis-Kárpátokban, német irányítással... 1945 januárjában Dunaszerdahelyen tartalékosokat képez ki... Március elején újra kivezénylik a frontra, amely akkor Érsekújvár és a Garam között húzódik. Kilyén Károly itt egy lovasszázad parancsnoka...

Március 28-án esik orosz fogságba, Köbölkút községnél.

Egyéni sorsa együtt fut százezrekével. Gyaloglás Ipolyságon, Balassagyarmaton, Hatvanon át Jászberényig, ahol az oroszok óriási gyűjtőtábor alakítottak ki. Tovább, gyalogosan Máramarosszigetig, egy még nagyobb táborig. Itt érte meg a háború utolsó napját, a tiszti barakkban.

Csakhogy számára ez még nem a háború vége. Az csak kilenc év múlva következik el.

A szigeti táborban egyetlen gondolata a szökés. Fiatal, cselekvő ember, úgy érzi, sikerülnie kell a tervének. Alagút ásásába kezdenek az országút

alatt, át a túloldali rozsföldekre. Heteken át ástak, minden éjszaka. Talán el is érték az országút túlsó oldalát, mikor váratlanul bevagonírozták őket. A fogásban orosz szabály volt: grammra étkezni, normára dolgozni, ötösével sorakozni, kétezresével ki Ázsiába. Előbb a német tiszteket kergették fel a vasúti kocsikba. A kétezer főből hiányzott 160. Gyerünk a magyarokkal!

A fogolyvonaton tovább kísértette a szökés terve. Egy-egy vagonban 40 priccs, emeletesen, az ajtó kívülről lezárva, a kicsinyke ablakok belécezve, szögesdrót-hálóval beborítva, a biztonság okából még egy vasrúd is rajtuk. Nagyobb állomásokon megállt a vonat, olyankor kinyílt az ajtó, hogy leszedjék a halottakat és megszámlálják az élőket. A kocsik egyik feléből a másikba kellett áthaladniuk, közben az őrkök jókat húztak a hátukra.

Kilyén Károlyt négy tisztársa segítette a szökésben. Úgy vélték, hogy ha az ablakot kifeszítik és átpréselik magukat rajta, talán életben maradnak. Ha ugyan ugrás közben nem csapódnak neki valamelyik pályaszéli telefonoszlopnak, hídkorlátnak, és a kutyák sem találják meg őket. A szerelvény két utolsó kocijában az őrkök utaztak, egy harmadik vagonban rendőrök... Jobb a gyors halál, mint elsenyedni ezen a halálvonaton...

Negyedik éjszaka Kilyén Károly lábával kifeszítette a vasrudat, széttörte a léceket, letépte a szögesdrótot, és elsőnek ugrott... Mind a négyen utána. Kint pokoli vihar, a vagon végében az ór a kuckójába húzódott be az eső elől... Mind az öt szökevény megsebesült. Egyikük a fején sérült meg, elájult, hárman a hátukra vették, magukkal hurcolták. Szerencsájukra egy hasig érő tócsán kellett átvergődniük, a vízben a kutyák elveszítik a szagukat...

Sorsuk inentől nem követte tovább a százezrekét.

Később megtudták, hogy Brodi város közelében ugrottak ki, Lembergől észak-keletre.

Reggel, az erdő szélén legelésző csordára akadtak. Gyermekek őrizték. Riadtan húzódtak vissza. Elindultak délnyugatnak. Ruhájuk csuromvizes, éhség gyötörte őket. A következő falu szélén temető. Frissen megásott sírgödör. Éppen elérték benne öten. A nap delelőn járt, melegen tűzött. Levettették ruháikat, szárították, bóbiskoltak. Arra riadtak, hogy hozzák a halottat. Bemenedültek az erdőbe. Az ukrán falusiak – látták őket – csodálkoztak, hogy ki bolygathatta meg a sírgödört? Kutyák? Akkor azok hogyan jutottak ki belőle?

Nem sokáig bírták az éhséget. Inkább fogják el őket. Kitaláltak egy mesét: hazafelé szállították őket a fogolytáborból, mert betegek, az egyik vasútállomáson leszálltak vízért, lemaradtak a vonatról. Janocskó Pál lett a

tolmács. Kilyén Károly volt a bátorság, a másik háromnak csak követnie kellett őket. A faluban ukránok éltek, nem nagyon kérdezősködtek. Tejet hoztak nekik, főtt burgonyát és hajdinakását. Akadt egy öreg ukrán, aki Galíciából került ide, fiatalon szolgált volt Ferenc József alatt, rokonszenvezett a magyarokkal. Így oktatta ki a szökevényeket:

„Innen olyan száz kilométer Tarnopol. Arrafelé menjete. Ha újra megéheztek, az emberek azon a vidéken sem hagynak elpusztulni.”

Így tévedtek be annak a 96 éves ukránnak a portájára, akinek öt fiát végezték ki a szovjetek, lázadás miatt. Az ő házában pihentek éppen, amikor két fegyveres belökte az ajtót:

– Ruki uverk!

Vagyis: kezeket fel! A magyarok, mind az öten, az öregre néztek: elárulta volna őket? A két fegyveres a tábori csendőrség egyenruháját viselte. Utánuk vagy ötvenen tódultak be a házba, mozdulni sem lehetett tőlük. Janocszó belekezdett a mesébe, hogy vitték őket hazafelé, leszálltak a vonatról vizet inni, lemaradtak...

– Most mondjátok meg az igazat! – kiáltott rájuk a fegyveresek parancsnoka; zömök, fekete bajszos.

Elmondtak mindent őszintén. A parancsnok ekkor szólította elő a fényképészt. A képeket szétküldték az ukrán falvakba.

– Nem kínálsz meg valamivel, bátyó? – fordult a parancsnok a házigazdához. Hajdinakása, tej lett a vacsora. A fegyvereseknél akadt néhány üveg vodka. Levetették a KGB-zubbonyt, alatta magyar nadrág, német zubbony, másikonál fordítva, a legnagyobb változatosságban.

– Ti is ruhát cseréltek – mondta erélyesen a parancsnok. Ukrán mundérok kerültek elő. A felkelők vodkázás közben halkan dúdolgatták:

– Mi ukrájinszki partizáni...

Kilyén Károlyék hosszú hónapokon át együtt énekelték a különös katonákkal, hogy „Mi, ukrán partizánok”... Valójában fel sem tudták mérni a helyzetüket. Megtörtént, hogy három napon és három éjszakán át rejtőzködtek a galíciai Kálnejben, egy öreg házaspár kemencéjében... Sumlány faluban tyúkketrecekben töltöttek hat teljes napot. A házigazda egyetlen egyszer tudott beadni nekik főtt burgonyát... A pajták résein át látták, amint a szovjet katonák méteres hosszúságú vasrudakkal döfködtek a szénakazalt, majd a pajtákat. Bármelyiküket eltalálhatták volna. A tyúkok örült rikácsolására hagyták abba az „ostromot”.

Ha elfogtak egy ukrán partizánt, azon nyomban végeztek vele. Ott, helyben. Mint az öreg ukrán legkisebb fiával. Igaz, hogy az ukránok se sokat teke-tóriáztak. Látták, amint felakasztottak egy tanítónőt, másik helyen a falusi előljárót, afféle községi bírót. Kurta volt az ítélet: „Így járnak az árulók!”

Az ukrán mundérba bújt magyarok megtanulták az ukránok harci mód-szereit. Zöld ágakkal borították be az utat, a lovasok ezen a „szőnyegen” haladtak, nyomukat nem lehetett követni. Ha gyalogosan vonultak, hátrafelé lépkedtek. A magyarokat néhány hétre „gyári munkára” osztották be. Ez a „gyár” az erdő mélyén működött, szarvasmarhákat és sertéseket vágtak, hú-sukat megsütötték, beásták a földbe. Ez volt a partizánok „konzervgyára”.

Szeptember 12-én, 1945-ben, átúszták a Dnyesztert, valahol a forrásvi-dékén. Megközelítették a Keleti-Kárpátokat. Egy Lukva nevű parányi tele-pülésre kerültek, vagy tizenkét házból állott összesen. Három ukrán felkelő tiszt fogadta őket. Tanyájuk a közeli erdő lett. Megint erdő! Itt „magyar erősítést” kaptak, egy Kovács János nevű, lemaradt honvéd személyében. Története példázat lehetne arra, hogy mikor az ember az életét védelmezi, akkor már nem is az értelme, hanem az ösztönei vezérlik. Kovács János szemaforkezelő és finom műszerész volt a MÁV-nál, Hatvanban. A 14. egri gyalogezred katonájaként harcolt Kolomeánál, egy jó esztendővel azelőtt. Ezredét szétverték. Visszavonuláskor elrejtőzött az egyik búzaföldön. Buj-kált Lukváig. A kicsiny ukrán tanyabokorban senki nem árulta el a szovje-teknek. Fiatal ukrán özvegyasszony fogadta be a házába. A férj elesett, talán éppen magyar golyótól. Kovács János alig tudott valamicskét ukránul. Egy idevetődött szovjet járőr elkezdte vallatni. Csak integetett. „Majd megszólalsz”, mondták a szovjet katonák, és kötelet hurkoltak a nyakára. Kovács János erre tapsolni kezdett. „Ez csakugyan hülye!” Levették nyakáról a kötelet, majd a járőr parancsnoka géppisztolyt nyomott a kezébe. Persze, tölté-nyek nélkül. Kovács János furulyázni akart a lyukacsos csövön. „Muzsikus. Elárulta magát”. Szereztek egy gramofont, vajon meghallja-e a zenét? Ko-vács János táncolni kezdett, de nem a zene ütemére, hanem ide-oda tipegve, mint egy liba. Bekísérték Stanislaw városába, a kórházba. Az orvos a felke-lőkkel tartott. Kovács János hamarosan visszatérhetett Lukvába, pecsétes or-vosi igazolással, hogy „született süket-néma és pszichopata”.

– Te aztán jól tudsz színészkedni, János – mondták nevetve az ukrán mundéros magyarok.

– Mikor színészkedtem?

– Ne akarj minket is bolonddá tenni!

Valóban nem emlékezett semmire. Rejtekezésének tizennégy hónapja alatt annyira „beleszokott” a süketnémaságba, hogy egy ideig magyarul is alig lehetett értekezni vele. Az ukrán partizánok becsülték a szorgalmáért. Az erdei szálláson ő javította a fegyvereket. Jó műszerésznek bizonyult.

Október elején a zászlóalj-parancsnok felsorakoztatta a hat magyart, megköszönte nekik mindazt, amit a független Ukrajnáért tettek, és kijelentette, hogy most „leszerelik” őket. Nehéz tél jön, a felkelők nagy veszteségeket szenvedtek, jobb, ha az idegenek most hazatérnek.

„Otthon is a barátaink maradhattok, ha beszéltek rólunk, ha pártoljátok az ukrán szabadság ügyét.”

Kaptak útravalóul fejenként tíz kézigránátot, egy magyar katonai térképet Kárpátaljáról s pénzt, négyféle valutában, amerikai dollárban, román lejben, magyar pengőben és cseh koronában. Az ukrán partizánok elkísérték őket a Tarac-hágóig, amely 1600 méter magasan emelkedik a Tiszába siető Tarac-patak fölött. A „suhogó hegyi patak” – Kilyén Károly nevezte így – Técsőre vezette volna őket, a román határra. Megpihentek Németmokrán és Oroszmokrán. Ez utóbbi helységben, Ruszkája Mokrában jómódú házba tévedtek be. Az asztalon fehér kenyér. Talán egy esztendő óta nem láttak efféléit. Később derült ki, hogy miből volt pénze rá a ház asszonyának. Alig tértek nyugovóra, KGB-sek törtek rájuk, kutyákkal. Az asszony összejátszott velük.

Helyben megkezdődött a kihallgatás.

– Mít tudtok a banditák főnökéről, Banderáról?

Jóformán nem is tudták, hogy az ukrán felkelők vezérét Sztepán Banderának hívják. Még kevésbé ismerték az Ukrán Felkelő Hadsereg történetét, amelynek „őse”, az Ukrajna függetlenségét céljaul tűző Ukrán Nacionalisták Szervezete még 1929-ben alakult meg, Bécsben, Bandera és Andrij Melnyik vezetésével. A két ukrán politikai vezér a háború idején egy pillanatban egymás ellen fordult, majd kiegyeztek, és a szovjet hadsereggel vették fel a küzdelmet. Az ukrán felkelők harcosainak a létszáma 1944-ben elérte az 50 ezret. Az UPA – Ukrainiska Povsztanszka Armija – és a magyar megszálló erők között 1944 elejétől semlegességi megállapodás jött létre, sőt nyártól kezdve részleges együttműködés is. A szovjet győzelem után, a vörös hadsereg hátában tevékenykedő ukrán partizánokat csak az 1950-es évek elején sikerült teljes mértékben felszámolni. Bandera és Melnyik Nyugatra menekült a szovjetek elől, és már 1945-ben létrehozta az UPA politikai szárnyát, az Ukrán Radát Münchenben.

Mindezekről Kilyén Károlyék mit sem tudtak. Még a zászlóaljuk parancsnokát is csak a fedőnévről ismerték: Hmara, vagyis Felhő.

Ungvár börtöne. Szovjet hadbírótság. Az öt magyar mindent beismert.

– Nem volt mit tennünk – emlékezett vissza Kilyén Károly. – Egyik társunk bevallott mindent. Emlékszik, beszéltem arról a bajtársról, aki majdnem meghalt, mikor kiugrottunk a fogolyvonatból. Ő lett az árulónk.

– Éppen ő, akinek megmentették az életét?

– Gyengébb volt, nem bírta ki a vallatást.

– Nem érzek a hangjában gyűlöletet.

– Előbb nagyon haragudtam rá. Aztán később, miután már olvastam Szolzsenyicint, lélekben felmentettem. Ő írja, hogy ne ítél el testvér azt, aki ellened vallott, mert nem tudhatod, hogy milyen kínokat kellett kiállnia.

December 10-én, 1945-ben hirdettek ítéletet az ungvári szovjet hadbírótság. Árulójuk kivételével valamennyiüket halálra ítélték.

Kilyén Károly a zárkában kapcájával megpróbálta felakasztani magát. Elájult. Az őt megmentette az életnek.

Tíz nap múlva módosították az ítéletet: húsz évi kényszermunka. Kilyén Károly nem sejtette, hogy ez legalább húszszoros halál.

Lemberg gyűjtőtábor. Harkovi börtön. A foglyokat olyan vasúti kocsikban szállították, amelyeken semmiféle ablak nem volt, annál erősebb, dupla vasajtó. „Sztolipin-vagonoknak” nevezték, mivel ezekkel a kocsikkal hurcolták száműzetésbe az orosz demokratákat a kegyetlenül reakciós Sztolipin miniszterelnök idejében. Éppen 35 évvel azelőtt gyilkolták meg merénylők. Majd később, idehaza Kilyén Károly mindig elmosolyodott, ha a kötelező olvasmányokban a „Sztolipini reakcióról” olvasott.

Harkov börtöne úgy maradt meg emlékezetében, hogy ott nagyon sok kalműköt látott. Mi lehetett a bűnük? Lázadtak ők is, mint az ukránok?

1946. április 5-én ólmos kancsukákkal kergették a foglyokat vagy hét kilométeren át, a vagonokig. Az ilyen élménytől soha nem lehet elszakítani a pontos dátumot. Indult a fogolyvonat a Sarkvidékre. Kilyén Károly emlékezetéből kitörölhetetlen az állomások neve is: Moszkva, Kazány, Szverdlovszk, Omszk, Novoszibirszk, Krasznojárszk, Csita, Habarovszk, Vlagyivosztk... Május 8-án érkeztek meg a Csendes-óceán partjára. Bukta Nahodka, vagyis „talált hely”, illő név egy gyűjtőtáborra. Körös-körül víz mindenütt. Harmincötezer ember a szabad ég alatt. Leülni sem volt helyük, nemhogy lefeküdni a földre. Az örök időnként eleven halakat dobálták közéjük, egymás kezéből kapkodták ki. Élni kellett. Megmaradni.

Ösztöneik dolgoztak már csak, mint Kovács János hatvani vasutasban, mikor nyakában a kötéllel, tapsolt. Volt, aki azt gondolta, végső elkeseredésében: legalább „élvezze ki” azt a kevés időt, amennyije maradt. Táborbeli „élvezetekkel”. Balla Zsigmond dohányra cserélte a kenyéradagját, mikor már kaptak kenyeret. 1947 februárjában Kilyén Károly mellett halt éhen. Tiszaújlaki volt, fiatal feleséget és két gyermeket hagyott odahaza.

„Azért sem halok meg itt!” – adta ki magának a parancsot Kilyén Károly. Erre gondolt, mikor északra vitték, a kamcsatkai öbölbe. Sarkvidék. Ha 60 foknál nem volt hidegebb, dolgozniuk kellett. Minden kivonuláskor két-három fogoly megfagyott. A köpet jégdarabként ért földet. Kilyén Károly egy ízben pofont kapott az őrtől. Visszaütötte. A tábor börtönébe zárták – pokol a pokolban –, itt maffiózók közé került, akik könnyen gyilkoltak, a saját „törvényeik” szerint. Kilyén Károly megtanult közöttük szívbjajt szimulálni: ma is képes egy álló percig „visszatartani” a szívverését. Titok? „Szuggesztíó az egész” – feleli. Képes volt ritmuszavart kiprovokálni magában. Kórházba került, ott legalább nem lehetett megfagyni. Hónapokon át kínozza ritmuszavarral a szívét... A táborban „kíméletből” végctakarításra rendelték ki. Ez is jobb volt a fagyhalálnál. De tüdő- és mellhártyagyulladásra kapott. Legalább kórházba került megint.

A kétségbeesés önvigasztalása...

Az egyik fogolycsapatban négyszázötvenen voltak. Tizenheten maradtak életben.

Egyetlen levelet írhatott haza. Kolimában kelt ez a levél, Szibériában, 1947. szeptember 24-én. Félig magyar, félig orosz nyelvű levél volt. Dr. Kiss Eleknek címezte, a volt teológiai dékánnak, aki mindenképpen el akarta tanácsolni a katonatiszti pályától. A levél most is megvan, küldője őrzi Marosvásárhelyen. Csupa derűs üzenet: jól megy a sora, csupán a honvágy kínozza. A dékán úr értesítette a szüleit Székelyiklandon, hogy Károly fiuk sokszor gondol rájuk. Nem is sokszor, hanem mindig, szakadatlanul. Lehet-e nagyobb szörnyűség annál, mint mennyországot hazudni a pokol fenekén? Ez a levél így is, ártatlanul, csupa megnyugtató hazugsággal, egy évet és három hónapot bolyongott Szibériától Kolozsvárig.

Fogoly-lélektan, hogy lassan büntudat támadt benne. Igazat adott az őreinek, azoknak, akik idehurcolták. Miért kellett szöknie? Miért kellett az ukrán partizánok közé állnia? De tehetett-e másként? Csak szabadulni akart a fogságból, hazatérni minél előbb. Ez a gyötrődés ébresztette emberi kicsinységére. Mert a történelemmel szemben az ember gyámoltalan, védte-

len. Különös találkozás törölte lelkéből az önvádat. A szibériai táborban egy magyar kommunistával ismerkedett meg, Kovács Károly volt a neve, Miskolc környékéről való volt. Odahaza részt vett a proletárdiktatúrában, aztán kiszökött a szovjetekhez. Itt hamarosan börtönbe zárták. Maga sem értette, miért ítélik el. Valamiféle „ideológiai elhajlást” emlegettek, de neki soha fogalma se volt az ideológiáról. Már alig beszélt az anyanyelvét. De azért vonzódott a táborbeli magyarokhoz. És bizalmas volt velük. Vagy neki már minden mindegy volt? Ezt hajtogatta: „Innen élve nem tér haza senki. Amíg Sztálin él, itt kell elpusztulnunk.”

Félkarú volt ez a Kovács Károly. Nem árulta el, hogy hol szerezte a csonkaságát. Otthon, a magyar vörös hadseregben? Vagy már itt, Szovjetországban? És mikor ábrándult ki ilyen végzetesen? Mitől? Már az ilyen hajdani bolsik is?

Sokszor eszébe jutott később Kilyén Károlynak, hogy vajon mi lett a miskolci félkarú munkással? Megérte-e Sztálin halálát?

Kilyén károly megérte. Arca sima maradt, macskaszeme játékos, alig őszül. Nem mutatja a hetvenhárom esztendő. Úgy tartotta, hogy a halál annyiszor próbálkozott vele, végül lemondott róla. Nagy kedvvel énekel most is. Véndiákok találkozóján ismertem meg. Magyar népdalok után belekezdett, hogy „Mi ukrájinszki partizáni...” Fújta daczból is. Vagy mert a nosztalgia még a halál retteneténél is erősebb lehet?

Hónapokkal Sztálin halála után hívták a tábor parancsnokságára. Három szovjet főtitust kérdezgette, hogy mióta van itt, miért került ide. Iratai nem voltak. Minek bármiféle irat annak, aki nemsokára névtelen halott lesz úgylis!

Hosszú utazás hazafelé Erdélybe. Iași városánál adták át a román hatóságoknak. Még mindig fogolyként. Bukarest, a vácărești-i sáncbörtön. Újabb kihallgatások. Majd a parancs: „Soha senkinek nem mondhatja el, hogy mi történt magával! Megértette?”

Talán a káderlapjára sem vezették be a titkot. A marosvásárhelyi Minszki Lajos gyár alkalmazta. Levelezéssel elvégezte a jogi kart a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen. Jogtanácsos. Majd közgazdász, mivel megszerzi ezt a diplomát is. Ledoktorál. A káderesek soha nem faggatják szokatlanul hosszú hadifogságáról. Nekik sem volt szabad tudniuk az igazságot?

KIRÁLYVÁLASZTÁS

*Cirkusztánban választások lesznek.
Lázban az egész miniállam...
Zászlókba, színes plakátokba öltözött
város, falu, gyűlést gyűlés követ.*

*Leghangosabb a CIV-párt,
a Cirkusz Igaz Világa tömörülés...
„Reszkess hatalom, mi jövünk!”
Ezt skandálják, ahogy mennek
végig az utcákon, tereken,
két kocsmá közt egyre vérmesebben*

*Elöl a vezér, munkaruhában,
hatalmas felálló orrú cipőben,
piros – egyre piroslóbb – orral,
és vastagra húzott ajakkal.
Fején mintha korona is díszlene.
Ja, ő a király. A „Cirkusz Királya”.
A manézs fenegyereke – mondják...*

*A húsz fős tömeg – négy gyerek –
örjöngve ünnepel. A legidősebb
homályos tekintettel mutatja
bérma-kereszt levelét: én is Királyom!*

*Közben megérkezik a cirkusz kocsija.
Az oroszlánketrecet gyakorlott
mozdulatokkal állítják a „CK” köré.
(Szinte hallani a vérszomjas ordítást...)
De a király bezzeg csendes, alázatos!*

*A legények ordítanak:
Csend! Kuss! Szólni kíván! S lőn...
Hangja remeg. Szemében bűnbánat.*

*Zsebéből hamu kerül elő –
néhányan elájulnak – és ő szórja,
egyre szórja fejére a szürke port.
A forgatókönyvben: porhintés.*

*Aztán jön a kígyóbűvölő!
A CK elégedett. Bár látott ő már ilyent.
S látni véli a kígyózó sorokat,
akik ünnepelni fogják őt a siker után,
amikor is kezdődik minden újra előlről:
az igazmondás reggel, délben, este.*

*A cirkuszenekar tust hűz, vége.
Felhangzik a végső ének és száll, száll,
újra a magasba, szállna a végtelenbe...
de megdörren az ég: skandallum, csalás.
Itt mindennek vége!*

*Le kell váltani ezt a népet,
egy cirkuszszerető közönségre.*

*Ezt üzeni a CK, a cirkusz királya,
a szírnázó rohamkocsiból.
Fején papírkoronával.*

SZERGEJ ALEKSZANDROVICS JESZENYIN (1895–1925) orosz lírai költő. A rövid életű orosz irodalmi irányzat, az imazsinizmus képviselői közé tartozott, de korai költészete az impresszionizmushoz is közel áll, a benyomásokon alapuló gazdag szín és képvilága miatt. Magánélete zaklatott volt, élete harminc éve alatt többször is nősült, négy gyermeke született. Isadora Duncan világhírű amerikai táncosnővel való viharos házasságáról és alkoholfüggőségéről lett először ismert nyugaton. Oroszországban legalább akkora hírnév övezi, mint a „nemzet költőjét”, Puskin; számos versét megzenésítették, életéről televíziós sorozat készült, országszerte szobrokat emeltek a tiszteletére, külön irodalmi társaság foglalkozik élete kutatásával és költészete elemzésével. Magyar fordítói között van Rab Zsuzsa, Illyés Gyula és Weörös Sándor. Jeszenyin életének utolsó két éve folyamatos tévelygéssel és részegséggel volt tele, ugyanakkor megalkotta költészetének legszebb darabjait. 1925 tavaszán Jeszenyin megismerkedett Lev Tolsztoj unokájával, Szofja Andrejevna Tolsztajával, aki az ötödik felesége lett. Házassága nem segített súlyosbodó depresszióján, felerősödött paranoiája, hallucinációk gyötörték. Ekkor írhatta *A fekete ember* című versét is: „Fekete ember, / feketén fekete, / fekete ember / telepszik mellém az ágyra, / fekete ember / nem hagy aludni éjeken át.” (Fodor András fordítása).

1925 novemberében teljes idegösszeomlással kórházba került, ahol egy hónapig kezelték. December 28-án találták meg holttestét egy szállodai szobában, a fűtőcsövekre akasztotta fel magát a jegyzőkönyv szerint. A szobában megtalálták saját vérével írt búcsúversét. A Vagankovszkoje temetőben helyezték végső nyugalomra.

Jóllehet Oroszország egyik legkedveltebb költője volt és pompás állami temetést kapott, Sztálin és Hruscsov alatt a legtöbb művének kiadását felfüggesztették. A felfüggesztéshez nagymértékben hozzájárult Nyikolaj Buharin kritikája. Csak 1966-ban adták ki ismét műveit.

A most közölt elbeszélés az egyik a nem túl sok gyönyörű prózai műve közül.

(Ortutay Péter)

SZERGEJ JESZENYIN

BOBIJ ÉS BARÁTOCSKÁM

KATYUSA NÓVÉREMNEK

Élt a faluban egy öregember, úgy hívtak, hogy Bobij. Volt az öregnek egy viskója, no meg egy kutyája. Járt a Bobij a környéket, kéregetett, és ha kapott valakitől egy darabka kenyeret, megette. A világ minden pénzéért sem vált volna meg a kutyájától, melyet ő mindig úgy hívott kedvesen, hogy Barátocskám. Ha elment az öreg a faluba, s bekopogott valamelyik ablakon, Barátocskám mindig ott állt mellette, és a farkát csóválta. Mintha csak ő is alamizsnára várt volna. Mondták is az emberek az öregnek: „Hallod-e, Bobij, miért nem kergeted el azt a kutyát, hisz neked sincs mit enned...” Ilyenkor az öreg csak ránézett szomorúan a beszélőre, ránézett... de nem mondott semmit. Szóltja Barátocskámat, elmegy az ablaktól, és nem veszi el a kenyeret. Nem volt bőbeszédű az öreg Bobij, ritkán állt ő szóba valakivel.

Megjött a tél, süvitve, sírva, sepri a havat maga előtt a hóvihar, egyik buckát hányja a másik után. Botjára támaszkodva küzd az öreg Bobij a buckákkal, az egyik tanyától a másikig megy vánszorogva, és Barátocskám ott fut mellette. Odadörgölődzik az öreghez, felnéz rá hűséges kutyaszemével, mintha csak azt mondaná:

– Senkinek nem kellünk, ugye, senkinek, senki sem hív be minket a házba melegedni, lám, egyedül vagyunk, mi ketten, egészen egyedül.

Ránéz a kutyára az öreg, rátekint, és mintha kitalálná gondolatait, válaszol is neki csendesen:

– Így van, Barátocskám, így van, de te soha ne hagyj el engem, maradj csak mellettem.

Megy, mendégél Bobij a kutyával, kínkeservesen eljut a viskóig, mely az övé, de régi és rozoga, és fűtve sincs. Ránéz az öreg a kemencére, körbenéz, keresgél, kutatgat, hátha befűthet, de fát – egy szálát sem talál. Ránéz Bobij Barátocskámra, a kutya csak áll, várja, mit mond a gazdi. Azt mondja neki halkán, de bátorítóan:

– Befoglak téged, Barátocskám, a szánkóba, és elmegyünk veled az erdőbe, szedünk ott sok rőzsét és száraz harasztot, elhozzuk, jól befűtünk vele a kemencébe, leheveredünk melléje, és melegedni fogunk mellette.

Befogja Bobij Barátocskámat a szánkóba, hoz rózsét és száraz harasztot, befűt a kemencébe, átöleli Barátocskámat a kemencénél, bundáját simogatja. Gondolataiba merül a kemencénél, eszébe jut minden, ami volt, szomorú mesét regél, elmond mindent végig, és fájdalom remeg a hangjában:

– Lám, Barátocskám, te egy szót sem szólsz, a szemed szürke és... okos, de tudom... tudom, hogy te mindent értesz.

Abbahagyta a sírás-rívást a szél és a hóvihar, már sokkal ritkábban fúj megveszekedetten, és egyszer csak csengve koppan a vízcsepp a tetőről. Olvad a hó, mind kevesebb lesz belőle.

Látja Bobij, múlik a tél, látja, és azt mondja Barátocskámnak:

– Gyöngy lesz az életünk, Barátocskám, ha megjön a tavasz.

Kisütött a fényes napocska, csörgedezni és zenélni kezdett a patak. Kínézett Bobij viskójának kis ablakán, és látja, a föld sem fehér már. Vastag, zöld rügyeket látni a fákon, tavaszi illat szállt felőlük. Csakhogy becsapták Bobijt az évei, és a tavaszi latyak megfogta az öreget.

A lába többször is összecsuklott, ha menni akart, köhögés fojtogatta a torkát, fáj a dereka és a háta, és egészen zavaros lett a tekintete.

Elolvadt a hó. Lombos lett az orgona az ablak előtt. Csakhogy az öreg mind ritkábban hagyta el a viskót. Fekszik a rongyain, s nem bír felállni.

Aztán mégis csak felkászálódott nagy nehezen, felállt, köhögött, szomorú lett. Azt mondja Barátocskámnak:

– Sajnos korai volt az örömünk, Barátocskám. Úgy látszik, eljön értem hamarosan a halál, csakhogy nincs kedvem meghalni... – és téged itt hagyni.

Beteg lett Bobij, nem kel fel, nem áll fel rongyairól, Barátocskám pedig nem megy el mellőle, érzi az öreg, közel a halál – érzi, ölelgeti Barátocskámat, és sír keservesen.

– Kire hagyjalak, Barátocskám? Az emberek mind kőszívűek, ridegek, idegenek. Jól megvoltunk veled, éldegéltünk, de lám, a halál elválaszt bennünket egymástól. Isten veled, Barátocskám, kedves barátom, érzem, közel a halál, már levegőt is alig tudok venni. Isten veled... majd gyere ki a síromhoz néha, és ne feledd öreg barátodat!

Átölelte Bobij Barátocskámat a nyakánál, erősen magához szorította, megvonaglott a teste – és elszállt a lelke.

Ott fekszik az öreg Bobij a rongyain holtan. Megértette Barátocskám, hogy a gazdája meghalt. Járkál a viskóban Barátocskám – az egyik sarokból a másikba szomorúan. Odamegy hozzá Barátocskám, megszagolja a halottat – megszagolja, és panaszosan vonítani kezd.

Kérdezzetik egymástól az emberek, hol van Bobij, miért nem jön ki a házából. Elhatározták, megnézik – megnézték, meglátták – megdöbben-tek. A megholt Bobij ott fekszik rongyain, a viskóban hullaszag – bűz van. A rongyok mellett ott ül a kutya, ül – búsan, szomorúan.

Fogták az emberek a halottat, kivitték, megmosták, felöltöztették – koporsóba tették, de a kutya is ott van a halott mellett. Viszik a halottat a templomba. A kutya nem tágít mellőlük. El akarják kergetni a kutyát – nem akarják beengedni a templomba. De Barátocskám is be akar menni a templomba, a csukott templomajtót ostromolja, vonít, alig áll a lábán az éhségtől és a bánattól.

Kivitték a halottat a temetőbe, kivitték – és földbe tették. Meghalt Bobij, nem kell ő senkinek, és könnyet sem ejt érte senki.

Vonít a hant felett Barátocskám, csak vonít – mancsával a földet kaparja. Ki akarja hantolni öreg barátját, ki akarja hantolni, hogy mellé feküdjön. Nem mozdul a sír mellől, nem eszik, csak bánkódik. Elfogytak Barátocskám erői, nem akar felállni, és már nem is tud felállni. Nézi Barátocskám a sírt, nézi, és vonít panaszosan. A földet kaparná mancsával, de már nem tudja a mancsát emelni. Elszorult Barátocskámnak a szíve... remegés fut végig a hátán, lógatja a fejét Barátocskám, lógatja, teste rázkódik, meg-rándul... és kimúlik a sírnál...

Suttogni kezdtek a sír felett a virágok, elstutogtak egy csoda mesét a madaraknak a barátságáról. Oda repült a sírhoz a kakukk, és a szomorúfűzre szállt. Ott ül a kakukk a szomorúfűzfán, és kakukkol bánatosan a sír fölött.

1917

Ortutay Péter fordítása

CSORDÁS LÁSZLÓ

A PEREMLÉT ZÁTONYÁN

(AZ IDEGENSÉG DINAMIKÁJA SZILÁGYI ISTVÁN REGÉNYEIBEN)

BEVEZETŐ GONDOLATOK¹

Mottók:

„Az idegennel nem lehet számolni, de nem is lehet rá számítani. A normális és az anomália közötti feszültség termékeként létrejött zavaró nyugtalanság arra vonatkozik, ami nem magától értetődő a megértésben. [...] Homokszemcse a fogaskerekek között, amely gátolja, hogy teljesen simán menjenek a dolgok.”
(Bernhard Waldenfels)²

„Különös módon az idegen, a szokatlan bennünk lakozik: önazonosságunk rejtett arcúata, a tér, amely lerombolja otthonunkat, az idő, melyben semmissé válik a jó viszony és a szimpátia. Saját magunkban kell felismernünk, hogy megóvhassuk a gyűlölettől.”
(Julia Kristeva)³

Mióta Szilágyi István elbeszélő műveiről rendszeresen és a rendszerezés igényével gondolkodom, gyakran kísértett meg a monumentalitás vágya. Sokan kezdik ugyanis tudományos pályájukat a magyar irodalomtudomány területén szerzői (kis)monográfia megírásával. Magam is hasonló utat képzeltem el még munkám elején. De hamar szembesülnöm kellett két olyan tényezővel, amely rámutatott vállalkozásom sziszifuszi voltára. Egyik oldalról a roppant összetett, sokrétű életmű, másik oldalról pedig saját korlátaim döbentettek rá kítűzött céljaim szűkítésének szükségességére.

Az elkészült munkát nem tekintem monografikus jellegűnek és érvényűnek. A monográfia még a posztmodern mindenféle nagyobb szerkezetek, elbeszélések, szintézisek felé irányuló bizalmatlanságának hosszú évtizedei után is könnyen sugallhatna valamiféle teljességigényre való törekvést. Sokkal inkább tekinthető – Szilágyi István kedvelt kifejezésével élve, vagy ahogyan a magyar irodalomtudomány hagyományában Margócsy Ist-

ván használja a fogalmat Petőfi-könyveinek paratextusában⁴ – *kísérletnek*, vagy elvontabb főnévvel kifejezve és egyben utalva az írás és az interpretációk megszületésének folyamat-jellegére, még inkább *kísérletezésnek*. Olyan rendszerszerű olvasatokat, megközelítéseket, értelmezési-újraértési javaslatokat tartalmazó gyűjtemény jelen munka tehát, amely, ha mindenképp műfaji besorolást kellene végezniem, talán értekezésnek lenne nevezhető mindenféle megszorítás nélkül.

A Szilágyi-olvasásnak, ahogyan Szirák Péter nevezi a befogadástörténeti narratívát⁵, meglehetősen gazdag hagyománya van a kortárs magyar irodalomban. Számos recenzió, rész- és összefoglaló tanulmány (az irodalmi folyóiratok, főként az *Alföld*, a *Kortárs*, a *Hitel*, a *Székelyföld*, a *Bárka* stb. szerepe ebben felbecsülhetetlen), továbbá a Márkus Béla szerkesztésében megjelent hiánypótló tanulmánykötet (*Tanulmányok Szilágyi Istvánról*⁶) és a Mester Béla által írt kismonográfia (*Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában*⁷) igazítja el a Szilágyi-életműben tájékozódni szándékozó olvasót. Emellett a közeljövőre tekintve a *Székelyföld* Szilágyi Istvánt középpontba állító számában (2008/10.) olvashatjuk a G. Kiss Valéria tanulmányához fűzött lábjegyzetben, hogy a munka egy készülő monográfia részlete.⁸ Értésüléseim szerint az író közelgő 80. születésnapjára Márkus Béla készít monografikus jellegű áttekintést az életműről.

Az előzményeket figyelembe véve tehát minden további nélkül lemondhattam az életmű valamennyi aspektusát tárgyaló szintézisteremtő eszményről és a monográfia-igényről, hogy részletesebben megvizsgálhassam azt a problémát, amit végső soron értekezésem középpontjába állítottam, mégpedig az *idegenség dinamikáját Szilágyi István regényeiben*.

Témaválasztásomat nem kis részben személyes érintettség is indokolta. Ukrajna Kárpátalja nevű régiójában élek születésem óta, egy a 20. századi történelmi változások, sorsfordulók során több államalakulathoz is tartozó magyar ajkú kisközségben. Amint elhagyom eléggé elzárt falum határait, idegenségbe ütközöm: a közelemben lévő kulturális központként is felfogható városokban, Ungváron, Munkácson, Beregszászon és Nagyszőlősen többek közt ukrán, orosz, ruszin és magyar, ritkábban szlovák, román és német keveréknyelven folyó beszélgetésekre leszek figyelmes. Figyelemre méltó, amit a piacokon az eladók jámbor törtmagyarsággal mondanak e furcsa, kevert és alighanem csak a helyiek számára természetes nyelvhasználatról: „Fele magyar, fele tót.” Amikor tehát a legalapvetőbb kommunikációs szituációkba kerülök, például kérni szeretnék valamit a boltban,

anyanyelvemen kívül számomra idegen nyelven, az állam hivatalos nyelvén is meg kell szólalnom, ha szeretném, hogy megértsenek. Ahhoz pedig, hogy Magyarországra látogassak, mindannyiszor egy olyan államhatáron kell átlépnem, amelyen mind az ukrán, mind a magyar fél utazási célomat firtató kérdéseire, illetve csomagom megalázó átvizsgálására kell felkészülnöm. Ezek a mindennapi tapasztalatok szembesítettek először saját identitásom összetettségével és problémáival, anyanyelvem határaival, a közvetlen környezetemben használt többféle idegen nyelv elsajátításának nehézségével, a kulturális különbségek és az együttélés kihívásaival. Úgy gondolom, ez a sajátos kisebbségi léthelyzet eleve olyan távolságot, távlatot és nézőpontot jelöl ki számomra, amelyből a mai (egyetemes) magyar kultúra és irodalom szerkezete másképp mutatkozik meg, mintha valamely széles körben elfogadott, kanonizált, fősodorbeli érték- és értelmezésrendszert vennék át kritikátlanul, mintegy kulturális mimikriént.

Ezek a gyakorlati kérdések természetesen egyáltalán nem állnak távol a modernség által előidézett gyökeres változások útján előtérbe kerülő, de a posztmodern állapotban már egyre inkább önállósuló, interdiszciplináris tudományággá váló idegenségkutatástól. Gondoljunk csak a multikulturalizmus elméletét meghatározó kutatásokra, amelyek az együttélés, az integráció és az idegenség kérdéseit vizsgálják a modern demokráciákban.⁹ Szintén gyakorlati problémákra hívja fel a figyelmet a posztkoloniális diszkurzus megalapítója, a palesztin származású amerikai teoretikus, Edward W. Said (és nyomában persze mások is), amikor azóta ismertté és sokat idézetté vált alapmunkájában, az *Orientalizmusban* az úgynevezett nyugati műveltségben kialakult, meglehetősen előítéletes, sőt sokszor egyenesen sematikus kelet-képzeteket elemzi és bírálja.¹⁰ A bolgár származású, főként francia nyelven alkotó filozófus-író, Julia Kristeva *Önmaga tükrében idegenként* című könyvének utolsó fejezetében a bevándorlással és az állampolgárság megszerzésével járó, kimondottan a gyakorlatban megjelenő összetett identitás-tapasztalatokat érinti.¹¹ De a német irányultságú xenológia meghatározó alakja, a neves kultúratudós, Alois Wierlacher ehhez hasonlóan a mindennapokban felbukkanó idegenséggel kapcsolatos problémákkal való „konfrontálódás”, szembesülés gyakorlati kérdéseit helyezi a kutatások előtérébe.¹²

Ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a mára már könyvtárnyi méretűre terebélyesedő, idegenségkutatással kapcsolatos, tudományok közötti szakirodalom rendkívül széttartó. N. Kovács Tímea jegyzi meg a kulturális antropológiának az idegenség fogalmával összefüggésbe hozható

kutatási irányai kapcsán: „E terület [...] szinte áttekinthetetlenül összetett – nemcsak anyagát, hanem elméleti vonatkozásait tekintve is. [...] A helyzetet tovább nehezíti, hogy az idegen leírására szerveződött tudomány, a kulturális antropológia maga is nagyon ellentmondásosan ítéli meg önnön történetének utóbbi évtizedeit, éppen azokat az évtizedeket, amelyek döntő módon alakították és formálták az idegenség tudományos reprezentációját.”¹³ Mivel ezek egyáltalán nem elhanyagolható problémák, talán nem meglepő, hogy az irodalmárok között elég sokan érvelnek amellett, hogy az úgynevezett kulturális fordulat után könnyen elveszítheti tárgyát az irodalomtudomány, ha olyan kérdésekről is véleményt kíván formálni, amelyek túlon túl messzire vezetnek szakmai illetékessége határain.¹⁴ Bár a bizalmatlanság nem teljesen megalapozatlan, mégsem szolgálhat egyfajta ideológiai védőhálóként az irodalomtudomány magába zárkózásához. A társtudományok felől érkező kérdésfeltevések egy szükségszerű kritikai szűrő után megtermékenyítő hatást fejthetnek ki és új szempontok sorát fedhetik fel a már sokat próbált, széles körben elfogadott irodalmi elemzés, beszédmód, nyelvhasználat *mellett*. Éppen ezért lényeges, hogy a kutatás irányát a lehető legpontosabban körvonalazzuk.

Mivel Szilágyi Istvánt a magyar irodalomkritika egy jelentős része elsősorban erdélyi vagy romániai magyar szerzőként, valamint az erdélyi/romániai magyar irodalom részeként tartotta, illetve – igaz, egyre kisebb arányban – tartja számon ma is, így kínálja magát a lehetőség, hogy ezekkel a kategóriákkal foglalkozzam. Nem tagadom, érvényes lehet egy ilyen típusú megközelítés is, hiszen a kolozsvári *Utunk* riportírójaként, szerkesztőjeként, később főszerkesztő-helyetteseként, majd a rendszerváltás után egészen visszavonulásáig a *Helikonra* átkeresztelt folyóirat főszerkesztőjeként dolgozó Szilágyi a születési helyen, a származáson túl ezer szállal kötődik e régió kulturális életéhez, hagyományához. Egy életrajzi megközelítés bizonyára olyan adalékokkal szolgálna, amelyek segítenék az írói és közírói életmű kontextualizálását. De a Szilágyi-regények olvasójának azt is tudatosítania kell, hogy ezek a művek nem igazán autobiografikus jellegűek, legfeljebb annyiban, amennyiben természeténél fogva valamennyi irodalmi műalkotás önéletrajzi *eredetű*.¹⁵ Ebből a megfontolásból kiindulva életrajzírás *helyett* szövegértelmezésre vállalkozom. E választás mellett szól különben a szerző írói szemlélete is: „számomra az irodalom nem a valóságosnak a hű mása: teremtett világ” – fogalmaz igen egyenesen egyik megszólalásában Szilágyi István.¹⁶ A kisebbségi-nemzetiségi, határon túli

magyar irodalom rendkívül viszonylagossá vált fogalmának használhatóságát éppen ezért csupán érintem két olyan nagyszabású irodalomtörténeti koncepció (a Görömbei Andrásé és a Kulcsár Szabó Ernőé) vizsgálatával, amelyek máig meghatározzák Szilágyi István befogadástörténetének és kanonizálásának kérdéskörét.

A már említett szövegértelmezés természetes módon vonzza be a hermeneutika bizonyos kérdésirányait is az értelmezői horizontba. Ezért egy rövid kitérőben Hans-Georg Gadamer *Igazság és módszer* című, a 20. századi filozófiai hermeneutika egyik alpművének számító könyvének az idegenséggel, illetve az előítélettel foglalkozó fejtegetéseit, elméleti belátásait vizsgálom meg abból a szempontból, hogy azok mennyire hatnak megtermékenyítően ma az idegenségkutatás kérdésirányaira. Ez azért is lényeges feladat, hiszen tapasztalataim szerint a kortárs, leginkább német irányultságú xenológia meglehetősen feszült viszonyban áll a gadameri hermeneutikával.¹⁷ Nem vállalkozom azonban teljességre törekvő áttekin-tesre az idegenségtudomány mai állásáról, hiszen ez már az előbbieken megfogalmazott rendkívül széttartó vizsgálódási irányok miatt sem lenne egyéb szépek tűnő, de elérhetetlen ábrándnál. Néhány előfeltevést viszont fontosnak tartok tisztázni, mivel a gyakorlati elemzések szemléletét ezek az előzetes megfontolások nagyban meghatározzák. Ilyen például az idegenség megragadhatóságának, mozgásirányainak, a normalizálás határainak, valamint az előítéletek felismerésének a problémája.

Mint ahogyan jelen értekezés alcímével már jeleztem, ebben a munkában Szilágyi István regényeivel foglalkozom elsősorban. Ugyanakkor nem kerülhetem meg a kisebb epikai konstrukciók befogadástörténeti áttekintését sem. Erre azért van szükség, mert a szakirodalomban elég gyakran tetten érhető az a megközelítésmód, amely úgymond *a regények ellenében, illetve a nagyobb elbeszélő művekkel szemben* fogalmazza meg kijelentéseit az elbeszélések vagy novellák értékelésekor. Jelen munka megközelítésében Szilágyi István szépirói életművét olyan elsődleges kontextusnak tekintem, amelynek értékrendszerében elhelyezhetők az egyes művek által felszínre hozott problémák, ugyanakkor a különböző elbeszélő műfajok nem oltják ki egymást. Így amikor a regények elemzésekor szóba kerül egy-egy novella, elbeszélés, mindig ezt az előzetes feltevést tartom szem előtt. Az elsődleges kontextus itt természetesen azt is jelenti, hogy a szorosabb értelemben vett szépirói életművön némiképp kívül eső, perspektívából a másodlagos kontextushoz tartozó kérdésekkel, például a 20-21.

századi magyar- és világirodalmi regénykánon(ok) alakulástörténetével, műfajproblémáival, a vizsgált regényekre gyakorolt irodalmi hagyományok hatásával csakis annyiban foglalkozom, amennyi az értelmezéshez jelen esetben feltétlenül szükséges. Ez a szűkítés biztosítja azt, hogy az interpretációk során ne vesszek el olyan messzire vezető részletkérdésekben, amelyek elterelnék a figyelmet értekezésem elsődleges tárgyáról.

A további fejezetekben négy Szilágyi-regény újraolvasására teszek kísérletet az idegenség dinamikájának szempontjából. A kevésbé ismert korai regényt, az *Üllő, dobszó, harang* címűt a benne megjelenő sztereotípiák rögzítettségének és eloldozottságának kérdéskörében vizsgálom, Homi K. Bhabha némely felvetését hasznosítva.¹⁸ Az életmű középpontjában álló, megjelenése után nemsokkal már kanonizáltnak számító *Kő hull apadó kútba* című nagyregényt komplex elméleti megközelítésben tárgyalom, elsősorban a Bernhard Waldenfels által használt normalizálás határainak fogalmát tartva szem előtt.¹⁹ A kissé mostohán kezelt *Agancsbozót*ot a folyamatos bizonytalanságban-lét gondolat kísérletének fogom fel, és mint ilyet, a Georg Simmel által bevezetett potenciális vándor²⁰ fogalmának szemszögéből közelítem meg, értelmezve a regényben megjelenő radikálisan idegennek tekinthető létmegértési szituációt. Végezetül pedig a *Hollóidő* idegenség-konstrukcióival foglalkozom, főként a történelmi fikcióban jelenlévő térrel és idővel, a nézőpontok és értékrendszerek, a kulturális kódok feszültségével, illetve a barbár fogalmával, Julia Kristeva megközelítésmódját hívva segítségül.²¹

Szükségesnek látszik még legalább egy rövid bekezdés erejéig kitérni jelen munka címválasztásának motivációjára. Aki némi feszültséget vagy esetleg akár önellentmondást vél felfedezni az *Agancsbozót* egyik szöveghelyéből származó metaforikus cím (*A peremlét zátonyán*) és a kutatási irányokat körvonalazó, meglehetősen tiszta fogalmisággal élő alcím (*Az idegenség dinamikája Szilágyi István regényeiben*) között, azt hiszem, nem jár messze az igazságtól. Hiszen könnyű belátni, a zátony képzetéhez a dinamikáé nem magától értetődően kapcsolódik. Ugyanakkor azt gondolom, az ellentmondás inkább látszólagos, a feszültség pedig termékeny, legalábbis abban a vonatkozásban, hogy rendszerint Szilágyi István regényeinek szerkezetéből és a befogadás folyamatából adódnak ezek a képzetek. A szerző – aki saját műveinek is avatott, fontos értelmezőjévé válik az önértelmező, önelemző szövegek tanulsága szerint²² – beszél egy interjúban a regények szerkezeti rokonságáról. „Szerkezetileg rokon vonása péld-

dául a három regénynek²³ (de erre én is csak később jöttem rá) az, hogy forog önmagán belül a történet egy helyszínen, majd aztán meglódul és kronologikusan halad a végkifejlet felé. A *Kő hull apadó kútba* esetében valamiféle időpermanenciával is kísérleteztem, hogy Szendy Ilka gyilkos cselekedetében sejteni lehessen, benne foglaltasson a felmenőinek sorsa is, hiszen a regényben visszaugrunk egy jó fél évszázadot, de aztán egyszer csak az önmagában kerengő történetspirál hirtelen elszalad és kronologikusan halad a lány sorsának beteljesedése felé. Az *Agancsbozórban* ugyanez történik a kitörési kísérlettel, a *Hollóidőben* pedig a második részben, a *Csontkorsókban*.²⁴ A körkörösség és az előrehaladás képzete egyszerre olyan jellemző sajátossága a Szilágyi-regényeknek, amelyhez bizonyos szempontból értékrendszerek és dinamikus viszonyok köthetők. Ha a szövegekben megjelenő idegenséget vonjuk be a vizsgálatba, bizonyos, hogy ezek a rendszerek és viszonyok lehetnek az elemző segítségére az egyáltalán nem könnyen megragadható, immanens probléma felszínre segítésében és szemrevételezésében.

* * *

Az értekezés írása során rengeteg segítséget kaptam mind szakmai, mind pedig emberi vonatkozásban a legkülönbébb személyektől, akiknek felsorolására itt aligha van hely és mód. Néhány nevet viszont feltétlenül kiemelnék. Köszönettel tartozom időközben elhunyt professzoromnak, hajdani témavezetőmnek, Görömbei Andrásnak, aki figyelmemet Szilágyi István életművére irányította, és aki sajnos nem érthette meg e munka elkészülését. Továbbá Baranyai Norbertnek, témavezetőmnek, aki kitartó türelemmel figyelte, és nélkülözhetetlen szakmai észrevételekkel segítette az írás folyamatát. Takács Miklósnak az idegenség témakörében nyújtott eligazításaiért és a Debreceni Egyetemen megtartott műhelymunkákon kifejtett alapos bírálataiért. Bertha Zoltánnak, Szilágyi Zsófiának, Szirák Péternek, Balázs Imre Józsefnek, Fekete Vincének, Dobás Katának, Vincze Ferencnek, Demeter Zsuzsának, Papp Attila Zsoltnak és Korpa Tamásnak az erdélyi magyar regionális kánonban való irodalmi tájékozódásomat segítő beszélgetésekért tartozom hálával. Nélkülük, őszinte érdeklődésük és megfontolandó ellenvetéseik mérlegelése nélkül aligha készülhetett volna el ez az értekezés.

JEGYZETEK:

¹ Részlet a szerző doktori értekezéséből.

² Bernhard Waldenfels, *A normalizálás határai (Tanulmányok az idegen fenomenológiai-ajáról)*, ford. Csátár Péter és Kukla Krisztián, Budapest, Gond–Cura Alapítvány, 2005, 20.

³ Julia Kristeva, *Önmaga tükrében idegenként*, ford. Kun János Róbert, Budapest, Napkút Kiadó, 2010, 5.

⁴ Vö. *A regényírás mint kísérletezés*, Elek Tibor beszélgetése Szilágyi Istvánnal, Bárka, 2003/2, 87-93. Továbbá: Margócsy István, *Petőfi Sándor: kísérlet*, Budapest, Korona Kiadó, 1999. Illetve: Margócsy István, *Petőfi-kísérletek, Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram Kiadó, 2011.

⁵ Szirák Péter, *Példázatok a szabadság nélküli rend fokozatairól (A Szilágyi-olvasás) = Sz. P., Folytonosság és változás, A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998, 98-104.

⁶ *Tanulmányok Szilágyi Istvánról*, szerk. Márkus Béla, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2003.

⁷ Mester Béla, *Hatalom, ember, technika Szilágyi István prózájában*, Budapest, Kijárat Kiadó, 2004.

⁸ G. Kiss Valéria, *A tudatosulás próbái*, Üllő, dobszó, harang, Székelyföld, 2008/10, 94.

⁹ Erről kiváló összefoglalás olvasható Feischmidt Margit tollából: Feischmidt Margit, *Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa = Multikulturalizmus*, szerk. Feischmidt Margit, Budapest, Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, 1997, 7-28., de különösen: 11-14.

¹⁰ Vö. például ezzel a kijelentéssel: „A keleti embert tehát – s ez itt a lényeg – minden ilyen esetben erőnek erejével beskatulyázzák, s onnantól kezdve a dobozon szereplő címkének megfelelően bánnak vele.” Edward W. Said, *Orientalizmus*, ford. Péri Benedek, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000, 76.

¹¹ „Franciaországban, a XX. század végén mindenkinek az a sorsa, hogy ugyanaz és más maradjon egyszerre: szülőföldjének műveltségét nem felejtí el, azonban viszonylagossá teszi, de nemcsak úgy, hogy más kultúrák mellé helyezi, hanem szabadon váltogatja azokat. Egy újabb homogenitás aligha lehetséges, és talán nem is tűnik már annyira vonzóknak.” Julia Kristeva, *Önmaga tükrében idegenként*, ford. Kun János Róbert, Budapest, Napkút Kiadó, 2010, 216. [Kiemelés az eredetiben]

¹² „Fernziel ist, auf dem Weg über die interdisziplinäre Vertiefung unseres allgemeinen Fremdwissens vor allem die Handlungskompetenzen der Menschen in jenen Arbeitsbereichen zu verbessern, die täglich mit Fremdheitsproblemen konfrontiert sind, ich denke insbesondere an die Ausländerbeauftragten und die Bearbeiter von Asylanträgen, an die Sozialarbeiter und Kulturämter der Städte, an die Pädagogen aller Schulstufen, die internationale auswärtige Kulturarbeiter und die sich internationalisierenden Unternehmen.“ Alois Wierlacher, *Vorrede = Kulturthema Fremdheit, Leitbegriffe und Problemfelder kulturwissenschaftlicher Fremdwissenschaft*, szerk. Alois Wierlacher, München, Iudicium, 2001², 9.

¹³ N. Kovács Tímea, *Helyek, kultúrák, szövegek, A kulturális idegenség reprezentációjáról*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2007, 10.

¹⁴ Vö. Hárs Endre, *A tigris, amely oroszlánként küzdött, A 'kulturális szöveg' metaforájáról = H. E., Én – túl a nyelven*, Budapest–Szeged, Gondolat Kiadói Kör–Pompeji, 2004, 171-174.

¹⁵ Vö.: „az alkotás természetéből következik, hogy nem létezhethet olyan írói mű, mely ne volna önéletrajzi eredetű”. Szegedy-Maszák Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 325.

¹⁶ Szilágyi István, *A Hollóidő viszontagságai (Szigethy András interjúja alapján)*, Kortárs, 2002/2-3, link: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00055/szilagyi.htm> (hozzáférés: 2018. 08. 03.)

¹⁷ „Alois Wierlacher, a »művelődéstudományi idegenségkutatás« doyenje [...] nyíltan kimondja, hogy nem lehet e diszciplína alapja az a fajta hermeneutika, amely a saját és az idegen ellentétét valamilyen egységben akarja föloldani.” S. Varga Pál, *Idegenségtudomány*, BUKSZ, 1996/1, 16.

¹⁸ Homi K. Bhabha, *A Másik kérdése: sztereotípiá, diszkrimináció és a kolonializmus diszkurzusa = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig*, szerk. Bókay Antal – Vilcsek Béla – Szamosi Gertrud – Sári László, ford. Sári László, Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 630-643.

¹⁹ Bernhard Waldenfels, *A normalizálás határai (Tanulmányok az idegen fenomenológiájáról)*, ford. Csátár Péter és Kukla Krisztián, Budapest, Gond-Cura Alapítvány, 2005.

²⁰ Georg Simmel, *Exkurzus az idegenről = Az idegen, Variációk Simmeltől Derridáig*, szerk. Biczó Gábor, ford. Teller Katalin, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2004, 56-60.

²¹ Julia Kristeva, *I. m.*

²² Elég itt csak a *Kő hull apadó kútba* megfilmesítéséhez írt tanulmány szerű elemzésére utalni. Vö. Szilágyi István, *Balladás-keserves ámokfutás, Megjegyzések a Kő hull apadó kútba filmezéséhez*, *Alföld*, 1980/10, 45-57.

²³ Igaz, hogy csak három regényről beszél a szerző, amikor ezt a szerkezeti sajátosságot felveti, de úgy gondolom – és ezt igyekszem elemzésekkel is alátámasztani a későbbiekben –, mind a négy itt tárgyalt regény esetében érvényes a megállapítás a körköröségre és az előrehaladásra vonatkozóan.

²⁴ *A regényírás mint kísérletezés*, Elek Tibor beszélgetése Szilágyi Istvánnal, *Bárka*, 2003/2, 89. [A címek kiemelése tőlem – Cs. L.]

DUPKA GYÖRGY

TÖRTÉNELMI ZARÁNDOKÚTON KAUKÁZUSBAN ÉS EURÁZSIÁBAN

(TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA, 2. RÉSZ)

SIKERES LANDOLÁS UFÁBAN

A GULAG Emlékbizottság támogatásával a pécsi Német Kör szervezésében a 12 fős uráli kutatócsoportunk Budapest-Moszkva-Ufa-Oktyabrszkij-Tatárföld érintésével több mint 6 ezer kilométer távolságot tett meg repülőgéppel, autóbusszal...

Bejártuk az *Oroszországi Föderáció*hoz tartozó *Baskír Autonóm Köztársaság*, más néven: *Baskíria*, *Baskírföld*, *Bashkortostan* (területe: 143 000 négyzetkilométer, lakossága 3 964 000 fő) nagyobb településeit, amelyek az orosz impérium európai részének keleti peremén, a Dél-Urálban vannak.

Úgy tartják, hogy Baskírföld uráli részén két világrész, Európa és Ázsia találkozik egymással. Az országrész nyugati részén, ahol a Tatárföldet Baskíriától az *Ik* folyó választja el, itt metszi egymást a két időzóna: a moszkvai és az uráli, és hogy a világ leghosszabb közúti hidját Oktyabrszkij térségében, 1948-ban egy bizonyos *Olife* hídmérnök irányításával magyar és német hadifoglyok építették fel. Mi is végimentünk rajta, a csoportunkat szállító busz délelőtt 10 órakor hajtott fel az *Ik* folyón átívelő hídra, 12 órakor érkeztünk a híd végére, itt már moszkvai időt mértek. A rövidke távolságot három óra alatt tettük meg.

Egyébként csoportunk *Baskíria* fővárosában, *Ufában* eddig már négyszer járt. A légi fotókon is megörökített első élményeimet a város légtérébe érkező és leszállásra készülő repülőgép ablakából szereztem. A landolásig gyönyörködtem a zöldövezetben, a *Belaja* folyó völgyében alattunk elterülő város kirajzolódó képében, épületeiben, a magas tornyokkal ékesített

mecsetjeiben, ortodox templomaiban. Közülük az egyik legnagyobbat *Tulipán-mecsetként*¹ ismeri a sajátos szibériai iszlám világ. (A baskírok és az itt élő tatárok ehhez a vallási felekezethez kötődnek.)

Szerencsénkre a csodálatos verőfényben, madártávlatból jó rálátásunk volt a nagykiterjedésű településre, és azon túl a sztyeppés, majd hegyes-dombos Baskír *tájra*, amely a *Déli-Urálban* és annak nyugati előterében a *Bugulma-Belebeji* hátság területén helyezkedik el.

A birtokomba került az Ufa történetét (*Isztorija Ufe*) tudományos igénnyel leíró kiadvány², amely szerint az eddig feltárt első írásos emlékek 1574-ben keletkeztek, ekkor fejezték be az orosz helyőrségi erőd építését. Tűzvész folyamán a korábbi iratok egy része megsemmisült. Ezért az említett város-alapítását egyes történészek egymástól eltérően tárgyalják. Egyesek szerint a baskír település a VII-VIII. században létesült, hosszú ideig *Tjura kán* és *Aknazar kán* főhadiszállása volt. A környéken lévő kurgánokban feltárt főúri leletek viszont az V-X. századból valók. Ufa első lakói az úgynevezett „*mingi baskírok*”, akik származásukat, eredetüket a hun néphez kötik, szerintük hun őseik India, Kína térségéből érkeztek a IV. század folyamán Dél-Urálba, a hun nép egyik ismert vezetőjeként ők is „*az Isten ostoraként*” tisztelt *Attila vezért* emlegetik a különböző kiadványokban. A hunok őstürk nyelven beszéltek, amely eltért a baskír, a tatár, csuvas és más itteni népek nyelvétől. A legújabb szakirodalom a baskírok etnogenezisést az ősirán rétegben jelöli meg. A korabeli arab feljegyzések szerint³ a baskírok (*basgard* néven említik őket) már a 9. században ezen a földön éltek. Azonban *G. N. Potanyin*⁴ baskír tudós a mongol népcsoport *Möng* nevű törzsét emeli ki. Ezen tájon felhagytak a nomád vándorlással és a hagyományos mongol szokásokkal, a „*mingát*”-ok, „*ming*”-ek folyamatosan kialakították saját életmódjukat, a későbbiekben a *baskír-mingek* a *Nogaj Horda* kötelékében a *Belaja*, az *Ufa* és a *Gyoma* folyók összefolyásának területén telepedtek le. A 10. században kezdődött az iszlám vallás térhódítása és a 14. századra az egész nép áttért.

A *Nogaj Horda Izmail* nevű vezetője már együttműködő kapcsolatban állt az orosz cárral. Ugyanis a baskírok *Rettegett Ivánhoz* fordultak védelemért a tatároktól, akiknek az elnyomatása alatt éltek. Viszont Izmail utódja *Tinahmet* már Oroszország ellen harcolt. A Kazanyból irányított orosz lövészezred az ellenálló nogajokat a mostani Ufáig szorították vissza. A baskírok közreműködésével felépítették az erődítményt. 1586-tól *Ufa* lett a *Nogaj Hordából* és a *Kazanyi*, a szibériai tatár kánságból kivált és Moszkvához önként csatlakozó baskírföld lakosságának központja.

A baskír törzsek Oroszországhoz történt önkéntes csatlakozását követően a térség története Oroszország történetébe van beleágyazva. A baskírokra nézve a fontosabb sorsdöntő események: 1781-ben vált az Ufai Kormányzóság központjává. 1919-ben hozták létre a Baskír Autonóm Köztársaságot, 1922-ben a Baskír Köztársaságot. 1992. március 25-én hivatalosan *Baskír Köztársaság* (oroszul Республика Башкортостан, baskír nyelven Башҡортостан Республикаһы) autonóm köztársaság Oroszország európai részének keleti peremén, ennek fővárosa megalakulása óta Ufa.

A több mint 4 millió lakosú, 143 600 négyzetkilométer területet magába foglaló köztársaság kék-fehér-zöld zászlajában látható sárga szimbólum a kuráj növény virága. Ebből növényből készül a baskír nemzeti fúvós hangszer, amelynek neve szintén *kuráj*. A növény hét ága a baskír nép *hét alapító törzsét* szimbolizálja. Megjegyzendő, hogy a 2002-es népszámlálás mintegy 2300 oroszországi németet tüntet fel, a 2010-es adatokban már nem találjuk a német népcsoportot.

Tapasztaltam, hogy a múltját mélységesen ismerő baskír elit több személyiségében tovább él az a tudat, hogy a baskírok és a magyarok közös gyökerű testvérnépek. Ufában is barátként, sőt a testvérnép képviselőjeként fogadtak minket.

A verőfényes június 25-ei szombati napon az ufai repülőtéren landolva, a főbejáratnál segítőkkel *Farit Szamgullin* (*Bajmak*, 1985), az egyik ismert ufai jégkorongozó csapat sportmenedzsere fogadta csoportunkat, aki az ufai polgári repülés gépészmérnöki karán szerzett diplomát. Az Ufában élő és itt tevékenykedő, sőt a felsőbb körökben is járatos magyarbarát baskír hazafi a második expedíciónk előszervezésében is aktívan közreműködött.

Az operatív eligazítást követően, az általa oda rendelt mikrobuszal indultunk ki Ufából országjáró körutunkra. Baskírföldet az ország főútvonalán (*Dema*, *Alkino-2*, *Jumatovo*, *Kaskalasi*, *Mirnij*, *Urmekejevo*, *Kandri-Kutuj*, *Pervomajszkoje*, *Kendektamak*, *Bisindi-Imagulovo* településeket érintve) átszeltük.

Baskíria vázlatos térképe

A MAGYAR-OROSZ-BASKÍR CIVIL ÖSSZEFOGÁSSAL

Még aznap eljutottunk a fővárostól közel 400 km távolságra lévő célpontként kijelölt *Oktyabrszkijba* és a vonzáskörzetébe tartozó *Ik/Ék* folyó völgyi településekre (*Tujmazi, Duslök, Bisindö, Iszmailovo, Nurkejevo* stb.) is. A hivatalos információk szerint Oktyabrszkij a *Déli-Urál* nyugati előhegyeinek lábánál, Baskíria nyugati határán fekszik. Ezen a helyen az *Ik* folyó vonala képezi a határt Baskíria és Tatár föld között, a város a jobb parton épült. Közelében vezet a Volgát az Urállal összekötő Szamara–Ufa–Cseljabinszk országos jelentőségű autótűt.

Népessége: 2010-ben⁵ 109 474 lakosa volt, melyből 44 379 orosz, 41 346 tatár, 14 406 baskír, 1 978 csuvas, 1 385 ukrán, 1 341 mari, 818 mordvin, 189 udmurt, 187 fehér orosz. Kíváncsian szemlélem a statisztikai kimutatást, mert a városban 1989-ben még 1692 oroszországi német élt, akiket még a második világháború idején idetelepítettek. A 2002-es és 2010-es statisztikai kimutatásból az örmények, tadzsikok, üzbégek mellett már a németek is eltűntek. A valóság másat mutat: az Oktyabrszkijból Németországba ugyan több százan kivándoroltak, azonban a helyben maradt németeknek bejegyzett Videregbert kulturális egyesületük, különböző rendezvényeket lebonyolító klubjuk és ami fő, aktív tagságuk is van. Erre a későbbiekben kitérek.

A város határában, az Oktyabrszkij város *obelszk táblájánál*, amelyet egy magyar hadifogoly fia, **Jurij Lapsin alias Arnold György**, az Oktyabrszkij „Rodnyik” Népművészetek Háza vezetője és elismert képzőművésze tervezett és készített, várt ránk az ő vezetésével az üdvözlésünkre kikergetett fogadóbizottság. Tagjai közt volt az oroszországi németek leszármazottja, az Oktyabrszkijból Berlinbe áttelepült **Reinhold Haun** író, történész, az oroszországi németek „Újjászületés” Szövetsége Oktyabrszkij részlegének egykori elnöke, továbbá a baskír és a tatár intelligencia helyi képviselői: **Ragyik Gabdulin** afgán-veterán képzőművész és **Ruszman Uszmanov**, az Oktyabrszkij „Rodnyik” Népművészetek Háza vezetőségének tagja.

Kíséretükben az előre lefoglalt szálláshelyünkre, a *Hotel Absolutba* érkezünk, a munkaebéd alatt megvitattuk a történelmi zárandokutunkon felkeresni kívánt baskíriai és tatár földi településekkel kapcsolatos útvonaltervünket. Különösebben Oktyabrszkij város érdekelt minket, mert a szokásos szabadidőprogram mellett találkozóra várt minket **Medvegyeva Irina Venyiaminovna**, a városi múzeum igazgatója és kollektívája, ahol vezetők, **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a pécsi Német Kör elnökösszonya és a csoport

Oktyabrskij város bejáratánál a fogadóbizottság körében. Balról jobbra az első sorban: Árvai András, dr. Dupka György, Matkovits-Kretz Eleonóra (elnök), Reinhold Haun (Berlin-Oktyabrskij), Jurij Lapsin (Oktyabrskij), Harsányi Zoltánné, Szenác Mihályné, Matkovits Réka Aléna, Ragyik Gabdulin (Oktyabrskij). A második, hátsó sorban balról jobbra: Árvay Attila, Dr. Bognár Zalán, dr. Szilágyi Péter, Dimítrijenko Anna, Ruszman Uszmanov (Oktyabrskij), Noll Katalin. A felvételt Csomós István Tamás készítette.

tagjai által hozott „málenkij robot”-hoz, a magyarok és németek internálásához kapcsolódó kiállítási anyagokat terveztük egy konferencia keretében bemutatni.⁶ Meghívást kaptunk a volgai németek idetelepített közösségének képviselőjétől, **Voldomar Alekszandrovics Greb** úrtól is, aki a saját klubhelyiségükben várt ránk aktivistáival. Kíváncsian készültünk **Kasapov Ravil Akramovicshoz**, aki a „Zsivi Zemlja” múzeum igazgatója, a helyi nyomolvasók fő felderítője és egyben a városban egykor létezett légerek, rabtemetők magánszorgalmú kutatója. Az említett objektumokhoz kötött levéltári anyagok, köztük a temetőterképek feltárásával is érdemben foglalkozott. Ezeket a dokumentumokat segítőkészen a rendelkezésünkre bocsátotta.

Programunknak volt egy hivatalos része is. A népek közötti megbékélés jegyében megrendezésre kerülne a város képviselőivel egy megemlékezéssel egybekötött koszorúzás a „Duma Szoldata” emlékműnél, a Győzelem parkban.

Ezután fel kívántuk keresni a város önkormányzati és közigazgatási hivatalát, hogy egy baráti kézfogás keretében eszmecsere-t folytassunk a magyar és a német foglyok által felépített város múltjáról, jelenéről és jövőjéről, és egy emlékmű avatásának lehetőségéről a magyar és német internáltak tiszteletére, amely **Jurij Lapsin alias Arnold György** tervei alapján valósulna meg

(*Memoriál-émlékmű*). Azt is elterveztük, hogy az emlékműavatásra meghívjuk a kazanyi **Kontra Ferenc** konzult, **Smeljev A. N.** urat, Oktyabrszkij város és körzete közigazgatási hivatalának elnökét és közvetlen munkatársait is.

Előrebocsátom, hogy menet közben derült ki, a város vezetősége az ismeretlen szovjet katona sírjánál a közös koszorúzást velünk nem vállalta, ettől függetlenül a csoportunk és *Jurij Lapsin alias Arnold György*, illetve a helyi alkotóértelmiség képviselőivel fejet hajtottunk és koszorúztunk a szovjet korszakban létesült emlékműnél.

Megdöbbenet vettük tudomásul, hogy a városháza előterében várakozó küldöttségünk fogadását, **Smeljev**, a helyi közigazgatási hivatal elnöke elzárkózott, ezt a hírt az egyik osztályvezetőnk közölte velünk, aki illedelmesen, nem szívesen látott vendégként csoportunkat kitessékelte az épületből.

A város vezetősége az emlékműállítási tervünket is durván keresztülhúzta, mert megtagadta a szükséges hatósági engedélyek kiadását.

ADALÉKOK OKTYABRSZKIJ VÁROS „MEGTISZTÍTOTT” MÚLTJÁHOZ

A város története időben nem messzire, a múlt század harmincas éveire nyúlik vissza. A mai *Oktyabrszkij* első idetelepített lakói – a hivatalos kiadványok szerint – az olajparban dolgozó szocialista öntudatú munkások és mérnökök.

A város történetének hivatalos változatáról az *Oktyabrszkij i oktyabrci⁷* (*Oktyabrszkij város és lakói*) című Moszkvában többször kiadott könyvben olvashatunk.

Az általam ismert recenzensek, köztük is a baskír földön megismert, de évek óta Berlinben élő személyes jó barátom, **Reinhold Haun** író és történész szerint az említett könyvet a kurzuspolitika által jól megfizetett történészek írták, akiknek az volt a vállalt feladatuk, hogy a város múltját jobb színben tüntessék fel, a rabszolgatartó kommunista vezetőket az égekig felmagasztalják. És tették a dolgukat, lelkiismeretlen szerzői hozzáállással eltorzították és elhallgatták a valóságot, úgy is mondhatjuk, hogy a valós, megtörtént dolgokról hazugságokat találtak ki és a kiadvány minden egyes fejezete a kommunista ideológiával erősen át van itatva. Egyszóval: „*propaganda-jellegű, melyben a Bakuból érkezett küldöttek, kommunisták, Komszomolok a város építőiként vannak beállítva. A valós események hű bemutatásához viszont hiányoznak az olyan szavak, mint kitelepítettek, internáltak, hadifoglyok, baltikumi, ukrán szabadságharcosok, légiosok, németpárti vlaszovisták, magyarok, oroszországi németek...*”⁸

A fentebb leírtakat **Reinhold Haun** azzal egészíti ki, hogy földije, **Tea Adamovna Emih**, a Baskíriai Egyetem Biológiai Tanszékének vezetője az

említett város-monográfiával szemben sokkal realisabb képet rajzol a huszadik század derekán Oktyabrszkijban végbement városéptetésről. Szülővárosával kapcsolatos visszaemlékezése mindössze 10 példányban jelent meg, ezért „*ritkaságnak számít.*” **Reinhold** utal arra is, hogy „*neki csak néhány fejezet van meg belőle, melyek a »Csupán« nevű újságban láttak napvilágot.*”

A kiemelt Emih-émlékirat mellet a német író nagyra értékeli **Berghoffer Róbert** túlélő *Tabu* című könyvét, amely magyar szemszögből az Oktyabrszkij város építésének történetébe személyes élményeit is beleágyazva, ennek tükrében írja le az 1852. sz. Tujmazi láger „*belső életét.*” Az információ közléséhez kapcsolódik a német író egyértelmű kérdésfelvetése is: „*Hogy mi történt a tábor falain, szögesdrótokon kívül, az más könyvekben található meg.*”⁹

Az úgynevezett „*más könyvek*” közül kiemelkedik a lábjegyzetben említett **Reinhold Haun** író és történész *Anton Oktyabrszkij Berlin* című oroszul, magyarul¹⁰ is kiadott könyve, amelyben realisan leírja az oroszországi *Anton* községből elszármazott *Volga menti németek* történetét. Ezen belül bemutatja az *Anton* községből kitelepített német emberek, köztük a családja sorsát. Ezek a jogfosztott, földig megalázott német emberek Oktyabrszkij város tényleges építői voltak, akikről a város hivatalos történetírói, krónikásai előre megfontolt szándékkal megfeledkeztek, az egyszerű létfenntartásért megvívott élet-halál harcukat is elhallgatták. Ez a megállapítás vonatkozik a településre irányított más nemzetségekre, köztük a németországi és magyarországi hadifoglyokra, történetesen a „malenkij robotra” elhurcolt történelmi Magyarország állampolgárjaira, az etnikai németekre is, akik az NKVD itteni GUPVI és GULÁG táboraiban raboskodtak. Az internáltak szenvedéstörténetéről is a későbbiekben írunk bővebben.

Oktyabrszkij település történetével kapcsolatosan fontosnak tartjuk megjegyezni: 1937-1942 között *Szocgorod* (a későbbiekben *Oktyabrszkij*) elnevezés alatt - *Narisevo*, *Tujmazi*, *Makszjutovo*, *Turkmenyevo*, *Mullino* baskír települések közelében, nevezetesen a huzatos, szeles *Sajtan-mezőn* feltárt kőolajmezők -, kuttak, tárolók közelében – a tujmazi olajmunkások, illetve az NKVD által 1942-től a munkatáborokba mozgósított volgai német¹¹ férfiak és nők építették fel az első munkás fabarakk-negyedeket. Az év folyamán – az NKVD fegyvereseinek kíséretében – mintegy ezer német nő érkezett a városnak sem nevezhető településre.

A „munkaharcos” jelszavakkal vezényelt, ám gyengén kosztolt „munkahadseregben” naponta a munkaidő 10-12 órát tartott. A visszaemlékezések szerint **Burdakov**¹² tábornok felügyelete alatt több ezer német munkaszolgálatos nő dolgozott Oktyabrszkijban is. Naponta a fejükhöz vágták, hogy az oroszországi német nők és férfiak azért részesülnek üldöztetésben és ilyen elbánás-

módban, mert Németország megtámadta a Szovjetuniót. Rajtuk kívül munkás-hadsereg keretében ide irányították a krími tatárokat, örményeket, görögöket is.¹³ A kijelölt lakterületüket engedély nélkül nem hagyhatták el, nem mozoghattak szabadon, mert az NKVD parancsnoksága – mint „*megbízhatatlan személyeket*” - szigorúan nyilvántartásba vette őket és havonta jelentkezniük kellett a parancsnokságon. A diszkrimináció fogalmát teljesen kimeríti a németekkel szemben foganatosított kegyetlen büntetőpolitika. Például Oktyabrszkijban sem ők, sem gyerekeik nem járhattak orosz, illetve semmilyen iskolába, a „*férfiakkal történő találkozás*” büntetnek számított, ha mégis gyerek született, az apa nevét nem írták be, mert az anyakönyvi hivatalnál megtagadták a házasságkötés bejegyzését stb. Pl. a házasságkötés hivatalos regisztrálását csak 1950. április 15-től engedélyezték. Később megengedték a német nőknek, hogy hivatalosan férjhez menjenek, magukhoz költöztessék családjukat és háztartást alakítsanak ki. A munkaszolgálatosok többsége bunkerlaksokban és munkásszállásokon lakott a település *devoni kerületében*.

1955. december 13-án fejeződött be Oktyabrszkijban is az oroszországi németek majdnem 15 éves megaláztatása. Erről rendelkezett a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége¹⁴ „*a különleges rendeltetésű lakóhelyeken élő németek és családtagjai jogi korlátozásának megszüntetéséről*”. A rendelet azt is kimondta, hogy az „*adminisztratív felügyelet*” alól felszabadított „*oroszországi németek*” és a Németországból „*repatriált németek*”, akiket a „*különleges rendeltetésű telepekre küldtek*” (Szibéria, Kazahföld), nem jogosultak visszakapni „*elkobzott vagyonukat*” és „*nem jogosultak visszatérni azokra a helyekre, ahonnan kitelepítettek őket.*”

Azóta több mint 70 év eltelt, de a még élő német munkaszolgálatosok, illetve gyerekeik sem szívesen beszélnek a szovjet büntetőpolitikáról, amelyek megsértették a szovjet alkotmányt, az emberi jogokat. Ezzel a jelenséggel találtuk szembe magunkat, amikor az Oktyabrszkij város német körének klubjában a túlélőkkel beszélgettünk. Nehezen oldódott meg a nyelvük, hiszen ezzel párhuzamosan lelki sebeiket szaggattuk fel.

Annyit azért elmeséltek, hogy az első német telepesek még a XVII. században kerültek Baskírföldre, a német férfiak főleg az ufai katonai helyőrségben szolgáltak. A XIX. sz. végéig számuk mintegy ezer főre növekedett. A Sztolipin nevével fémjelzett földreform keretében az úgynevezett Ufai kormányzóság „*szabad földterületein*” 1912-1914 között 3914 német telepes gazdálkodott, akiknek a zöme Herszon térségéből érkezett. A második világháború idején a baskírföldi németeket nem érintette az 1941. augusztus 28-ai kitelepítési ren-

delet, viszont jogaikat erősen behatárolták, illetve korlátozták, úgynevezett „komendant-rezsím” alatt, egy adott településhez kötve éltek és szigorított munkaszázadokban dolgoztak. A 60-as években visszanyerték elemi jogaikat.

1979-ben 11 326 fő vallotta magát német nemzetiségűnek. Több mint 8 ezren városokban élnek.¹⁵ Jelentősebb németlakta települések: Balgonarszki járás (*Prisib, Alekszejevka, Viktorovka, Novonyikolszk*), Szterlitamak járás (*Alekszandra-Valinka*), Abzelilovszki járás (*Szevernij*), Tujmazini járás (*Pervomajszkij*) és más járások. Az utóbbi időben nyelvüket nyíltan használják, katolikus és lutheránus vallásukat közösségi szinten is gyakorolják, és kapcsolatban állnak Németországgal.

Az Oktyabrszkijba érkezett német telepesek szerint az első építmények, illetve a városépítés a *Devon*¹⁶ út két oldalán indult el. A környező erdőből kitermelt faanyagon kívül *Moszkovkában* mész-, gipsz-, homok- és kőbányát nyitottak, amelyek a szilárd építőanyagok alapját is képezték. Beindították a mészégetést, a gipsztéglák (gipszblokkok) előállítását, amely kiváló falazóanyagnak bizonyult. *Szocgorod* és a vele szomszédos *Tujmazi, Szerefimov, Harisevo, Bavla, Urussu* települések lakóházainak falaira is gipsz alapú alabástrom került. Az agyagbányából kiszállított anyagból vályogtéglákat formáztak, amelyekből a lakóházak falait építették fel.

A feljegyzések szerint 91 fabarakkban eleinte mostoha körülmények között 1133 család élt, majd fokozatosan vályog-, kő- és téglalakásokba költöztek át. Ezeket az egy és két szintes emeletes lakóházakat, közintézményeket stb. a második világháború alatt és utána a sztálinisták által lakhelyükről erőszakosan idetelepített volgai németek, a frontról ideszállított hadifoglyok, majd 1944-1945-ben a történelmi Magyarország településeiről internált magyar, sváb-német civilek építették fel.

Az első nyers olajszállítmány 1940. május 1-jén az *Urussu* vasúti csomóponton keresztül haladva jutott el a szomszédos tatárföldi *Szerefimovba* létesített kőolaj-finomító üzembe.

1942-től a települést hivatalosan *Oktyabrszkijnak* nevezték el. A Szovjetunió Legfelső Tanácsa elnöki rendelete 1946-ban köztársasági jogú városi rangra emelte, ahol erőteljesen fellendült a kőolajbányászat. Az újabb iparközpont Baskírföld nyolcadik városaként jegyezték.

Ehhez az időszakhoz fűződik a legnagyobb történelmi esemény is. A *Narisevóhoz* közeli 100. számú fúrótornynál az 1650-1700 méter mélységben felfedezett földalatti olajmezőből – **M. V. Malcev** geológus erőfeszítésének, és kollégái szakmai közreműködésének köszönhetően – hatalmas víz-

sugárként a felszínre tört a „*fekete arany*.” A krónikások szerint 1944. szeptember 26-a mérőöldkőnek számít a város történetében. Ettől a dátumtól kezdve naponta 300 tonna kiváló minőségű „*devoni olaj*” került a tárlókba, majd a kiváló üzemanyagot egyenesen a frontra irányították, hogy megállás nélkül üzemeltessék a hadi járművek ezreit. Ebben az időszakban a fűrótorony-építő brigádok főleg kitelepített volgai németek voltak, akik, mint megbélyegzett „*munkaszolgálatosok*” éjjel-nappal, esőben, sárban, hóban és hóvihárban, kegyetlen nyári hőségben dolgoztak. Ha az elégedetlenkedők közül valaki kinyitotta a száját, panaszkodott, társait ellenállásra biztatta, akkor az illető minimum 10, maximum 25 év „*átnevelő lágerbörtönt*” kapott.

Az időközben megalakult *Tujmaza-nyeft tröszt* vezetősége egyre szélesebbő termelőüzemeiben, kőolajvezeték, út-, híd- vasút és városépítészetben, a környező bányákban, kolhozokban stb. a katona- és civilfogyók ezrei embertelen körülmények között végeztek rabszolgamunkát 1944-1947 között.

Második kutatásunk során is szembesültünk azzal a kegyetlen valósággal, hogy magyar honfitársaink több mint 70 évvel ezelőtt idekerülve, nagy számú halálos kimenetelű robotolás árán egy nagy kiterjedésű várost építettek fel. Nekik, a „*munkáshadsereg*” névtelen hőseinek máig egy emlékjelet sem állítottak.

A mostani város lelketlen vezetősége nem is akar tudomást szerezni arról a perdöntő tényről, hogy az idehurcolt magyar állampolgárok éveken keresztül itt raboskodtak és dolgoztatták őket. A végkimerülésben elhunytak temetőit, tömegsírijait is megsemmisítették.

Azonban itt is vannak jó szándékú és éles emlékezetű emberek, akik sorsközösségben éltek a rabokkal, a kegyetlen kommunista rabtartókat is ismerték. Még a leszármazottjaik is megközelítőleg mindenről tudnak és azonosultak fájdalommal, megmutatták az egykori munkatáborok helyszíneit, romjait, a ledózerolt temetőket, az eltüntetett sírhalmokat, a bezárt temetőket. Az elhunytak lelki üdvéért együtt imádkoztunk és gyűjtöttünk emléküik megvilágítására gyertyákat és helyeztük el a névtelen sírokra a kegyelet virágcsokrait.

A bolsevista gondolkodás folytonosságát megjelenítő Lenin-szobor árnyékában elődjeikhez hasonlóan a mostani város vezetője és irányító testülete szintúgy kegyetlen, az őt körülvevő hivatalnokok, illetve csinovnyikok is, akik a városépítő magyar és német halottakat nem tisztelik, még az emlékezetükből is kitörölték. Sőt a kommunista veteránok kórusban „*lefasisztázzák*” a hozzátartozóikat is, akik eljöttek ide, hogy emlékezzenek halottaikra, akik jeltelen sírokban alusszák örök álmukat.

Ez a fejezet is az eltitkolt, elfeledett emlékhelyekről szól, amelyeket nagy erőfeszítések árán Baskírföldön és Tatárföldön jártunk be, fedeztünk fel, fotóztunk le – a levéltári adatok és a borzasztó körülményekre emlékező túlélők anyagjainak felhasználásával – a jövő nemzedék számára okulásként – írásban és filmen is megörökítettünk.

Oktyabrszkij napjainkban *Ufa*, *Sztyerlitamak*, *Szalavat* után nagyságrendileg a negyedik nagyvárossá nőtte ki magát a térségben, amelynek húzóágazata továbbra is az olajbányászat. Mellette további ipari központok: *Nyeftyekamszk* és *Isimbaj*. Ezekhez a helységekhez kötődik a kőolaj, földgáz, vas- és rézérc, mangán, kősz és különböző építőanyagok kitermelése és feldolgozása. Más területen is jelentős az ipara: gép-, vegy-, faipar, nagy erőművek stb.

Egyébként az erősen kontinentális éghajlatú Baskíria mezőgazdaságában két ágazat dominál: nyugati sztyeppei részén a növénytermesztés (gabona, takarmány, ipari növények) és a lombhullató erdőkkel, tisztásokkal, legelőkkel tagolt Urálban, illetve hegyvidékén az állattenyésztés (szavasmarha-, juh- és lótenyésztés). Ide tartozik az 1930-ban kijelölt – turistákat is vonzó – *Baskír Természetvédelmi Terület*, amelynek 72 ezer hektáros, – *Déli-Urál hegység* nyugati lejtőit magába foglaló tájegységében igen ritka növény- és állatfajok kerültek hatósági védelem alá. A Szovjetunió nyugati országrészéből kulákként kitelepített, szabadságuktól, korábbi életterüktől megfosztott német és nyugat-ukrán eredményesen gazdálkodó családoknak köszönhetően a *Belaja*, *Ik* és más folyók völgyében a zöldség- és gyümölcstermesztés is meghonosodott.

Ezért is fontos megjegyezni, hogy az ország népességének 64%-a város lakó. Kiderült, mintegy négy milliós lakosságából kb. 1,2 millió baskír, a többiek: oroszok (kb. 40%), tatárok, csuvasok, marik, mordvinok, ukránok. Az utóbbiakat kulákként erőszakkal idehurcolták. Az ide telepített oroszokon kívül a többiek (tatárok, csuvasok, marik, mordvinok) az Északi- és Déli-Ural térségének őslakói.

A Baskíria nyugati részén lévő és rohamosan fejlődő *Oktyabrszkij* 360 hektár erdősáv és nemrég telepített gyümölcsös- és zöldségeskertek veszik körül. Északi oldalát a *Haris-Tau* hegyvonulat, délebbre pedig az *Ik* folyó határolja. A folyópart túlsó oldalán *Tatárföld* terül el. Van repülőtere is, amely a települést légi úton *Moszkva*, *Kazany*, *Ufa*, *Nyeftyekamszk* és más városokkal köti össze. Innen naponta távolsági buszok indulnak *Kujbisev*, *Toliatti*, *Ufa*, *Brezsnyev* és más helyiségekbe.

A pécsi Német Kör szervezésében 2012 nyarán először jártunk itt, és végeztünk tényfeltáró munkát Baskíriában.

Második utunk alkalmával eddig összesen 16 NKVD/MVD, GUPVI táborhelyet, hadifogoly-temetőt tártunk fel. A Moszkvában székelő Vojennije Memoriali Társaság a 16 temetőből hivatalosan 4 sírkertet újított fel, ahol főként német, magyar hadifoglyok és internált civilek nyugszanak.

AZ ELTITKOLT LÁGERVILÁG OKTYABRSZKIJBAN

Reinhold Haun idézett könyvéből tudjuk, hogy Oktyabrszkijban a lágervilág 1940-ben vette kezdetét.

Oktyabrszkij város idősebb lakóinak körében ma is közismert dolog, hogy Urussunál a Tatárföldet és baskíriai Oktyabrszkijt összekötő *Ik* folyó hídját magyar és német civil internáltak építették. Az építésben résztvevő magyar hadifoglyok létszáma máig ismeretlen.

A lakosság által úgyszintén igazolt tény, hogy a település várossá építésén magyar foglyok ezrei dolgoztak, akik közül több százan jeltelen sírokban vannak eltemetve. Ugyanis a múlt század hetvenes éveitől kezdve bekövetkezett városrendezés, területbeépítés folytán a sírhalmokat a város vezetői megsemmisítették. Így nincs emlékjel a magyarok és németek otlétéről. Ottjártunkkor is azt a hazugságot terjesztették, hogy „*Baskorsztán területére nem irányítottak ilyen kategóriába tartozó személyeket (internáltakat – a Szerző).*”¹⁷

A tények, adatok birtokában meggyőződünk a minden alapot nélkülöző hamis állításaik sokaságáról. Az *Ik* folyó hídján kívül tagadják azt is, hogy Oktyabrszkijban volnának magyarok, németek által épített objektumok, többszintes házak, amelyekben hivatalok működnek, a lakóházakban pedig a városlakók végleges és nyugalmas otthonra leltek. Természetesen az ifjabb generáció többségének nincs valós képe a kérdésről, mert a hivatalos propaganda kilúgozta az ő fejüket is.

Mélységesen egyetértünk **Reinhold Haun** kérdésfelvetésével és válaszával: „*Hogy a városi hatóságok miért nem járulnak hozzá a magyar áldozatokról megemlékező emlékmű felállításához? Mert ezzel a szovjethatalom újabb gaztettét ismernék el. Magyarországon civileket fogtak el az utcákon, lakásokban. Embereket rángattak ki a közlekedési eszközökből, majd pedig vagonokba gyömöszölték és kényszermunkára vitték őket a Szovjetunióba. Három évig nem*

volt lehetőségük, hogy életjelt adjanak magukról, vagy jelezzék, hogy a SZU melyik építkezésén, bányájában dolgoznak. Mindez azoknak szól, akik előszere-ttel szajkózzák: *Felszabadítottuk Európát a fasiszta uralom alól.*

Az internáltak nem tudtak oroszul, emiatt alig volt kontaktusuk a helyi lakossággal. Ugyanakkor nem okozott problémát, hogy németül beszéljenek az oroszországi német kényszermunkásokkal. A kiszabadult német kényszermunkás nők visszaemlékezéseikkel hozzájárultak ahhoz, hogy képet alkot-hassunk a város építéséről.”¹⁸

Az egykori és a mai hatóságokat ostorozva vádoló és bizonyító erejű szavait **Reinhold Haun** könyvében – a kényszermunkások beszámolóai alap-ján – számos példával támasztja alá. Például bizonyítást nyert, hogy a „15x15 cm-es gerendákból” épült, a városban az úgynevezett „szerződéses” háza-kat” nem a német hadifoglyok, hanem az internált magyarok építették. **Ella Kremmer** egykor kényszermunkásnő azt állítja, hogy a város Devoni főutcáját (egykor Sztálin út) magyar hadifoglyok aszfaltozták le.

A szerző egyik 2016. június 28.-i gyűlésen tartott beszédében megemlített egy példát az államok közti egyenjogúság megsértésére, s ennek elkövetőit is megnevezte: „A Szovjetunió Védelmi Minisztériumának Emlékezés Adatbankja nevű honlapján az olvasó megtalálhatja az 1925-ben született **Tamplon Jurij Avgusztovicsot**, aki Som¹⁹ magyar község temetőjében nyugszik. E katonatiszt ősei 170 évig éltek a Volga-menti Anton²⁰ községben, melynek történetével az utóbbi tíz évben foglalkozom. Vájon, hogy került ez a német ember 1945-ben a Vörös Hadsereg soraiba? Újabb talány. Jelenleg Oktyabrszkij, Belebej²¹, Babli²², Almetjevsk²³ és Buguruszlán²⁴ településen is élnek Tamplon nevű emberek. Le-het, hogy Tamplon magyarokra lótt, talán meg is ölte őket. De a magyarok már 70 éve gondozzák a nevét őrző emlékművet a keresztény és emberi erkölcsök sza-bályai szerint. Természetesen államközi szerződések is vannak. Oktyabrszkijban, a Tujmazin-hegyen, immár 77 éve nyugszanak Magyarország egykori polgárai, akik az 1852. számú lágerben raboskodtak. Nevüket, sírhelyüket nem ismerjük. A város illetékesei és a „veteránok tanácsának” vezetője, **J. Korolkov** megakadá-lyozzák az internált magyarok emlékművének felállítását.

Manapság a média rendszeresen beszél arról, hogy a Baltikumban, Eu-rópa területén lerombolják a szovjet katonai emlékműveket. Úgy gondolom, hogy a bűnösöket nem ott, Európában, hanem nálunk, Oroszországban kell keresni. A „korolkovok” vétkesek abban, hogy odaát lebontják a katonai emlékműveket, mert megtiltják hasonló emlékművek felállítását az ellenőr-zésük alatt álló területeken.”²⁵

Az oroszországi német író és történész barátunkkal egybehangzóan elmondhatjuk és reménykedünk, hogy a közeljövőben „*az emlékmű felállításának kérdése megoldást nyer, hiszen a jószomszédi kapcsolatok manapság fontosabbak, mint bármikor.*”²⁶

SZTARIJE TUJMAZI

„A 1852. sz. mobilizáltak munkalágere.”

Reinhold Haun könyvében értékes információkat közöl arra vonatkozólag, hogy már a második világháborút megelőző években a *Szocgorodokként* nevezett település környéki lágerrészlegben – különböző időszakaszban – rabmagyarokból álló kontingenseket dolgoztattak.

Az első „*városépítő*” kontingens lágerrhelyét az NKVD 1940-ben a *Narisevóba* vezető út mentén állította fel. A korabeli okmányokban 1852. sz. munkalágerként vált ismertté. Az itteni népemlékezet is úgy tudja, hogy a Szovjetunió nyugati, feltehetően 1939-től elfoglalt Nyugat-Ukrajna körzetéből származó civil internáltakkal töltötték fel a kényszermunkások fogyatkozó állományát. A német történész leírása szerint: „*Értelmiségi kinézetű civil emberek voltak benne, akik nem szokták meg a fizikai munkát. Jóval a munkaszolgálatosok megérkezése előtt hozták ide őket. Őrség vigyázott rájuk, mivel meg akartak szökni. A magyarok családostul laktak ott, s a megélhetésért utolsó ruhájukat is élelmiszerre cserélték. Lehet, hogy nem tudtak alkalmazkodni a helyi viszonyokhoz, de az is lehet, hogy rossz munkások voltak. 1942 telére a ruházat elfogyott, és a láger mellett szaporodni kezdtek a sírok. Nem volt élelmiszerjegyük, ezért lista alapján élelmeztek őket (mindenkit egy számmal jelöltek). Érthetetlen okok miatt ők kapták a legrosszabb ellátást: mindössze 50-60 deka kenyeret. Munka után nem jártak el külön munkára, mint a német hadifoglyok. 1942-43 telén sokan meghaltak közülük. Sírjaik Zaitovóban az Oktyabrszkiji Gépgyár területén vannak. A városi park építésének kezdete, az első elültetett fák a magyarok keze munkája.*”²⁷

Az 1852. sz. munkalágerben sínylődő magyarok, magyar állampolgárságú zsidók, ruszinok feltehetően az 1939-1940 között az akkor a Kárpátokban fennállt magyar-szovjet határon szöttek át a jobb élet reményében, de őket lefűlelték és magyar, német kémeknek nyilvánították őket. Az NKVD trojkája, illetve katonai törvényszéke általában háromtól 10 évig terjedő javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte őket. Kényszermunkásként így kerültek az 1852. sz lágerrészlegbe.

Lapsin Jurij alias Arnold György újabb adatközlőkre hivatkozva elmondta, hogy az első fecskének számító magyar csoportok a szomszédos tatárföldi *Sztarije Urussi-lagban* is dolgoztak. Halottaikat a közeli OMZ kompresszor iparrészleg mellett temették el. A túlélők csak 1945-1956 között nyerték vissza szabadságukat.

A város építőinek következő csoportjába a német és magyar hadifoglyok tartoztak, akik 1944-1949-ig vettek részt a város építésében (útépítés, aszfaltozás, lakásépítés, finnházak ács munkája stb.). Az öt évig elhúzódó fogság ideje alatt például a *Jutazinka-parti* légerrészlegben a városka különböző objektumaiban, az útépítkezésen, a kőbányában stb. dolgoztak. Legnagyobb és máig megmaradt építményük – a fentebb már említett – az *Ik* folyón átívelő *Urussi betonhíd*.

A negyvenes évek második felében már nem őrizték a foglyokat, szabadon mozogtak a városhatáron belül. Egy-egy vödör krumplióért, egy veknyi kenyérért a helyi lakosokhoz is eljártak napszámba, mindenütt szükség volt a szakértelmükre, a helyi vezetők is üdvözölték ezt, azonban az NKVD parancsnokságon napi szinten is számontartották őket, egyéb kihágásért, szökéskísérletért 10 év büntetés járt.

Reinhold Haun rendelkezésére álló adatai szerint „*a város határain belül és a város környékén 130²⁸ német hadifogoly és néhány száz internált magyar van eltemetve.*”²⁹

A megvizsgált visszaemlékezésekben Oktyabrskij város veterán tanácsának tagjai az oroszországi németeket gyakran összekeverik a német hadifoglyokkal és a Magyarországról ide internált etnikai németekkel. Úgyszólván a mai napig tartó, heves németellenességükből kiindulva „*mindenkit egy kalap alá*” vettek. Ez érthető is, hiszen a fentebbi pártutasításokat vakon követve a helyi rádióadások és az újságok nem foglalkozhattak ezzel a kérdéssel, mert tabunak számított.

Például azt is kevesen tudják, hogy 1955-ben Ukrajnából származó nagyszámú német csoport érkezett Oktyabrskijba. Bűnük az volt, hogy a második világháború idején Ukrajnából Németországba érkeztek és német állampolgárságot („*Volksdeutsche*”) kaptak. A háború után **Berija** népbiztos 1944. január 7-én keltezett 0013. sz. parancsa értelmében³⁰ a szovjet katonai kommandatúrák begyűjtötték őket és vasúton nem Ukrajnába, hanem 10 évre Szibériába szállították őket, majd 10 év fogság után a túlélők egy részét többek között Oktyabrskijba telepítették. Olajtárolók gödreit ásatták ki velük. A tél nagyon hideg volt, mínusz 40-45 fokban volt engedélyezett, hogy a melegedő sátrakba bemenjenek. A földmunkások 70 deka kenyéret és híg krumplilevest kaptak. Ők is bunkerlakásokban, majd barakkokban, a későbbiekben házakban laktak. Aki már bekerült a kórházba, nem tért vissza. A fegyelmetlenségét szigorúan büntették.

A német író szerint „mindabból, amit a Föderatív Biztonsági Szolgálat (a volt KGB) átadott az irattáraknak, áttételes számok állnak rendelkezésükre.”³¹ Ebből kiindulva a megközelítőleg hiteles légervilág hétköznapjait, fontosabb eseményeit és történéseit csakis sokféle adathalmazból mozaikszerűen lehetséges rekonstruálni.

A magyarországi túlélők írásbeli útmutatásait követve, a helyrajzok segítségével és a korábban Baskíriából, nevezetesen a kinti barátunktól, **Lapsintól** kapott felvételek birtokában megtaláltuk az 1852. sz. láger helyét éspedig az *Oktyabrszkijt Sztárijje Tujmazin* dombhátaait összekötő útnak a felénél, ahol most a parlagon heverő, rekultivált földterületen olajpumpák működnek.

Szemben az út másik oldalán van egy kis hegy, amelynek a neve szintén Tujmazi. Azt a helyi idősebb baskírok is megerősítették, hogy az 1852. sz. fő tábor mindjárt az út mellett kezdődött és a terület hátrafelé lejtett, ott voltak a földalatti bunkerlakásaik („zemljankák”), amelyeket már eltűntettek.

Mit tudnak minderről a 0060-as szovjet katonai rendelet alapján a málenkij robotra elhurcolt túlélők? A Szigetszentmárton³² településen élő **Schreiner Ernő** 89 évesen (2016) megfogalmazott nyilatkozatából tudjuk, hogy tizenhét évesen társaival idehurcolták az 1852. sz. „mobilizált munkatáborba,” amelynek túlélő lakójaként igazolja, hogy „1945-1946 között a fent említett táborban voltak halottjaink. Körülbelül 160-180 személy. A temető közvetlenül a láger Tujmazy község felé eső oldalán volt, a lágertől 30 méterre.”

Az egykori pilótanövendék, **Rákoscabáról**³³ malenkij robotra elhurcolt, a 93 éves (2018) Budapesten élő, általam is jól ismert **Berghoffer Róbert** (1925. auguszt. 10.) szintén különböző forrásanyagokkal, visszaemlékezésekkel segítette tényfeltáró útunkat. Írásbeli *Nyilatkozatban* erősítette meg, hogy 1945-1946 közötti ittartózkodása idején a fent nevezett lágerben voltak halottjaik. Körülbelül 160-180 személyről van tudomása. Közük volt mások mellett unokatestvére **Schlézinger Alajos** is, amint írja: „én segítettem ott eltemetni”. Szerinte is a rabtemető közvetlenül a 30 méterre lévő láger mellett volt, azon az oldalon, ahol távolabbi irányban Tujmazi község terült el.

A fentebbi adatokat, tényeket **Berghoffer Róbert Tabu**³⁴ című könyvében is rögzíti. Magyarul és németül is kiadott visszaemlékezését annak a 180 honfitársának az emlékére írta meg, akik „1945 januárjától kerültek az 1852-es számú baskíriai kényszermunkatáborra, és onnan soha többé nem térhettek vissza hazájukba, szeretteikhez.”

„A drága szabadságtól” megfosztott sorstársaival együtt Magyarországról érkezett ide, a Szocgorodokhoz közeli vasútállomásra „40 nap felejthe-

tetlen utazás után”, becslése szerint „1600 emberrel, fiataloktól az idősekig, közöttük 460 nővel, akik most a hidegtől reszketve, ledermedt karjaikkal egymásba kapaszkodtak...”³⁵ A transzport nagyobb része a központi nagy lágerbe, kisebb csoportok Starije urusiba, Bogulmába, Alexandrovkába és Pervi Majma dolgoztak és ott is laktak, mint az 1852. sz. láger tagjai. A transzport együtt volt a grúziai átköltözésig.

Berghoffer Róbert felidézi, hogy a tovább utazó szerencsétlen rabok közül 200 főnyi erdélyi szászot is leszállítottak, akiket a *Tujmazi* és *Oktyabrszkij* település határában létesített 1852. sz. mobilizált munkatábor frissen épült téglalapületeiben helyeztek el: „*kiskapu mellett állt a bejárati őrbódé, tetején egy feliratos táblával, amelyen ez a szöveg állt: 1852. sz. MOBILIZÁLT MUNKATÁBOR.*”

A területet szögesdróttal körbekerítették, négy sarkán őrtornyok álltak. A kíséző örök katonaruhás orosz nők (meg nem erősített hírek szerint volgai német nők) voltak.

A női rabok részére külön lágerépületet emeltek, őket biztonsági szolgálatra besorozott volgai német lányok őrizték.

Az internáltakat szakmák szerint építőbrigádokba osztva városépítési munkán dolgoztatták. Külön csoportokat vittek át azonos lágerszámmal *Alekszandrovkába* és *Bugulmába*, az alabaster bányába, ahol fehér téglablokkokat készítettek (ezekből épült a város).

Egy Magyarországról internált csoport a *Pervomajszkoje* nevű kis faluban dolgozott. Megjegyzi, hogy „*órájuk a köztük lévő távolság miatt ittlétük alatt nem sok hírt hallottunk.*”³⁶ A neve helyett mindenki sorszámot kapott, köztük **Berghoffer Róbert** a 784-es számot viselte.

A nők egy részét a *Barátság gázvezeték* építésére vezényelték, 20–22 fokok hidegben is kemény fizikai munkát végeztek. (Majd ez lett a KGST-országok ipari együttműködését szimbolizáló Barátság kőolajvezeték első szakasza.)

Ideérkezésüktől számítva néhány hónap elteltével, egyre több fogoly legyengült. „*Télidőben naponta 4-5 sorstársunktól is búcsút kellett venni*” – írja **Berghoffer Róbert**. A halál oka: általános legyengülés, vérhas, tifusz. Rövid idő alatt 130-ra emelkedett az elhunyt férfiak száma. A legtöbben az erőltetett fizikai munkától legyengültek, mivel ételmezésük gyenge és hiányos volt. Naponta egyszer kaptak egy adag káposztalevest, hozzá 200 gramm fekete kenyeret. Aki az előírt munkanormát teljesítette, az egy adag kását is kapott. Ez az ételmennyiség sokak számra kevésnek bizonyult, véglagyengülés következtében sokan elhunytak.

Aki innét szökni próbált, azt eredménytelen figyelmeztetés után lelőtték, illetve képzett kutya-falkával érték utol, hozták vissza, a haldokló sebesülteket pedig a vérebe szétmarcangolták. Az egyik rab a Volga folyóig jutott el, azonban őt is lefűlelték, visszahozták üldözői. *Bulyburjan kapitány* a láger akkori ügyeletes parancsnoka – a rabokban félelmet keltő példát statuált – kiszemelt áldozatát a lágerlakók szeme láttára kínoztatta halálra.

Fegyveres kíséretben jutottak el a kijelölt munkahelyükre, bekapcsolódtak a város építésébe, naponta, oda-vissza 10 km-t is megtettek. A lágertől 5 km-re húzódott a vasútvonal, itt volt az ideiglenesen létrehozott vasútállomás és a teherszállítmányt fogadó átrakodó részleg is, ahol raktárokat emeltek.

Az épülő város és a fő láger közötti térségben csak egy Tujmazi elnevezésű falucska volt, ahol őslakos baskírok maguk építette kis faházakban éltek. A település mindössze 10-15 portából állt. A munkabíró lakosok egy része a nemrég feltárt kőolajkutaknál volt alkalmazásban. A kitermelt kőolaj vízfolyásszerű patakokban iramlott a gyűjtőhelyekre. Éjjel-nappal lobogtak az égbe meredő gázgyertyák, amelyeknek fénye a lágerig is elterjedt.

A magyarokat egy 30 méter széles, 50 méter hosszú vasbetonépületben helyezték el. A földszinttől számított padlása 6 m magas volt. A tetőzete kátrány-papírral, szurokkal leöntött lapos tető volt. Az egész építményt vasbetonoszlopok tartották meg.

Az internált magyarok közül sokan 1945. október 21-ét a várva várt szabadulás napjaként éltették.

A lágerorvosok a teljesen legyengült, beteg túlélőket kiválogatták és egy transzporttal hazaküldték őket. Az ő útjuk már nem 40, csak 20 napig tartott.

Az első „*leszázálekolt rabszállítmány*” hazaküldése után két hónap sem telt el, amikor 1945. december 18-án váratlanul közölték az internáltakkal, hogy csomagoljanak, mert elutaznak innen.

ZIL teherautókra rakták őket, és csoportosan kiszállították a közeli pályaudvarra. Az utazás láza feledtette velük minden bajukat, átszelték az új várost. Mint leírja: „*Integető emberek búcsúztak tőlünk... Szinte hihetetlen, hogy a semmiből, ilyen rövid idő alatt magyarjaink egy várost varázsoltak ide, és ráadásul úgy, hogy ezekre az épületekre az építőink méltán büszkék lehetnek. Az ebben lakók biztos, hogy sokáig fogják áldani a magyarok keze munkáját, és a híres ácsbrigádét akik mindig, mindenkinek tudtak segíteni.*”³⁷

Felső utasításra aznap az 1852. sz. láger és a bugulmai, pervomajszkiji tábor részlegeinek összes internált lakóját bevagonírozták és „*minden vagon a létszámnak megfelelően vizet és kenyeret vételezhetett a konyhavago-*

nokból. (...) *Éjjél lehetett, amikor megmozdult a szerelvényünk és kigördült az Oktyabrszkij nevet viselő, hatalmas, új város pályaudvaráról. (...) Másnap délutánra, ha nehezen is, de elértük a Volga folyót. Ez azért is volt megnyugtató, mert így Európa felé tartottunk, és nem vissza. Így búcsút inthettünk Szibériának, Baskírföldnek és a lágerünknek.*"³⁸

Berghoffer Róbert Baskírföldön elviselt több hónapos rabsága idején megtapasztalta azt is, hogy a svábmagyar nők az embertelen viszonyok közepette is erősebbnek bizonyultak a férfiaknál: „...nem fut hozzájuk a halál. A láger négyszázhatvan női tagjából egyet sem kellett itt eltemetni, míg sajnos, a férfiak közül 180 fő maradt itt Szibériában.”

Egy másik levélváltásban az Oktyabrszkijban megtörtént gyakori elhalálozások okát firtattam. Lényegre tapintó megállapítás: mint sok más láger esetében, itt is a halálra éheztetés, a teljes legyengülés és a járványos betegség ritkította a rabok sorait.

Más forrásból is előkerültek olyan internáltak kartonjai, akiknek a halálát ebben a lágerben is a különböző járványos betegségek, végelgyengülések okozták. Hálával gondolunk **Kontra Ferencre**, Magyarország Kazányi Főkonzulátusának főkonzuljára, aki otttartózkodásunk idején segítette tényfeltáró munkánkat. Például megküldte nekünk az 1852. sz. internálótábor témájában a Baskír Köztársaság Levéltári Szolgálatának vezetőjéhez, **I. V. Galjamov** főosztályvezetőhöz 2016. július 8-ai keltezéssel intézett levelét és annak mellékleteinek a másolatát. Ugyanis Baskortosztan fő levéltárosa egy korábbi levélváltásban jelezte, hogy semmilyen levéltári anyaggal nem tudják bizonyítani azt, hogy Baskírföldön, köztük Oktyabrszkijban is raboskodtak magyar állampolgárságú, német nemzetiségű civilek. Nos, ezek szerint a város archívumában nem találták nyomát annak, hogy 1946 és 1950 között a város területén elhelyezkedő 1701-es és 1852-es táborokban magyarokat vagy magyarországi németeket tartottak volna fogva.

Kontra Ferenc főkonzul az említett 1852-es lágerben elhunyt magyar civil-internáltak kartonjaival igazolta, hogy Baskortosztan területén, többek között Oktyabrszkijban létezett a korábban a város vezetősége és a levéltárosok által is eltitkolt 1852. sz. internálótábor. Például a moszkvai levéltárakból előkerült dokumentumok között volt a Magyarországról internált **Fartus Gyula** (1900-1945. júl. 22.), **Gasler Lajos Dezső** (Sashalom³⁹, 1907-1946. ápr. 3.), **Fiser Nándorné** (Vecsés⁴⁰, 1919-1946. jan. 12.) *Személyes dossziéja* (Ucsatnoje gyelo), akik az orvosi igazolás szerint végelgyengülésben haltak meg (*lásd a mellékletben*). Ők is a felszámolt temető földjében nyugszanak. A mellékelt ügyiratok-

hoz csatolták az orvos és a lágerparancsnok által aláírt jegyzőkönyveket, ebben adatot találunk a temetési könyv sorszámaról, az elhalálozott családi-, kereszt- és apai nevééről, nemzetiségéről, halálának és temetésének időpontjáról, a sír sorszámaról és a négyszög számáról, ahová az elhunytat temették.

A pécsi Német Körrel együttműködő *Kontra Ferencnek sikerült* részüinkre a moszkvai levéltárból megszereznie az 1852-es lágerben Berghoffer Róbert szerint elhunyt 180 számszerű áldozatból, 70 magyar állampolgár, főleg német nemzetiségű férfi, köztük egy nő név szerint adatolt listáját is, akiket 1945. január 3.-január 30 közt főleg Budapestről és környékéről az Oktyabrszkij 1852. sz. ORB (batalion/zászlóalj) munkalágerbe jótételei munkára hurcoltak és a városépítés közben haltak meg.

Ez az 1852. sz. ORB munkazászlóalj temetőkönyvéből kimásolt lista, amely igazolja, hogy a 25 sírnyi négyszögben (minden négyszögben 5 sor és minden sorban 5 sír) többnyire egy sírba 3-4, ritkábban egy-két halottat temettek. Többek között 23 sírba 4-ével, 10 sírba 3-ával, a többibe egy-egy halottat temettek. Ez teljesen megdönti a „nem létező” civil halottak mítoszát és a város vezetőinek álnok hazugságát. Az orosz nyelvű dokumentumból magyarra betűhíven általam átmásolt lista tartalmazza az elhunyt családi-, kereszt- és apai nevét, születési helyét, idejét és elhalálozásának dátumát. Egyes nevek, települések pontatlanul, elferdítve vannak leírva, ahol tudtam, pontosítottam.

Íme a lista: *Újhelyi János Konrád* (Rákos Szentimre, 1900–1945. 08. 22.), *Golser Elek Arnold* (Pest, Pestszentlőrinc, 1900. 01. 01.–1945. 08. 22.), *Grejff József András* (Dunabogdány/Rakospatak, 1903–1945. 08. 22.), *Feiber Károly Károly* (Maros/Pest megye, 1911–1945. 08. 22.), *Kirher István Marton* (Budafok/Szigetszentmiklós, 1902–1945. 08. 26.), *Majer Marton* (Vecsés, 1912–1945. 08. 26.), *Fiser József Rezső* (Budapest/Pestszentlőrinc, 1903–1945. 08. 27.), *Sturc Jenő Mihály* (Rakospalota, 1901–1945. 08. 28.), *Roniks Avgusz Nándor* (Budapest/Kispest, 1903–1945. 09. 02.), *Trakszler József József* (Újpest, 1924–1945. 08. 02.), *Bruder József József* (Rákoscscaba, 1900–1945. 09. 02.), *Najdolt Petr Jozsip* (Szigetszentmiklós, 1905–1945. 09. 02.), *Shrek Franc Franc* (Budapest/Rákostelep, 1924–1945. 09. 03.), *Gollertsv János Lipót* (Újpest, 1924–1945. 09. 03.), *Osenbren Jozef Mátyás* (Monor, 1916–1945. 09. 02.), *Henri Vilmos Antal* (Rakospalota, 1906–1945. 09. 04.), *Blum Lajos Somuel* (Újpest, 1906–1945. 09. 04.), *Hofman Pál Antal* (Szigetszentmiklós, 1909–1945. 09. 05.), *Zamel József Nándor* (Vecsés, 1902–1945. 09. 06.), *Strumajer Zoltán Ferenc* (Pestszentlőrinc, 1926–1945. 09. 06.), *Honfi János Ádám* (Paks/Sashalom, 1902–1945. 09. 10.), *Sas Lajos Károly* (Rákoscscaba,

1925–1945. 09. 08.), *Strojok Mihály Mihály* (Gyömrő, 1908–1945. 09. 04.), *Pleizer József* (Rákoscscaba, 1903–1945. 09. 11.), *Smidt Ede Antal* (Budapest/Rákospalota, 1903–1945. 09. 08.), *Frivirt Jozsip Mátyás* (Vecsés, 1901–1945. 09. 13.), *Gartce József József* (Szigetszentmárton, 1903–1945. 09. 13.), *Andreli József Georg* (Vecsés, 1908–1945. 09. 14.), *Kempff András András* (Magyardebrő, 1907–1945. 08. 15.), *Kihler Hereik Henrik* (Sashalom, 1905–1945. 09. 14.), *Neizer Imre János* (Újpest/Percel..., 1911–1945. 09. 16.), *Feszbaum Pál József* (Rákoscscaba, 1903–1945. 09. 16.), *Flaiser János István* (Nagyberzseny..., 1907–1945. 09. 17.), *Propel József Tamás* (Vecsés, 1904–1945. 09. 17.), *Májér Imre Imre* (Rákoskeresztúr, 1914–1945. 09. 19.), *Metc János Ferenc* (Rákosliget, 1913–1945. 09. 19.), *Fuksz József János* (Pusztaszentlőrinc/Újpest, 1903–1945. 09. 22.), *Újhalin (talán Újhelyi) János János* (Kistarcsa/Rákospalota, 1904–1945. 09. 22.), *Steiner Kálmán József* (Rákostelep..., 1904–1945. 09. 19.), *Osvald József János* (Budapest/Sashalom, 1905–1945. 09. 22.), *Bánki József József* (Újpest, 1902–1945. 09. 20.), *Maus Ervin József* (Budapest/Kispest, 1926–1945. 09. 22.), *Berger János Nándor* (Vecsés, 1902–1945. 09. 20.), *Volf Kelemen Kelemen* (Újpest, 1901–1945. 09. 22.), *Tuldes Gyula Dezső* (Budapest/Pestújhely, 1902–1945. 09. 23.), *Feit Ádám Ottó* (Szigetszentmiklós, 1911–1945. 09. 23.), *Pretner Jozsip* (Újpest, 1908–1945. 09. 24.), *Herman István Vilmos* (Rákospalota, 1907–1945. 09. 24.), *Snajder Vilmos Miklós* (Gyömrő, 1914–1945. 09. 25.), *Ceigatcuge Gusztáv Jakab* (Gyömrő, 1906–1945. 09. 24.), *Onezorn Ferenc István* (Pestszentlőrinc, 1929–1945. 11. 12.), *Sild József Péter* (Rákospalota, 1901–1945. 09. 25.), *Keln Béla Béla* (Újpest, 1928–1945. 10. 28.), *Druk Sándor Lajos* (Budapest/Kistarcsa, 1929–1945. 10. 22.), *Kumpf Anna Mihály* (Pestszentlőrinc, 1927–1945. 09. 25.), *Palkó Gyula Gyula* (Pestszentlőrinc, 1900–1945. 10. 20.), *Gruber Tibor Mihály* (Gyömrő, 1924–1945. 03. 05.), *Herr Mátyás János* (Vecsés, 1907–1945. 10. 16.), *Snajder Kálmán Kálmán* (Újpest, 1903–1945. 10. 17.), *Konrád János Demes* (Kispest/Rákoskeresztúr, 1907–1945. 10. 15.), *Kirtmajer Gyula László* (Rákospalota, 1911–1945. 10. 15.), *Galik János János* (Monor, 1911–1945. 10. 13.), *Müller László Ferenc* (Rákospalota, 1927–1945. 10. 11.), *Bilinger József György* (Ercsi/Újpest, 1907–1945. 01. 22.), *Fof (Faf) János Jakab* (Újpest, 1904–1945. 10. 10.), *Konecsni Miklós Géza* (Gyömrő, 1912–1945. 01. 26.), *Rabej Dezső Károly* (Sashalom, 1914–1945. 10. 07.), *Koltener Lajos Ferenc* (Rákospalota, 1921–1945. 10. 06.), *Bauer János János* (Rákospalota, 1916–1945. 10. 05.), *Teisel Rezső Mihály* (Rákospalota, 1902–1945. 10. 04.).

A 70 áldozatból a legidősebb 45 éves, a legfiatalabb 17-18 éves volt. A listában találtam egy pestszentlőrinci 18 éves lány nevére, **Kumpf Annának** hívták, aki az adatok szerint feltehetően 9 hónapig bírta a robotolást, aztán végelgyengülésben meghalt. Szembetűnő a hónapokra lebontott veszteség mértéke: míg január, február folyamán egy-egy férfi halt meg, addig augusztusban 10, szeptemberben 42, októberben 14 és novemberben 1 fő férfi távozott el az élők sorából. Valamennyinek járványos betegség, köztük az éhezésemből fakadó végelgyengülés és a flekktífusz okozta a halálát.

Itt jegyezném meg, hogy **Berghoffer Róbertnek** ugyan nem volt tudomása arról, de az 1945. decemberi elszállításuk után még sok százan maradtak az 1852. sz. lágerben, köztük nők is, akik közül többen meghaltak (*lásd az ügyiratokat a mellékletben*). Berghoffer a könyvében leírtakat levelében azzal egészítette ki, hogy „...egy jóvátételi munkáscsoport, hogy enni nem kapott, ezt megértem, hiszen nekik sem volt, de hogy akik az életüket veszítették a jóvátételi munka során, és jeltelen sírban nyugszanak, ez az ottaniak bűne, és ez megbocsáthatatlan.”

Berghoffer és társai számára a hazaindulás vágyálma szertefoszlott. 1945. december 18-án 550 fő internáltat Baskíriából Grúziába, a *Kutaiszitól* nem messze lévő Fekete-tenger partvidékére, *Magnetiti-Ureki* munkatáborba átírányítottak, ahol még 1947 szeptemberéig robotoltak, utakat építettek.

Mi lett a 1852. számú láger sorsa 1945 után? Az internáltak zömének kivonása után főleg „vlaszovisták”⁴¹ átnevelő táboraként működött. De raboskodtak itt magyar és német hadifogyók, a korábbi kontingensekből különböző oknál fogva itt marasztaltatott internáltak is, akik az ötvenes évek végéig szintén a város máig létező épületének létrehozói, tervezői voltak, akik kulcsrakészen adták át az objektumokat.

A láger egykori kerítésén kívül, délkelet irányban, a *Sztarije Tuymazi* felé eső, kissé emelkedő területen 180 rabot temettek el. A fűvel, bozóttal benőtt domborulatait évekkel ezelőtt bulldózerrel legyalulták. A feltételezett rabtemetőtől közel 100 méterre elhagyatott dácsák, illetve hétvégi házak tucatjai sorakoznak. Az építményeket, kerteket, utakat sűrű bozót uralja. Miért hagyták el a pihenőövezetet a helyi emberek? Erre is választ kaptunk. Amikor szembesültek azzal a ténnyel, hogy a házak egy részét rabtemetőre építették, leírhatatlan félelem költözött az emberek szívébe. Egyesek az éj folyamán kószáló kísérteteket vélték látni. Mások úgy érezték, hogy az éj folyamán lidérces álom hajnalig gyötörte őket stb. Végül egyre többen fordítottak hátat a szépen felépített hétvégi portáknak. Ma a terület kihalt, oda nem mer senki menni, a hétvégi kis települést a természet uralja, fokozatosan visszafoglalja.

A hivatalosan nem létező sírkert közepén egy fiatal nyírfát kiszemel-tünk és ott emlékeztünk halottainkra, akik közül (fentebb erről írtunk) 70-nek a neve ismertté vált.

Az 1852. sz. fő tábor légerrészlege Sztarije Urussiban.

Még aznap, **Jurij Lapsin** vezetésével az 1852. sz. fő tábor egykori terü-letéről elindultunk, hogy felkeressük az *Oktyabrszkij* várostól nem messze lévő, de már a *Tatár földhöz* tartozó *Sztarije Urussi* határában egykor léte-zett légerrészleg helyét.

A *Jutazinka* folyó partjától és a vasútvonaltól nem messze felfedeztük a *Sztarourussinszki légerrészleg* helyének nyomait.

AZ 1701. SZ. MUNKÁSSZÁZAD

A Baranya megyei svábok, főleg nők egy népes csoportját – a 0060-as parancs alapján – a csecsenföldi *Groznij* város lágeréből *Oktyabrszkij* (ko-rábban: *Szocgorod*) városba irányították át őket, akik 1948-49-ig a *Centrszpecsztrojban* dolgoztak. Tehát az 1701. sz. munkásszázad diszlokációja *Oktyabrszkij* városban volt, ahol a közel 800 fő internáltat köztudottan „kontragent munkakörbe” sorolták. A nevezett munkásszázad bázisa, illetve központi adminisztrációja *Ufa* város *Szipajlo kerületében* székelt.

A 1701. sz. munkásszázad női táborrészlegének létezéséről, az itt dolgo-zók keserves hétköznapijairól több hiteles visszaemlékezés, vallomás, levél, naplórészlet, sőt légervers maradt fenn, ezekből azért is érdemes idézni, mert megkérdőjelezhetetlen *oral history* bizonyítékok.

Matkovits-Kretz Eleonóra kiskassai származású édesanyját (**Diszlberger Katalint**) és sorstársait befogadó munkásszázadot a csecsenföldi *Groznijból* egy félszemű orosz lágerparancsnok beosztottjaival együtt kísérté el 1946 májusában az *Ufa* melletti *Oktyabrszkijba*. Először sátrakban laktak, majd 1946. október 22-én költöztek az általuk felépített fabarakokba, kb. 6-7 barakk készült a lágerhelyükön. „Több nőtársával⁴² együtt leginkább a tá-bor melletti fűrésztelepen dolgozott (...). Volt, aki a kőműveseknél volt, volt, aki az ácsoknál. Volt, amikor a Barátság Kőolajvezetéknek ásták az árkát kb. 10 kg-os pajszerrel, télen a norma: 5 méter hosszú, 80 cm széles és 2.20 m mély, mely szinte teljesíthetetlen volt a fagyott földön. Építettek víztárolót, olajszivattyút telepítettek. *Oktyabrszkij* faluban házat, iskolát. Meg-vetették *Oktyabrszkij* város alapjait. A temetőbe nem engedték őket, aki

meghalt, szerencsére itt már nem túl sokan, azoknak a férfiak vascsövekből készítettek keresztet, hogy az talán tovább megmarad a sírjuk felett.

Flugyinnál három műszakban építették az olajfinomítót. Türkménynél a vízierőművet.

Van, aki 1948-ban, van, aki 1949-ben mehetett csak haza. Anyám valószínű 1948-ban, de nincs pontos tudomásom róla. Visszafelé útvonal: Moszkva, Lemberg, Máramarossziget (az orosz parancsnok eddig kísérte őket), Debrecen. Debrecenből Pécsre jött, addigra Kiskassán a szülői házat már elvették tőlük, idegeneket telepítettek be. Nagyszüleimet megfosztották minden vagyonuktól (bútor, jószág, föld). Anyám öccse amerikai fogságban volt, levontként kényszerbesorozták a német hadseregbe. Anyja, nagyanyja és az idősebb nőrokonság kitelepítve Németország nyugati részére.

Én 1950. szeptember 21-én születtem, Pécsen. 1956 novemberében Anyám az oroszok elől Németországba menekült, ott halt meg 1985-ben.”

A mecseknádasdi testvérpár ifjabbikát, **Arnold Máriát** (később **Schraub Györgyné**) is Groznijból szállították Oktyabrskijba: „Megérkezésünkkor, még talán a háborúból, a németektől itt maradt nagy sátrakban laktunk. Májusban szerencsére olyannyira hideg nem volt már. Először is segítenünk kellett a barakkokat felépíteni, ezekben laktunk később. Aztán én magam egy fűrésztelepre kerültem. A nagy farönköket kocsira kellett raknunk, és a fűrészhez húzni.

Egy este elmentünk hárman krumplit lopni, de mindhárman beestünk a verembe, ott voltunk egész éjszaka a zuhogó esőben. Végül reggel felé, rablólétrát tartva egymásnak valahogy csak kievickéltünk. A tábori felügyelőnk jó asszony volt, kapott tőlünk néhány krumplit, nagyon boldog volt vele, nem is árult el bennünket. Mászor elhatároztuk, hogy a pásztortól lopunk egy kecskét. Eldugtam egy nagy kést, majd sikerült is elkapnunk egyet, jól levágtuk. Ma is érzem az ízét.

Egy alkalommal beestem a fűrészporos gödörbe, eltört a karom, kórházba is kerültem. Begipszelt kézzel persze nem tudtam dolgozni, és akkor a munkavezetőnk hazavitt magához, hogy vigyázzak otthon a kislányára. Ezután náluk laktam, segítettem a ház körül, és főztem. Érdekes, próbáltam már itthon is azt a tepsiben sült vajjas krumplit, de nem úgy sikerült. Szóval, ettől kezdve nekem jobb sorsom volt, mint a többieknek, jól össze is szedtem magamat. Később azért a többieknek is jobb lett, kaptak kis fizetést, tudunk már járni a piacra is ételment venni.”⁴³

Püspöknádasdról tizenhétéves magyar lányként Groznijon keresztül **Pálfi Borbála** (később **Elblinger Istvánné**) is Oktyabrskijba került: „A hosszú,

majdnem egy hónapig tartó úton csak káposzta- és burislevest (hántolt árpa, gersli) kaptunk. Az első évben nagypénteeken este a káposztalevesben volt kecskehús, és adtak mellé egy darab hurkát is. Néztünk egymásra, mi legyen most, ilyen még nem kaptunk. Megegyük ezt most nagypénteeken? Úgy döntöttünk, megesszük, utána imádkozunk, ezt a Jóisten nekünk megbocsátja. Akkor mindent megettünk egyszerre, hátha éjjel valaki ellopja. Egyébként 60 dkg korpakenyeret kaptunk naponta, ez akkora volt, mint egy téglá. Volt, aki megette egyszerre, volt, aki beosztotta kétszerre. Sokan eladták, vagy elcserélték, de közülük sokan meg is haltak.

Szállásunk egy laktanyában volt, ez körös-körüli volt bombázva, nagy lyukak, gödrök voltak mindenhol. Egy ablak sem volt azon már. Deszkából összeszőgelt ágyakon aludtunk a saját ruháinkon. Egy szobában negyvenen voltunk. A szibériai hidegben sokszor -40 C is volt. Első munkánk az volt, hogy a bombagödröket feltöltsük földdel. Mindent meg kellett csinálnunk, amit a németek szétbombáztak. Ott kaptuk a pufajkanadrágot, kabátot és a „ruszki” sapkát. Mikor először így felöltöztünk, csak bámultunk egymásra, hogy is nézünk most ki.

Én már tudtam az Urálban jól oroszul így „brigadernak”, azaz brigádvezetőnek akartak kinevezni, de én nem akartam azt. Az asszonyok akkor pöröltek velem, hogy nekem ezt el kell vállalnom, mert én tudok velük beszélni, nekik otthon gyerekeik vannak, haza akarnak menni, és ha én nem megyek „brigadérnak”, ki tudja, ki lesz az, és milyen munkát kell majd végezniük.

Még Stari Promislavban az volt a szerencsénk, hogy a főnökünk egy áldott jó ember volt. Nem volt goromba, ha mérges is volt, vagy büntetni akart bennünket, mert valami nem tetszett neki, más nem volt, minthogy énekelniünk kellett a „Valahol a Volga mentén.” Ő egyébként egy oroszországi német volt. Az első napokban vízvezetékkel kellett éppen ásnunk. Odajött hozzám, megkérdezte, hány éves vagyok. Mikor megmondtam neki, csak nézett, és azt mondta, hogy az ő lánya is tizenhét, de nem is akar belegendoni, hogy ő is ilyen helyzetbe kerülhetne. Azán kimérte a negyven ember napi normáját, majd visszajött hozzám, ledobta a kufajkáját, kivette kezemből az ásót, és kiásta a fél normámat. Később hozott nekem nyelvkönyveket, szótárakat, mondta, hogy „Madchen, neked tanulnod kell. Én megcsinálom a te normádat, te meg tanulsz. Még fiatal vagy, neked tanulnod kell”. Ez volt a szerencsém, így tanultam meg hamar oroszul.

Ez a jó ember abban is segített, hogy hazairjnak. Elém tett egyszer egy levelezőlapot, mondta, hogy nagyon röviden írjak, és hogy egy olyan ismerősnek

címezzem, aki nem a mi falunkban lakik, így biztosabb. Meg is kapták a levelet, hogy intézte el, nem tudom. Így jutott el a hír szüleimhez, és a többiek hozzátartozóihoz, hogy hol is vagyunk egyáltalán. Pécsre küldtem, oda, ahol előtte szolgáltam, oda ment el gyalog édesapám Nádasdról a levélért. A harmadik évtől kezdve aztán már minden hónapban egyszer írhattunk.

Attól nem kellett egyébként félnünk, hogy bánatanak bennünket az orosz tiszték és örök, mert szigorúan kiadták nekik, hogy egy ujjal sem nyúlhatnak hozzánk.

Sokszor vasárnap is kellett dolgoznunk. Ebből a pénzből először vettünk egy varrógépet, aztán egy harmonikát, majd egy hegedűt. Volt egy „kulturterem,” ott jöttünk össze vasárnap délutánoként, zenéltünk, énekelünk együtt.

Még kint elhatároztuk, hogyha hazajövünk, hálából építünk egy kápolnát. Mikor megkaptuk az első kárpótlási pénzeinket, össze is gyűjtöttük erre a pénzt. A plébánosunk kihívta Nádasdra a pécsi püspök atyát, aki azt kérte, hogy Skóciai Szent Margit tiszteletére állítsunk a templomban egy kápolnát, hisz ő itt született, ezt csak itt lehet megtenni. Így is lett...”⁴⁴

Pálfi Borbála Nádasdon született, 1927. december 2-án. Épphogy betöltötte a 17. életévét, mikor közel öt évig tartó „malenkij robotra” elvitték. Csak a legutolsó csoporttal tudott hazajönni 1949. november 27-én. Négy bátyját is elhurcolták, csodával határos módon mind az öten hazatértek.

Walterné Müller Judit közlése szerint az adatfelvétel idején **Vávi néni** Mecseknádasdon élt. Iratait és a lágerből hazahozott tárgyait is megmutatta, illetve egyes darabokat a pécsi múzeumnak is felajánlott. Közte volt az uráli időszak alatt készült varródoboz, amit le is fényképezett. Említi, hogy a legszükségesebbnek előírt felszerelések közt szerepelt a pokróc, a köpeny, a felsőruha, az alsónemű, illetve a cipő/bakancs. Mivel saját pokróca Vávi néninek nem volt, a helyi piacon vásárolt egyet az ottani kis keresetéből. E nélkül nem is jöhetett volna haza. Hazatérése után hosszú ideig vasalóruhának használta.

Bőröndjük sem volt, hisz annak idején 1944-ben kéthetes bácskai kukoricatörésre készülve, batyuban vitték a legszükségesebbeket. A hazatéréshez szükséges felszerelést viszont be is kellett tenni valamibe. Ebben egy asztalos sorstárs segített, aki elkészítette a hazatérők bőröndjeit. Ezt át is adta a múzeumnak.

A korabeli iratok között van egy szállítólevél is, amely igazolja, hogy Vávi néni hazatéréséhez előírt felszerelést minősítő okiratot Debrecenben, 1949. november 27-én állították ki.

Az elmondottakból és az okiratokból rekonstruálhatók az 1701. munkászászlójában dolgozó malenkij robotosok hétköznapjai is. Számukra a

legborzasztóbb évszak a szibériai télidő volt, amikor közel -40°C -os hidegben három műszakban végeztek minden elképzelhető munkát.

Például Mecseknádasd faluból az adatok szerint 138 főt, többségében fiatal lányt és asszonyt hurcoltak el az akkori Szovjetunióba, hisz a férfiak ekkor még a háborúban, illetve hadifogolyként hadifogságban voltak.

A legutolsóként hazatérő 25 fős nádasdi csoporttal tudott csak hazajönni, 1949. november 27-én. Az útvonal: Oktyabrszkij-Máramarossziget-Debrecen.

A róluk készült fotón Vávi néni akkor mindössze 22 éves, az ülő sorban jobbról a másodikként látható. Közöttük mindössze egy férfi volt. A faluból elhurcoltak közül az adatfelvétel idején huszan éltek, mindannyian nők. Azóta egyre fogynak soraik.

JEGYZETEK:

¹ Ufa az orosz muzulmánok vallási szövetségének, az Oroszországban és a Független Államok Közössége európai tagállamaiban élő muzulmánok legfőbb muftijának a székhelye (ЦДУМ – Центральное Духовное управление мусульман России и Европейских стран СНГ). Az ufai legfelső muftiátust 1992-ben hozták létre, a főmufti Talgat Tadzsuiddin. Lásd: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ufa>

² *Iztorija Ufi*. Biblioteka zszurnala „Ufa”. Összeállításában közreműködött Bulat AZNABAJEV, a történelemtudományok doktora. Szerkesztette: Galina ISMUHAMETOV, az „Ufa” folyóirat főszerkesztője. MBU „Ufa-Vedomosztyi”, 2015.

³Lásd: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Baskíria>

⁴ Potanyin G. N. nevét felvette az Ufa-i Tudományos Központ (RAN) Etnológiai Kutatások Intézete.

⁵ Lásd: http://www.bashstat.ru/perepis2010/pub_work/ Итоги Всероссийской переписи населения 2010 года по Республике Башкортостан.pdf

⁶ Lásd: Октябрьский историко-краеведческий музей им. А. П. Шокурова, <http://www.museum.ru/M1173>

⁷ Lásd: a településről kiadott nagy monográfiát: *Oktyabrszkij i oktyabrci*. Sokszerzős: A. G. AHMETSIN, N. SZ. BABICS, A. I. BURMA és mások. Moszkva, Izdatyelszvo „Nedra”, 1983. Ezt megelőzően és utána is több kiadása volt. *A továbbiakban Oktyabrszkij i oktyabrci.1983...*

⁸ REINHOLD Haun: *Anton Oktyabrszkij Berlin*. Elbeszélés az oroszországi Anton községből elszármazott Volga menti németek történetéről. Berlin, 2009. Magyar kiadásának fordítója: DR. LENDVAI Endre az MTA doktora. Magyar kiadás megjelentetési hely, év nélkül. A továbbiakban REINHOLD, 2009.... 7. old.

⁹ REINHOLD, 2009.... 7. old.

¹⁰ A pécsi Német Kör a Gulág Emlékév alkalmából 2016-ban a REINHOLD-könyv magyar kiadását a szerző hozzájárulásával és támogatásával kezdeményezte és megjelentette.

¹¹ 1941 szeptemberében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1941. 08. 21-i és 1941. 08. 28-i rendelete alapján a szaratovi területről a krasznodari terület speciális településére irányították, ahonnan Sztálin rendelkezése alapján 1942 decemberében a férfiakat és

nőket külön munkatáborba, – „a Szovjetunió népgazdasága számára” - rendelték. A mozgósítás kiterjedt a 15 éves lányokra és a 16-45 éves német nőkre. Számszerűen mintegy 300 000 nőt érintett a mozgósítás. Ezzel a bolsevista állam csapást mért a német nép életének alapjára, a családra. Az apa és anya nélkül maradt családok tönkrementek. Először a kitelepített öregek és munkaképtelenek haltak meg. 150 000 gyermek halt meg betegségben, az éhségtől és a hidegtől. A szovjet gyermekotthonokba került gyerekekből szovjet janicsárokat neveltek. Itt, a Baskír ASZSZK Oktyabrszkij városában több csoportot ideirányítottak és olajipari munkásként, favágóként, építőként, bányászként stb. dolgoztak. A különleges településről a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége 1955. 12. 13-i rendelet értelmében 1956. január 9-én szabadultak. Oktyabrszkijban is csak néhány család maradt. A sokat szenvedett németek a 90-es években Németországba mentek.

¹² Burdakov Szemjon Nyikolajevics tábornok (Kazahsztán volt belügyi népbiztosa 1939-1940-ben, a SZU NKVD GULAG Üzemanyag-ipari Igazgatóság volt vezetője 1940-1941-ben, a SZU NKVD üzemanyag-ipari légereinek volt vezetője és 1941. 05. 08-tól 1947. 02. 21-ig az Uht-Izsemszki munkatábor vezetője) 1947 februárjától 1948 júliusáig volt a „Basnyeftyesztroj” Tröszt igazgatója és egyben a Baskírföldi Munkatáborok és Kolóniák Igazgatóságának egyik meghatározó személyisége.

¹³ Haun, R. „Kogda obretymy pomjaty:” In: „Baskirija” N-7 (139. Áprely-maj 1992.)

¹⁴ Lásd: REINHOLD, 2009. 141. old.

¹⁵ MOVLETOV, V. Sz. Isztorija i kulytura Baskorosztana, Ufa, 2008. 375. old.

¹⁶ Az azonos nevű első utcát a közelben lévő első *Devon* nevű közlelőhelyről nevezték el.

¹⁷ Lásd: REINHOLD, 2009. 7. old.

¹⁸ Lásd: REINHOLD, 2009. 7-8. old.

¹⁹ *Som község* Somogy megye keleti kapuja a Siófoki járásban. Lásd: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Som_\(település\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Som_(település))

²⁰ Anton község Szaratóv megyében, A települést 1763-1772 között II. Katalin orosz cárnő manifesztuma alapján a Németországból Volga mentére érkezett német telepesek alapították, itt éltek az 1941. szeptember 28-án (a Sztálin által elrendelt) „a Volga-vidék körzeteiben élő németek átelepítéséig.”

²¹ Belebej város Oroszországban a Baskír Köztársaságban.

²² Babeli, Bali település Oroszországban a Tatárságán Köztársaságban.

²³ Almetyevszk település Oroszországban a Tatarsztan Köztársaságban.

²⁴ Buguruszlán település Oroszországban a Tatarsztan Köztársaságban.

²⁵ Lásd: REINHOLD, 2009. 8. old.

²⁶ Lásd: REINHOLD, 2009. 8. old.

²⁷ Lásd: REINHOLD, 2009. 121. old.

²⁸ Más adatok szerint 180 internált magyar és nem német vagy magyar hadifogoly.

²⁹ Lásd: REINHOLD, 2009. 122. old.

³⁰ Lásd: „A Krasznojarszki terület Csernogorszki különleges láger megszervezéséről” parancs szerint az NKVD különleges tanácsa által elítélt összes német „volksdeutsche” -ot az NKVD Csernogorszki telepére szállították ki. REINHOLD, 2009. 123-124. old.

³¹ REINHOLD, 2009. 125. old.

³² Szigetszentmárton (németül: *Sankt Martin*) község Pest megyében, a Ráckevei járásban.

³³ Rákocscsaba 1950-ig önálló település volt, jelenleg Budapest XVII. kerületének része.

³⁴ BERGHOFFER Róbert: *Tabu. Élet a fehér pokolban. Leben in der weiben Hölle.* Két nyelven, magyarul, németül). Előszó: STARK Tamás. Ajánlás: WIEDERMANN Piroska. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2010. német fordítás: BABJÁK Veronika, KERÉKES Gábor, MÜLLER Márta, RUDA Gábor, SZABÓ Anikó. STARK TA-

MÁS történész írja a Berghoffer-kötet előszavában: „Úgy tűnik, hogy a világháború befejezése óta nyugaton olyan közmegegyezés van életben, amely kimondja, hogy a Szovjetunió által elkövetett bűnökkel nem kell foglalkozni, mert azokat ellensúlyozza és feledteti a náci-zmus legyőzésében való részvétel.” Megjelenés alatt bővített kiadása.

A továbbiakban: BERGHOFFER, 2010...

³⁵ BERGHOFFER, 2010., 24. old.

³⁶ BERGHOFFER, 2010., 53. old.

³⁷ BERGHOFFER, 2010., 96. old.

³⁸ BERGHOFFER, 2010., 96-97. old.

³⁹ Sashalom 1950 óta Budapesthez tartozó, egykor önálló település, ma városrész a XVI. kerületben. Stark Tamás írja: „Sashalmon például a 16 és 45 év közötti német nevűeket vitték el.” Forrás: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=12&t=48&page=>

⁴⁰ Vecsés (németül: *Wetschesch*) város Pest megyében, a budapesti agglomerációban, a Vecsési járás központja. Vecsésen is a szovjet katonai parancsnokság hírhedt 0060-as parancsát könyörtelenül végrehajtották. A legújabb kutatások szerint a munkára hurcolt civilek száma meghaladta a 300 főt. A parancsnak megfelelően döntő részében a német (a német nevű) lakosságot érintette. Vecsésen 2016-ban nagy érdeklődésre tartott számot a „*Schubladen Schätze – Fiókok mélyéről*” című kétnyelvű album. Szerzői FRÜHWIRTH Mihály és VASS Erika néprajzkutató. A német nyelvre fordítást JASZMANN Gabriella végezte. A mintegy 300 fotó kapcsolódik a vecsési svábság életéhez, tragikus eseményeihez is, mert a család, az ifjúság, az esküvő, az egyházi élet, a munka képi megjelenítése mellett a „málenkij robot”, a kitelepítés és a németországi újrakezdés szomorú pillanatait is megörökítették. Forrás: http://www.vecses.hu/hirek/fiokok_melyerol_-_konyvbemutato-575e7217581eb

⁴¹ Vlaszovisták Andrej Andrejevics Vlaszov tábornok neve után, akik a tábornokkal az élen 1942 júliusában a német haderőnek megadták magukat és majd mint az Orosz Felszabadító Hadsereg parancsnoka, katonáival a bolsevizmus ellen, német oldalon harcoltak. Mint a Szovjetunió árulóit, a vlaszovisták parancsnokait a második világháború után kivégezték, a közkatonákat átnevelő munkatáborokba irányították.

⁴² Matkovits-Kretz Eleonóra címekre eljuttatott, édesanyjáról írt visszaemlékezéséből idéztem.

⁴³ *A testvérpár*. In: Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németiség kollektív büntetése a második világháború után, baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében. Kiállításvezető. Felelős szerkesztő: WALTERNÉ MÜLLER Judit. Kiadja a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum), Pécs, 2009. 16. old.

⁴⁴ *Vávi néni*. In: Több mint élettörténetek. Sorsok. A magyarországi németiség kollektív büntetése a második világháború után, baranyai visszaemlékezések és tárgyak tükrében. Kiállításvezető. Felelős szerkesztő: WALTERNÉ MÜLLER Judit. Kiadja a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága (Janus Pannonius Múzeum), Pécs, 2009. 25-27. old.

⁴⁵ Tímár Máté: Lélekváltság, 1996. <http://hgyvk.hu/index.php/a-konyvtarunk/nevadok/timar-mate/timar-mate-versei/58-baskirfoldon>

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2018. AUGUSZTUS – SZEPTEMBER

ELISMERÉSEK

* A *Népművészet Mestere-díjban* részesült **Varga Judit**, nevetleni szövőnő. A díjat **Kásler Miklós** miniszter adta át a Budai Várban ünnepélyes keretek között augusztus 17-én, a Mesterségek Ünnepén.

* **Rétvári Bence**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának miniszterhelyettese és Fekete Péter, kultúráért felelős államtitkár augusztus 20-án alkalmából Magyar Arany Érdemkereszt, Magyar Ezüst Érdemkereszt, Magyar Bronz Érdemkereszt állami kitüntetésekkel, valamint Móra Ferenc-, Pauler Gyula-, Szinnyei József-díjakat adott át a Pesti Vigadóban. A kitüntetettek között volt Kárpátaljáról, Viskről **Pál Eszter** népdalénekes, előadóművész, aki magas színvonalú szakmai munkájáért *Magyar Ezüst Érdemkereszt* kitüntetésben részesült. Ugyancsak *Magyar Ezüst Érdemkereszt* kitüntetést vehetett át **Szilágyi Lajos** Mezőváriból, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Felsőfokú Szakképző Intézetének tanára, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség beregszászi járási elnöke.

* Államalapító Szent István ünnepén adták át 2011 óta a *Külhoni Magyarságért Díjat* is. Idén Kárpátaljáról díjat kapott **Bíró Mária** és **Bíró Árpád**, a ráti Szent Mihály Gyermekotthon vezetői. A család típusú árvaház 2005 óta működik, ahol a házaspár öt saját gyermek mellett több tíz elhagyottat és árvát nevel családi körülmények között. A kitüntetést augusztus 20-án vehették át az Országházban.

* A *Váraljai kávézó – az élő történelem Ungváron* című film alkotói, **Kovács Géza** és **Vass Tamás**, a közmédia kárpátaljai tudósítói nyerték el a fődíjat és a hozzá tartozó 800 ezer forintos pénzjutalmat a IV. Kulturális Filmek Fesztiválján, amely a hétvégén fejeződött be Szatmárcsekén.

* **Kuti László**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának ideiglenes ügyvezető konzulja a külképviselet díszoklevelével tüntette ki **dr. Spenik Ottó** atomkutató akadémikust 80. születésnapja alkalmából.

* A II. RF KMF tanévnyitó ünnepségén átnyújtották a főiskola tudományos tanácsa által létrehozott Rákóczi-díjat **Semjén Zsoltnak**,

Magyarország miniszterelnök-helyettesének, **Vass Ilonának**, a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonyági Alapítvány igazgatójának.

* **Bakancsos László**, az UMDSZ általános alelnöke a régió magyarsága érdekében kifejtett köztevékenysége elismeréseként az 53. BeregFeszt rendezvénysorozat keretében a Beregvidék díszpolgára tiszteletbeli címben részesült. Rajta kívül **Hennagyij Moszkal**, Kárpátalja kormányzója, **Vidnyánszky Attila**, a Magyar Nemzeti Színház főigazgatója, illetve posztumusz **Babják Béla** kapta meg ezt a kitüntetést.

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

AUGUSZTUS

* Baross Gábor emléktábláját felavatták a beregszászi vasútállomás épületén a Beregszászért Alapítvány kuratóriumának és a Beregszász megyei jogú város polgármesteri hivatalának közös szervezésében. Baross Gábor domborműve **Szécsi Antal** szobrászművész 1898-ban készült alkotásának másolata. Az ünnepség résztvevőit a Beregszászból elszármazott, ma Nyíregyházán élő **Dalmay Árpád** köszöntötte. A „vasminiszter” kitartó, a közjót szolgálni kívánó em-

ber munkásságát méltatta a rendezvény házigazdája, **Dalmay Árpád**, a Beregszászért Alapítvány elnöke.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolában a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány idén 8. alkalommal rendezte meg a Jankovics Mária Alkotótábort. A tábor öt napja során a gyerekek művészetek iránti hajlamát több szakember segítette, köztük **Kulin Ágnes**, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) elnöke, a tábor szakmai szervezője.

* Aranyosapátiban megrendezték a Honvéd Kulturális Egyesület Aranyosszigeti Táborát **Nick Ferenc** elnök vezetésével, amelyre a rahói és a szatmárnémeti és környékén élő fiatalok is meghívást kaptak. A tábor résztvevői megtekintették a **Hajduk Márta** által rendezett *Kárpátaljai tragédia* c. dokumentumfilmet. A GUPVI-GULÁG Emlekbizottság által támogatott film történelmi háttérrel az 1944-es novemberi eseményekről **Dupka György** GULÁG-GUPVI kutató tartott előadást.

* A Tokaji Író Tábor elnöksége megrendezte a soron következő, 46. író tábori tanácskozást „*HALOTTAK ÉLÉN*” – *Az első világháború a magyar irodalomban és művészetekben* címmel – tekintettel az első világháború befejezésének századik évfordulójára. **Szentmártoni János**, a To-

kaji Írótabor elnöke nyitotta meg az írótabori tanácskozást. **Sipos Lajos** irodalomtörténész elnökletével lezajlott „*Világháborús versek, prózák és alkotóik*” munkacsoportban, **Cseke Péter** irodalomtörténész mellett (Kolozsvár) **Dupka György** történész *A nagy háború emlékezete Kárpátalján* c. könyv szerzője is előadást tartott. Az irodalmi folyóiratok bemutatkozására is sor került. Az Előretolt Helyőrség színeiben mások mellett kárpátaljai fiatal alkotóink közül **Marscsák Gergely**, **Shrek Tímea** és **Kertész Dávid** is bemutatkozott.

* Kolozsváron megrendezték a IX. Kolozsvári Magyar Napokat, az erdélyi magyarság legnagyobb kulturális fesztiválját. A kárpátaljai meghívottak között volt az eszenyi Ritmus néptáncegyüttes (művészeti vezetője: **Szabó Tibor**). Erdélyi körútjuk során felléptek a Kolozsvári magyar napokon is. Előtte meg az újvidéki Csantavéren szerepeltek egy nagy rendezvényen.

* A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) ezúttal is a Técsőhöz közeli Aknaszlatinán tartotta meg az egyik központi Szent István-napi ünnepséget.

* Hatodik alkalommal áldották meg és osztották szét az új búzából készült Kárpát-medence testvérkenyerét Szent István napján Beregszászban. Az ünnep szentmisével kezdődött, melyet **Molnár János** beregszászi római katolikus esperes mutatott be.

* Szent István-napi rendezvény zajlott le Tiszacsomán a Pro Cultura Subcarpathica, az UMDSZ, a KMKSZ, a KMKSZ ISZ, a Görögkatolikus Ifjúsági Szervezet és a Tiszacsomai Községi Tanács közös szervezésében. A program szentmisével kezdődött a helyi görögkatolikus templomban (itt őrzik Szent István koponyaereklyéjének egy darabkáját), majd a Honfoglalási Emlékparkban kulturális programra, kézművesek bemutatójára került sor. Mások mellett **Szilágyi Mátyás**, a beregszászi külképviselet főkonzulja tolmácsolta a rendezvény fővédnökének, **Bacsikai József**, a Külgazdasági és Külügyminisztérium helyettes államtitkárának üdvözlését. Ünnepi beszédet tartott **Tóth Miklós**, az UMDSZ alelnöke, **Sin József**, a Beregszászi Járási Tanács elnöke, **Lódár Jenő**, a Görög Katolikus Ifjúsági Szervezet elnöke, **Dobsa István**, a KMKSZ ISZ elnöke is. A nagyszínpadon színes, gazdag kulturális program várta az érdeklődőket. Mielőtt az kezdetét vette volna, dr. Orosz Ildikó, a Pro Cultura Subcarpathica elnöke és Kovács Szvetlána, Tiszacsoma polgármestere köszöntötte a résztvevőket.

* A Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet a történelmi egyházakkal közösen a sokéves hagyományhoz híven az Ungvári vár belső udvarában méltatta államalapító szent királyunk napját. A MÉKK nevében

Dupka György elnök üdvözölte az egybesereglett közel kétszáz fős közönséget és a díszvendégeket. Ünnepi beszédet tartott: **Kuti László**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa missziójának ideiglenes ügyvezető konzulja, **Horváth Sándor** író, **Lőrinc Ingrid**, a KMDFKSZ elnökségi tagja. A történelmi egyházak nevében **Héder János** ungvári református lelkész, a KRE főjegyzője, **Pogány István** atya, általános püspöki helynök, főesperes, az ungvári római katolikus plébánosa, **dr. Szólánszky Ágoston** a ráti görögkatolikus egyház parochusa imái hangzottak el. A szertartás az új kenyér megáldásával fejeződött be. A rendezvényen közreműködött a Kisszelmenci Szentháromság Templom kórusa Illár Viktória felkonferálásában. Az *Augusztus 20* című verset Kovács Endre kisszelmenci tanuló szavalta el. Végezetül a konzulátus és a szervezőbizottság képviselői koszorút helyeztek el a magyar turulmadár-szobornál.

* **Micska Zoltán** munkáiból nyílt emlék-kiállítás a Munkácsi városban. A művész 2017-ben távozott az élők sorából.

* A Gulág Programiroda szervezésében lebonyolított Totalitárius Diktatúrák Áldozatinak Emléknapján emléksétára került sor, amely a budapesti „Cipők a Duna parton” emlékműtől a Terror Háza Múzeumig tartott. Az esemény a GULÁG-GUPVI

Emlékbizottság és a GKNT tagjai is - **Árvay Attila, Bognár Zalán, Dupka György, Matkovitsné-Kretz Eleonóra, Pintér Jolán, Menczer Erzsébet, Majorszki András** is - képviseltette magát.

* Budapesten a Szent István Bazilikában eltemették a 83 éves korában elhunyt Dr. Várdy Béla (1935-2018. 07. 28.) amerikai magyar történészt, az MTA külső tagját, aki a magyar nemzetet az Amerikai Egyesült Államokban (Pittsburgh) is minden tudásával történész-professzor-ként, egyetemi tanárként bátran szolgálta, aki a GULÁG-GUPVI témakörben angolul, magyarul írt publikációival Nyugaton is ledöntötte a hallgatás falát. A Gulág Kutatók Nemzetközi Társasága nevében **Majorszki András** elnök búcsúztatta, mások mellett **Dupka György**, a GKNT megjelent tagja szintén osztozott a család fájdalomában. A történész-professzor – Ágnes feleségével együtt - éveken át a kárpátaljai Irgalmas Samaritánus Református Gyermekotthon támogatója, a kárpátaljai magyarság egyik jótévedője volt.

* A Beregszászi Járási Könyvtárban *Feltámadás Beregszászon, avagy Mitracsék úr visszatér* címmel sor került **Lengyel János** első kárpátaljai önálló irodalmi műsorára. Közreműködött: **Varga Éva** könyvtárigazgató, **Katzler Hilda** költő, újságíró és **Deák Alexandra**.

SZEPTEMBER

* Beregszászban léptek fel a Magyar Állami Operaház művészei, akik Erkel Ferenc *Bánk bán* című darabját mutatták be. A nagysikerű koncertszerű előadást a felújított amfiteátrumban tartották, ahol több mint három ezer ember gyűlt össze.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusának kezdeményezésére Erkel Ferenc halálának 125. évfordulója alkalmából a zeneszerző miniszobrát avatták fel 2018. szeptember 1-én az Ungvári Gyermekek Művészeti Iskola (Ungvár, Petőfi tér 20.) bejáratánál. A rendezvény díszvendége volt **Ókovács Szilveszter**, a Magyar Állami Operaház főigazgatója.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusán kiállítás nyílt **Orosz József** képzőművészeti alkotásaiból, aki az ügyészi pálya minden lépcsőjét bejárta - elsősorban pasztell képeket fest, alkotásait gazdag színvilág jellemzi. Legjelentősebb tárlata 2015-ben a Csernovci Megyei Szépművészeti Múzeumban volt megtekinthető.

* Ebben az évben is megrendezték a hagyományos Körmenyi Lajos Írótabort Berekefűdön, melynek keretében felavatták a Jókai Anna-emlékkövet. A meghívottak között volt **Dupka György** irodalmár, történész is. Az emlékrendezvényen **Csikos Sándor** színművész előadta **Vári Fábíán László** *Jó, hogy az éjjel* című

Jókai Annához írt költeményét, majd az íróró írásaiból részleteket olvasott fel. Közreműködött **Kocsis Csaba** énekmondó, aki a kortárs költők megzenésített verseiből adott elő egy csokorra valót.

* A nemrég felújított Tiszapéterfalva kultúrházban, majd a Derceni kultúrházban is *Az ördög három arany hajszála* című színmű került bemutatásra a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulatának előadásában, a KMNE támogatásával.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet *Irodalmi kilátó* címmel indított író-olvasó találkozót a kárpátaljai, magyarországi és más határon túli magyar írók, költők és szerkesztőségek bemutatása céljából. Ezúttal **Vári Fábíán László** *Vásárter* című önéletrajzi regényét mutatták be a Verke-parti városban. A bemutatót **Beke Mihály András** első beosztott konzul nyitotta meg, majd **Csordás László**, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke ismertette a júniusban megjelent művet.

* Beregszászban a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulata Carlo Goldoni: *Chioggiai csetepaté* című színművét adta elő.

* **Kovács Sándor** *Eszeny – egy falu a kanyargó Tisza mentén* című könyvét mutatták be a helyi középiskolában az eszenyi Micz Bán Hagyományörző Társaság szervezésében. A

honismereti író könyvéről **Zubánics László** történész, a KMMI elnöke, **Csordás László** irodalmár, a KVIT elnöke fejtette ki gondolatait.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) ünnepélyes tanévnyitója zajlott le hagyományosan a beregszászi református templomban. **Orosz Ildikó**, a II. RF KMF rektora mondott tanévnyitó beszédet. A Rákóczi-díj átadása után mások mellett beszédet tartott **Hennagyij Moszkal**, Kárpátalja kormányzója, **Semjén Zsolt** miniszterelnök-helyettes, **Brenzovics László** ukrán parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke.

* Az UNE magyar karán a KVIT és FISZ által tavaly elindított *Részek és párbeszéd* sorozat keretében ezúttal **Juhász Tibor** anyaországi költővel **Csordás László** irodalomtörténész, a KVIT elnöke beszélgetett.

* Transzilvanizmus, 1956, Ellenpontok, Echinox, Securitate, anyaországi és határon túli irodalom régen és most – többek között ezekről esett szó a harmadik alkalommal tartott beregszászi Irodalmi kilátón, melynek vendége ezúttal **Szőcs Géza** Kossuth-díjas és József Attila-díjas erdélyi magyar költő volt. A találkozózt **Beke Mihály András** első beosztott konzul nyitotta meg, majd **Szilágyi Mátyás**, beregszászi főkonzul köszöntötte a költőt és a megjelenteket. Ezután **Fornosi Júlia** be-

regzsászi színésznő előadásában **Szőcs Géza** *Az 56-os villamos* című versét hallhattuk. A beszélgetést **Csordás László**, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke moderálta.

* Ebben az évben is több helyszínen tartották meg a Credo Vándor Fesztivált Ráton, Szalókán és Kiscegyőcön, a Kárpátaljai Credo Verséneklő Együttes és a Ráti Szt. Mihály Gyermekeotthon Zenede szervezésében.

* A Budai várban lévő Cseh Tamás Archívum előadótermében került sor az *Új hangok az irodalomban* című irodalmi háttérbeszélgetésre. Az est háziasszonya és egyben moderátora, **Mirtse Zsuzsa** író régi ismerősként köszöntötte vendégeit, **Shrek Tímea** író és **Marcsák Gergely** költő-verséneklőt, akik mindketten az Előretolt Helyőrség Íróakadémia hallgatói és egyben a frissen indult irodalmi melléklet kárpátaljai verziójának szerkesztői. A beszélgetés folyamán **Marcsák Gergely** megzenésített vereseket adott elő, **Shrek Tímea** egyik novelláját olvasta fel.

* **Lisa Langseth**: *A karmester szeretője* című színműve került színpadra a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Társulatának beregszászi előadásában.

* Megjelent **Magyar Árpád István** *Magyarok Kijevben – Fejezetek*

a magyar-ukrán kapcsolatok történetéből a IX. századtól napjainkig című könyve, amelyet magyar és ukrán nyelven adtak ki.

* Palágykomorócon, a helyi kultúrházban nagy érdeklődés és részvétel mellett zajlott le a XXVIII. Kárpátaljai Magyar Folkórfesztivál. A rendezvény résztvevőit a szervezők nevében **dr. Zubánics László**, az UMDSZ és a KMMI elnöke köszöntötte. A seregszemlén a magyar népzene, néptánc és népdal kincseiből adtak ízelítőt a műfaj jeles kárpátaljai képviselői.

* A Nemzeti Színház nyílt napján avatták fel **Matl Péter** kárpátaljai művész Németh Antal egykori színi-direktorról készült szobor-alkotását.

* Az első világháborúban elesett tiszabökényi, farkasfalvi, tiszapéterfalvai, tivadarfalui, forgolányi hősök emléktábláját avatták fel a tiszabökényi római katolikus templom falán az egyháztanács szervezésében, melynek támogatója a Bethlen Gábor Közalapítvány volt. A szervezők nevében **dr. Dupka György** történész, az egyháztanács elnöke köszöntötte a jelenlévőket. A rendezvényt megtisztelte és felszólalt **Békésné dr. Lukács Angéla** beregszászi konzul. A márványtáblát a történelmi egyházak helyi képviselői **Weinrauch Márió** OFM plébániai kormányzó vezetésével felszentelték, megáldották és kegyeleti imát mondtak az idegen földben, ismeretlen helyen nyugvók lelki üdvéért.

* Benedek Elek születésnapján méltatták a magyar népmese napját. Ebből az alkalomból a Nagyszőlősi Járási Könyvtárban **Meláncsuk Gabriella**, a magyar részleg vezetőnöje tematikus délelőttöt szervezett.

* Magyar nyelvű színészképzés indult a beregszászi főiskolán.

* Tiszabökényben II. Rákóczi Ferenc szobrát a helyi római katolikus egyházközség felújította, melyet a vezérlo fejedelemmé választásának 300. évfordulóján, 2005 nyarán avattak fel.

* A floridai Miami-ban megjelenő *Revista Conexos* spanyol nyelvű irodalmi folyóirat közli **Shrek Tímea Maugli (Mowgli)** című novelláját. A művet **Ferdinandy György** író fordította spanyolra.

* **Csordás László** irodalomtörténész szeptembertől a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoportjának tanára.

ÚJ KÖNYVEK

Kárpátaljai szerzők Magyarországon megjelent könyvei:

* **Vári Fábián László: Vásártér** (Önéletrajzi regény). Felelős szerkesztő: **Zsiga Kristóf**. A borítót **Nagy András** montázsának felhasználásával **Bányay Anna** és **Szita Barnabás** készítette. Magyar Napló, Budapest, 2018. – 296 old.

* **Lőrincz P. Gabriella: Átszállás előtt**. Versek. Felelős szerkesztő: *Fa-*

lusi Márton. *Előretolt Helyőrség Íróakadémia*, Budapest, 2018. – 92 old.

* **A tökéletes zártság egyetlen pillanata.** Az *Előretolt Helyőrség Íróakadémia kárpátaljai ösztöndíjasainak antológiája*. Az antológia szerzői: Csornyij Dávid, Kertész Dávid, Kopriva Nikolett, Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Shrek Tímea, Tóth Dominika. Felelős szerkesztő: Falusi Márton. *Előretolt Helyőrség Íróakadémia*, Budapest, 2018. – 204 old.

* **Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában 1989-2014.** Szerkesztette: Fedinec Csilla, Szarka László, Vizi Balázs: Gondolat Kiadói Kör Kft. Budapest, 2018. – 478 old.

MEGJELENT

* **Finta Éva: A tékozlás genezise.** Versek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 275. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Illusztrációk: Horváth Anna. Felelős szerkesztő: Csordás László. Borító, műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018. – 131 old.

* **Viszontlátás II.** Antológia. (Válogatás az *Együtt* folyóirat 2009–2017 közötti számainak szépirodalmi anyagából). Kárpátaljai Magyar Könyvek — 276. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Összeállította, a szöveget gondozta, az előszót írta: Vári Fábrián László. Az antológiát

Horváth Anna (1924–2005), Matl Péter (1960), Molnár István (1968–1993), Réti János (1949) műveivel illusztráltuk. A borító Molnár István munkájának felhasználásával készült. Az antológia szerzői: Bakos Kiss Károly, Bartha Gusztáv, S. Benedek András, Brenzovics Marianna, Cseh Sándor, Czébely Lajos, Csordás László, Csornyij Dávid, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Hájás Csilla, Kopriva Nikolett, Kovács Eleonóra, Lengyel János, Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Nagy Tamás, Nagy Zoltán Mihály, Németi Anett, Ortutay Péter, Penckőfer János, Shrek Tímea, Szöllősy Tibor, Tárczy Andor, Tóth Dominika, Vári Fábrián László, Zselicki József. Kárpátaljai Magyar Könyvek 276. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. – 327 old.

* **Ortutay Péter: Apage Satanas.** *Ungvári történetek az 1980-as évekből.* Kárpátaljai Magyar Könyvek — 274. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Felelős szerkesztő: Marcsák Gergely. Borító, műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. – 240 old.

* **Dupka György: A nagy háború emlékezete Kárpátalján 1914-2018.** *Hadítettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepek.* Kárpátaljai Magyar Könyvek – 260. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Archív felvételek, dokumentummásolatok,

fotók: Fuchs Andrea. A borítón a nagydobronyi I. világháborús katonaszobor látható. Felelős szerkesztő: Marcsák Gergely. Fedélterv, műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. – 379 old.

* **Kovács Elemér: Vasfüggönyön innen. Kárpátaljai Magyar anekdotáink.** Kárpátaljai Magyar Könyvek – 271. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Felelős szerkesztő: Molnár-Kovács Dorottya. Borítóterv: Molnár-Kovács Dorottya. Műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. – 189 old.

* **Юрій Дупко: Застосування принципу колективної провини щодо угорців і німців Закарпаття. Виконання постанов воєнної ради 4-го Українського фронту у світлі донесень НКВС 1944-1946 рр.** Наукове видання. Монографія. Закарпатські угорські книги – № 257. (A monográfia Dupka György doktori (PhD) értekezése alapján készült (fordító: Lengyel Sándor). Eredeti változat: *Kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatának végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében 1944-1946).*

* **Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe.** Az ismertető anyagot összeállította: **dr. Dupka György.** Szerkesztette és a fotókat készítette: Kovács Sándor. A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017, 2018.

* **A kárpátaljai magyar művelődési élet jeles személyiségei. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés 1918–2018.** Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek – 272.

ELŐKÉSZÜLETBEN

* **A beregszászi nemzetközi emlékkonferencia anyagai.** Kárpátaljai Magyar Könyvek. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

* **Dupka György: Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban).** Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2018.

Összeállította: Dupka György

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BEKE GYÖRGY – (1927–2007) Budapest
BOBORY ZOLTÁN – 1946 (Székesfehérvár)
CZÉBELY LAJOS – 1951 (Visk)
CSEH SÁNDOR – 1949–2013 (Beregszász)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
FÜZESI MAGDA – 1952 (Budapest–Kolozsvár)
KÉSZ RÉKA – 1997 (Salánk)
KOPRIVA NIKOLETT – 1997 (Munkács)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok)
ORTUTAY PÉTER – 1942 (Bélapátfalva)
SZERGEJ JESZENYIN – (1895–1925)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
WEÖRES SÁNDOR – (1913–1989) Budapest

Lapszámunkat Kulin Ágnes műveivel illusztráltuk